

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**16. YÜZYILDAKİ BAZI DİVAN ŞAİRLERİNİN TÜRKÇE DİVANLARINDA GÜL:
BÂKÎ, FUZÛLÎ, HAYÂLÎ BEY, MUHİBBÎ, NEV'Î, TAŞLICALI YAHYÂ, USÛLÎ,
ZATÎ**

Serpil AKGÜL

Danışman:

Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN

Manisa

2013

ÖZET

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada 16. yüzyıl Divan şairlerinden Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zatî ve Muhibbî divanları taranmış ve söz konusu divanlarda gülün nasıl ve hangi anlam ilgileriyle kullanıldığı örnek beyitler aktarılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. İlk plânda gülün tarihçesine, kültürümüzdeki yeri ve önemine temas edilmiş, daha sonra ise gülün halk ve tasavvuf kültüründeki yeri üzerinde durulmuş ve genel olarak çeşitli özellikleri bakımından divanlardaki kullanımına değinilmiştir. Söz konusu divanlardan aktarılan örnek beyitlerden bazıları hem anlam hem de edebî sanatlar açısından incelenmiştir. Sonuç kısmından önce ise gül ile ilgili tasavvur ve kullanımların divanlarda nasıl yer aldığına “Gül ile İlgili Tasavvur ve Kullanımlar” başlığı altında maddeler hâlinde yer verilmiştir. Çalışma sonunda tespit edilen hususlar ise “Sonuç” kısmında belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: 16. yüzyıl Divan Edebiyatı, Divan, gül.

**THE ROSE IN THE TURKISH DİVAN OF SOME OF THE DİVAN POETS' IN
THE 16TH CENTURY: BÂKÎ, FUZÛLÎ, HAYÂLÎ BEY, MUHİBBÎ, NEV'Î,
TAŞLICALI YAHYÂ, USÛLÎ, ZATÎ**

Master's Thesis

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Kenan Erdoğan

ABSTARCT

In this work prepared as a master thesis, classical Divan poetry, which belongs to Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zafî ve Muhibbî called as 16th century classical ottoman poets, was analyzed and it was tried to figure out the sample couplets cited from how and which sense of relevances of the rose was used in this poetry. Firstly, it was focused on the history of rose and its status and significance in our culture, then it was elaborated the status of rose in popular culture and sufi culture, and on the whole it was mentioned the usage in the classical Divan poetry in terms of various traits. Some of the sample couplets cited from the classical Divan poetry were analyzed in terms of both sense and literary arts. It was specified how the envisagement and usage of rose included the classical Divan poetry under the title of "The Envisagement and Usage of Rose". The subjects identified at the end of the work were indicated in the "Conclusion" part.

Keywords: 16th century Classical Turkish Literature, Divan, rose.

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül: Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Muhibbî, Nev’î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zatî’ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21 Haziran 2013

Serpil AKGÜL

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 31.05.2013 tarih ve 11/EK3 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Serpil AKGÜL'ün "16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül: Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Muhibbî, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zafî" Konulu tezi incelenmiş ve aday 21.06.2013 tarihinde saat 14:00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 77... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN

(Danışman)

ÜYE

Doç. Dr. Şerife YALÇINKAYA

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Vicdan ÖZDİNGİŞ

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, başını gereksizdir.

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışmamızda gülün, 16. yüzyıl divan şairlerinden Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zatî ve Muhibbî divanlarında şekli, kokusu, rengi ve güzelliği bakımından nasıl ve niçin kullanıldığı tespit edilerek incelenmiştir.* Böyle bir araştırma konusunu seçmemizin nedeni ise edebiyatımızda gül ile ilgili yapılan ve bundan sonra yapılacak çalışmalara katkıda bulunmak ve Osmanlı Devleti'nin kültür ve edebiyat bakımından altın çağını yaşadığı bir devir olan 16. yüzyılda gül etrafında oluşturulan zengin hayallerin varlığını ortaya koymaktır.

“16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül: Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Muhibbî, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zatî” adlı bu yüksek lisans tezi üç bölümden meydana gelmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümü olan “Giriş” kısmında gülün tarihçesi, tanımı ve kültürümüzdeki önemi hakkında bilgi verildikten sonra, gül ile tasavvuf kültürü ve halk kültürü arasındaki ilişki üzerinde durulmuş; gül ile ilgili deyim ve atasözlerine, ninni ve manilere, bilmecelelere, türkülere örnekler aracılığıyla yer verilmiştir. Aynı bölümde, tedavi bitkisi olarak gülün beyitlerdeki kullanımına örnekler aktarılarak kısaca değinilmiş; gül, efsanevî boyutuyla ele alınmış ve divan şiirindeki kullanımı üzerinde kısaca durulmuştur. Hz. İbrahim'in ateşe atılması ve ateşin gül bahçesine dönüşmesiyle ilgili husus ayrı bir başlık açılarak kısaca incelenmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise incelediğimiz divanlarda geçen gül renkleri ve çeşitleri üzerinde durulmuş, daha sonra gülün çeşitli özellikleri (kısa ömürlü olması, dikenli olması, gonca halinde olması, nazlı olması gibi) tasnif edilerek örnek beyitler

* Tarama yaparken, *Bâkî Divânı*, Küçük, Sabahattin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011; *Fuzûlî Divanı*, Akyüz, Kenan- Beken, Süheyl-Yüksel, Sedit-Cunbur, Müjgan, Akçağ Yayınları, Ankara 2000; *Hayâlî Divanı*, Tarlan, Ali Nihat, Akçağ Yayınları, Ankara 1992; *Nev'î Divanı*, Tulum, Mertol-Tanyeri, M. Ali, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977; *Yahyâ Bey-Divânı*, Çavuşoğlu, Mehmed, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977; *Usûlî Divanı*, İsen, Mustafa, Akçağ Yayınları, Ankara 1990; *Zatî Divanı* C. I, Tarlan, Ali Nihat, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1967; *Zatî Divanı* C. II, Tarlan, Ali Nihat, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970; *Zatî Divanı* C. III, Çavuşoğlu, Mehmed-Tanyeri, M. Ali, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987; *Muhibbî Divânı*, Ak, Coşkun, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, esas alınmıştır.

aracılığıyla ele alınmıştır. Gülün yetişmesi, gül ile bahar ve bülbül ilişkisi yine bu bölümde incelenmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde gülün teşbih ve istiare yoluyla renk, şekil ve diğer yönlerden divan şiirine yansımaları üzerinde durulmuştur. Sonuç kısmından önce ise gül ile ilgili tasavvur ve kullanımlara maddeler hâlinde yer verilmiştir. Örnek beyitlerin seçiminde ilgili unsurları ve edebî zevki daha iyi yansıtmaları ve özel seçimimiz etkili olmuştur. Bazı beyitler hem mânâ hem de edebî sanatlar açısından incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ve genel olarak diğer bölümlerde daha önce yapılan bazı tahlil çalışmalarından istifade edilmiştir.**

Sonuç kısmında elde ettiğimiz bulgular toplu olarak verilmiş ve genel olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca örnek olarak aktarılan beyitlerde geçen bazı kelimelerin anlamlarına çalışmanın sonunda “Sözlük” başlığı altında yer verilmiştir. Çalışmamız gül ile ilgili yapılacak araştırma ve incelemelere bir katkıda bulunabilirse amacına ulaşmış olacaktır.

Başta yüksek lisans dersinde bir fikir olarak ortaya çıkan ve bu fikrin tez olarak gerçekleşmesini sağlayan, çalışmalarım esnasında, ulaşamadığım kaynakları temin etmede, metinleri anlama ve yorumlama yöntemleri konusunda benden yardımlarını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve beni sabırla dinleyen, kıymetli vaktini aldığım değerli hocam Prof. Dr. Kenan Erdoğan’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca kaynak temini hususunda yardımlarından dolayı değerli hocalarım Prof. Dr. Âdem Ceyhan’a, Yrd. Doç. Dr. Vicdan Özdingiş’e ve Yrd. Doç. Dr. Yasemin Ertek Morkoç’a teşekkürü bir borç bilirim.

Serpil AKGÜL

21 Haziran 2013

** Yukarıda sözü edilen bazı tahlil çalışmaları şunlardır: Kurnaz, Cemal, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996; Sefercioğlu, M. Nejat, *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001; Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1973; Çavuşoğlu, Mehmed, *Necâti Bey Divanı'nın Tahlili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001; Kartal, Ahmet, *Klâsik Türk Şiirinde Lâle*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998; Erdoğan, Kenan, *Fuzûlî Divânı'nda Kozmografya ve Tabiat*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana 1989.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser.

a.g.m. : Adı geçen makale.

a.g.t. : Adı geçen tez.

Bkz. : Bakınız.

B. : Bent.

C. : Cilt.

G. : Gazel.

İ.Ö : İsa'dan önce.

K. : Kaside.

MEB : Millî Eğitim Bakanlığı.

Muk. : Mukattaat.

Mus. : Musammat.

Müs. : Müseddes.

ö. : Ölüm.

S. : Sayı.

s. : Sayfa.

vd. : Ve diğerleri.

İÇİNDEKİLER

1- GİRİŞ	1
1.1- Gülün Tarihçesi	1
1.2- Gülün Tanımı ve Kültürümüzdeki Önemi	3
1.3- Gül ve Tasavvuf Kültürü	5
1.4- Gül ve Halk Kültürü	8
1.5- Tedavi Bitkisi Olarak Gül	17
1.6- Hz. İbrahim'in Ateşe Atılması ve Ateşin Gül Bahçesine Dönmesi	19
1.7- Efsanevî Boyutuyla Gül	21
1.8- Divan Edebiyatında Gül	23
2- GÜLÜN GENEL ÖZELLİKLERİ	29
2.1- Divanlarda Geçen Gül Renkleri ve Çeşitleri	29
2.2- Gülün Çeşitli Özellikleri	38
2.2.1- Kısa Ömürlü Olması	38
2.2.2- Dikenli Olması	40
2.2.3- Gonca Hâlinde Olması	42
2.2.4- Güzel Kokulu Olması	45
2.2.5- Hassas ve Nazlı Olması	46
2.3- Gülün Yetiştirilmesi	48
2.4- Gül-Bahar Münasebeti	50
2.5- Gül-Bülbül Münasebeti	54

**3- GÜLÜN TEŞBİH YOLUYLA RENK, ŞEKİL VE DİĞER YÖNLERDEN
DİVAN ŞİİRİNE YANSIMASI59**

3.1- Gülün Teşbih Yoluyla Renk Olarak Divan Şiirine Yansıması59

3.1.1- Sevgili	59
3.1.1.1- Sevgilinin Yüzü	59
3.1.1.2- Sevgilinin Yanağı	61
3.1.1.3- Sevgilinin Dudağı	62
3.1.1.4- Sevgilinin Sînesi	64
3.1.2- Âşık	64
3.1.2.1- Âşığın Sînesi	64
3.1.2.2- Âşığın Gözyaşı	65
3.1.3- Kumaş ve Elbiseler	66
3.1.3.1- Pîrâhen / Pîrehen (Gömlek)	66
3.1.3.2- Tülbend / Destâr	68
3.1.3.3- Dâmen	68
3.1.3.4- Câme (Elbise)	70
3.1.3.5- Libâs	71
3.1.3.6- Girîbân	72
3.1.3.7- Kabâ (Cübbe, Kaftan)	72
3.1.3.8- Elbise / Yaka Yırtmak	73
3.1.3.9- Kemhâ (İpek Kumaş)	74
3.1.3.10- Hil'at	75

3.1.4- Şarap	75
3.1.5- Kan	78
3.1.6- Ateş	80
3.1.7- La'l	81
3.1.8- Çadır (Otağ)	81
3.2- Gül ile İlgili Tasavvur ve Kullanımlar	83
3.2.1- Gül-Ay	83
3.2.2- Gül-Defter	84
3.2.3- Gül-Dil	85
3.2.4- Gül-El	85
3.2.5- Gül-Evrak	87
3.2.6- Gül-Göz	88
3.2.7- Gül-Kadeh	89
3.2.8- Gül-Kâğıt	93
3.2.9- Gül-Kanlı Kelle	93
3.2.10- Gül-Kitap	94
3.2.11- Gül-Köpek İzi	94
3.2.12- Gül-Kulak	94
3.2.13- Gül-Kulak Memesi (Binâgûş)	96
3.2.14- Gül-Kuş Kanadı	96
3.2.15- Gül-La'l Tâc	97
3.2.16- Gül-Mecmûa	98

3.2.17- Gül-Micmer (Buhurdan)	99
3.2.18- Gül-Minber	99
3.2.19- Gül-Nüsha	99
3.2.20- Gül-Para	100
3.2.21- Gül-Sikke	101
3.2.22- Gül-Süpürge (Cârûb)	101
3.2.23- Gül-Tabak	102
3.2.24- Gül-Tarak (Şâne)	102
3.2.25- Gül-Yakut	103
3.2.26- Gül-Yara	103
3.3- Gül ile İlgili Diğer Tasavvur ve Kullanımlar	105
3.3.1- Gül-Âlim-Kâmil	105
3.3.2- Gül-Asker	105
3.3.3- Gül-Âşık	105
3.3.4- Gül-Attâr	106
3.3.5- Gül-Ayâz	107
3.3.6- Gül-Ayna	108
3.3.7- Gül-Ayyâr	109
3.3.8- Gül-Câmi	110
3.3.9- Gül-Çeşme-i Hayvân	110
3.3.10- Gül-Çivi (Mismâr)	111
3.3.11- Gül (Gonca)-Çocuk (Tıfl)	111

3.3.12- Gül-Defterdar	112
3.3.13- Gül-Devlet	113
3.3.14- Gül-Devşirme	113
3.3.15- Gül-Dilenci (Sâ'il)	113
3.3.16- Gül-Dîvan	114
3.3.17- Gül-Dua	115
3.3.18- Gül-Duvar	115
3.3.19- Gül-Düğün	116
3.3.20- Gül-Ehl-i Beyt	116
3.3.21- Gül-Endam	116
3.3.22- Gül-Gazel	117
3.3.23- Gül-Gelin	117
3.3.24- Gül-Gönül	118
3.3.25- Gül-Güneş	119
3.3.26- Gül-Hz. İsa / Hz. Meryem	119
3.3.27- Gül-Hz. Muhammed	120
3.3.28- Gül-Hz. Süleyman	122
3.3.29- Gül-Hz. Yusuf	122
3.3.30- Gül (Gonca)-Hokka	125
3.3.31- Gül-Huy	125
3.3.32- Gül-Hüsrev	126
3.3.33- Gül (Gonca)-İlm-i Beyân	126

3.3.34- Gül (Gonca)-İstanbul	126
3.3.35- Gül- Kandil / Şem‘	127
3.3.36- Gül-Kar (Berf)	127
3.3.37- Gül-Kaside	127
3.3.38- Gül- Kazasker	128
3.3.39- Gül-Kebûter (Güvercin)	128
3.3.40- Gül-Kefen	128
3.3.41- Gül-Komutan (Kumandan / Serdâr)	129
3.3.42- Gül-Külhân	130
3.3.43- Gül (Gonca)-Leylâ	130
3.3.44- Gül-Lüccetü’l-ebrâr	131
3.3.45- Gül-Mânâ	131
3.3.46- Gül-Mânî / Nigâristan	132
3.3.47- Gül-Ma’ârif	132
3.3.48- Gül-Matla-ı Envâr / Mahzen-i Esrâr	133
3.3.49- Gül (Gonca)-Mehdî	134
3.3.50- Gül-Mi‘mâr	135
3.3.51- Gül-Mushaf	135
3.3.52- Gül-Padişah	136
3.3.53- Gül-Pamuk (Penbe)	137
3.3.54- Gül-Peykân	137
3.3.55- Gül-Sâhib-i Esrâr	138

3.3.56- Gül-Sâkî	138
3.3.57- Gül-Servi	139
3.3.58- Gül-Sevgili	139
3.3.59- Gül-Sevgilinin Kirpikleri	140
3.3.60- Gül-Sırlar Hazinesi (Gencîne-i Esrâr)	141
3.3.61- Gül-Siper (Kalkan)	141
3.3.62- Gül-Şehbâz (Doğan)	142
3.3.63 - Gül-Şiir	142
3.3.64- Gül-Tâcir	143
3.3.65- Gül-Tef/Talebe.....	143
3.3.66- Gül-Tuzak (Dâm)	144
3.3.67- Gül-Tûtî	144
3.3.68- Gül-Yatak (Pister / Bister)	144
3.3.69- Gül-Yıldız (Encüm / Kevkeb / Pervîn)	145
3.3.70- Gül-Yuva	146
3.3.71- Gül-Zengin	146
SONUÇ	150
KAYNAKLAR	152
SÖZLÜK	163

1- GİRİŞ

1.1- Gülün Tarihçesi:

Çalı biçimli bir bitki türü olan¹ gül, taç yaprakları katmerli olan keskin kokulu bir çiçektir.² Anayurdu Asya olan güller, çalı ya da tırmanıcı formunda gelişen bitkilerdir. Minyatür güller 20-40 cm; bodur güller 20-80 cm.; tek gövdeli baston gülleri ise 20-150 cm. boylarındayken sarmaşık ve tırmanıcı güller ise 8-10 metreye kadar boyatabilmektedir.³ Orta Asya’da çok eskiden yaban gülünün yetiştiği bilinmekle birlikte kırmızı gülün Homeros’un yaşadığı dönemde Yunan adalarıyla Trakya üzerinden Batı’ya ulaştığı tahmin edilmektedir.⁴ Herodotos ise Babil bahçelerini anlatırken bahçe gülünden söz etmektedir.⁵

En çok ılıman iklimi seven gül, çiçek uzmanları tarafından yılda bir defa ilkbaharda açanlar ve bir yılda birkaç defa açan güller (yediveren gülü) olmak üzere iki ana bölüme ayrılmıştır. Bunların dışında kokulu ve kokusuz olan, az veya çok katmerli yetişen güller de vardır.⁶ Renkleri ise beyazdan başlayarak pembe ve kırmızıya kadar gider.⁷

Gülün tarihi çok eski dönemlere dayanmaktadır. İlk gül fosilinin üç buçuk milyon yıl öncesine ait olduğu Irak’ta Sümerlere ait yazıtlarda kayıtlara geçmiştir.⁸ Gül üretimi İ.Ö. 3000 yıllarına (Sümerlere) dek inmektedir. Daha sonra Asurlular gül yetiştirmiş, gülsuyu ve gülyağı üretmişlerdir. Anadolu’da 12-13. yüzyıllardan bu yana gül yetiştirilmektedir.⁹ 16. yüzyılda yaşayan İbn-i Batuta, *Seyahatname*’sinde Burdur’un Gölhisar (Gülhisar) İlçesi’nde kendisine gülsuyu ikram edildiğini yazmaktadır.¹⁰ 5000 yıl önce Mezopotamya’da kil tabletlerdeki kayıtlarda “M.Ö. 2684-2630 yılları arasında yaşayan Akat Kralı 1. Sargon hakkında yazılan bir tablette, kralın Dicle ırmağının

¹ Özkırımlı, Atilla, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2004, s. 578.

² Genç, İlhan, *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi-Giriş*, kendi yayını, İzmir 2007, s. 205.

³ Ebcioğlu, Nejat, *Sevgili Bahçem*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2008, s. 183.

⁴ Özkırımlı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, a.g.e. s. 578.

⁵ Özkırımlı, Atilla, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, “Gül”, C. 2, Cem Yayınevi, 1982, s. 551.

⁶ *Hayat Ansiklopedisi*, “Gül”, C. 3, Hayat Yayınları, 1962, s. 1394.

⁷ *Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, “Gül”, C. 5, Meydan Yayınevi, İstanbul 1971, s. 413.

⁸ <http://www.gulevi.net/gul/sdamlalari.htm> (Erişim tarihi: 16/03/2012)

⁹ <http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-40623/eski2yeni.html> (Erişim tarihi: 16/03/2012)

¹⁰ İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnâmesi’nden Seçmeler*, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 16.

ötesindeki ülkelerle askerî keşif gezisi yaptığı ve bu geziden asma, incir ve gülfidanları ile geri döndüğü” nakledilmektedir. Diyarbakır, Osmanlı döneminde gül yetiştirilen önemli bir merkez konumundadır. Osmanlı tarihçisi ve matematikçisi Matrakçı Nasuh¹¹ Efendi 1564’te yaptığı minyatürlerde gülü nakşetmiştir. Öte yandan 17. yüzyılın önde gelen gezginlerinden Evliya Çelebi de *Seyahatname*’sinde Diyarbakır güllerinden “Büyük nehrin aktığı toprakların iki tarafı da ‘gül bahçeleri’ güzel kokulu bostan ve reyhan bahçeleridir”¹² şeklinde söz ederken Bursa’nın Büyük Çarşısında da gülsuyu satıldığını nakleder: “Fakat Bahârât Çarşısı, hele gelincik gibi güzel Gelincik Çarşısı ayrıca bir büyük yolun iki tarafında olup öd, amber, misk, gülsuyu satılan güzel kokulu bir çarşıdır.”¹³

Kuzey yarımkürenin ılıman ve yarı tropikal yörelerinde yüz kadar gül türünün bulunduğu, Türkiye’de ise yirmi beş kadar yabancı gül türü olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.¹⁴ Türkiye’de süs bitkisi olarak yetiştirilen gül türleri arasında Isparta gülü ya da yağ gülü, Frenk gülü, misk gülü ve sadberk gülü de sayılmaktadır. Türkiye’de 19. yüzyılın sonlarına doğru Bulgaristan göçmenlerinin getirdiği yağ gülleri fidanları ile Isparta’da gül bahçeleri oluşturulmuş ve böylece gülcülük burada yayılmaya başlamıştır. Nitekim Türkiye’de gül bahçelerinin %90’ı Isparta’da, küçük bir bölümü de Afyon ve Aydın’da bulunmaktadır.¹⁵ İlk gül tarlası ise 1888’de Müftüzade İsmail Efendi tarafından Isparta’da dikilmiştir.¹⁶ Bütün bu bilgilerden gülün tarihinin çok eski dönemlere kadar uzanmakta olduğu anlaşılmaktadır.

¹¹ Kanunî Sultan Süleyman devrinde matrak oyunu ve silah kullanmadaki ustalığı sayesinde padişah tarafından ödüllendirilen tarihçi ve minyatürcü Matrakçı Nasuh Efendi, tarih alanındaki eserlerinde önemli yapıları ve yerleri minyatürlerle göstermiştir: Ayrıntılı bilgi için bkz. Işık, İhsan, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, Ankara 2002, s. 653; Yurdaydın, Hüseyin Gazi, “Matrakçı Nasuh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, s. 143-144 vd.

¹² <http://www.bahcebitkileri.org/wp-content/uploads/2011/10/G%C3%9CL.pdf> (Erişim tarihi: 16/03/2012)

¹³ Atsız, Hüseyin Nihal, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’nden Seçmeler I*, MEB Yayınları, Ankara 2001, s. 135.

¹⁴ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, “Gül”, Gelişim Yayınları, C. 8, 1986, s. 4825; Gülün çeşitli türleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Öge, Hatif R., *Çiçekler*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1990, s. 247-248-249 vd.

¹⁵ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, “Gül”, s. 4825.

¹⁶ Bayram, Yavuz, “Burdur’un ve Divanların Gülü”, *I. Burdur Sempozyumu*, 16-19 Kasım 2005, Mehmet Âkif Ersoy Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Burdur 2007, s. 369; Müftüzade İsmail Efendi hakkında bkz. M. Sadık Akdemir, “Isparta’da Gül ve Gülcülüğün Tarihi”, *Gül Kitabı, Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editörler: Bilal Kemikli-Selami Turan, Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları: 1, Isparta 2010, s. 239-240 vd.

1.2- Gülün Tanımı ve Kültürümüzdeki Önemi:

Divan edebiyatında en çok adı geçen ve çiçeklerin sultanı olarak kabul edilen gül, bazı ansiklopedi ve sözlüklerde şu şekilde tanımlanmaktadır:

Büyük Türkçe Sözlük'te gül, "1. Gülgillerin örnek bitkisi (Rosa). 2. Bu bitkinin katmerli, genellikle kokulu olan çiçeği"¹⁷ olarak tanımlanmıştır.

Kâmûs-ı Türki'de ise "Ma'rûf çiçek ki, küçük ve dikenli bir ağaçta olup şeklinin ve kokusunun güzelliğiyle meşhûr ve beyne's-şu'arâ bülbülün dil-dâdesi olmağa mütevâtirdir. Pek çok envâ'ı vardır: Al, penbe, sarı, katmerli gül; Gül-i zîbâ, gül-i sadberg; Yabanî gül, hokka (veyâ okka) güli: tatlısı yapılan cinsi"¹⁸ şeklinde tanımlanmıştır.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat'ta ise gül "1. Çiçek. 2. Bilinen çiçek, gül çiçeği; gül ağacı"¹⁹ şeklinde tanımlanmıştır.

Lûgat-i Nâci'de ise gül "Maruf hoş kokulu şükûfe-i rengîn, verd"²⁰ şeklinde tarif edilmektedir.

Resimli Türkçe Kamus'ta ise gül, "Maruf güzel kokulu çiçek, verd. Alelumum çiçek"²¹ şeklinde tanımlanmıştır.

Lûgat-ı Cûdî'de gül, "Çiçeklerin maruf hoş kokulu nev-i mümtâzı, en rengîn sınıf-ı ser-firâzı"²² olarak açıklanmıştır.

Türkçe Bitki Adları Sözlüğü'nde ise gül, "Rosa (Rosaceae) türlerine verilen genel ad. Kışın yapraklarını döken, dikenli, beyaz, sarı, pembe veya kırmızı çiçekli ve çalı görünüşünde bir bitkidir"²³ şeklinde açıklanmıştır.

¹⁷ Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

¹⁸ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, KapıYayıncılık, İstanbul 2011, s. 1174.

¹⁹ Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2002, s. 297.

²⁰ Muallim Nâci, *Lûgat-i Nâci*, Hazırlayan: Ahmet Kartal, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 178.

²¹ Kestelli, Raif Necdet, *Resimli Türkçe Kamus*, Hazırlayanlar: Recep Toparlı-Belgin Tezcan Aksu-Canan Selvi Kanoğlu-Seyfullah Türkmen, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 154.

²² İbrahim Cûdî Efendi, *Lûgat-ı Cûdî*, Hazırlayanlar: İsmail Parlatır - Belgin Tezcan Aksu - Nicolai Tufar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 141.

²³ Baytop, Turhan, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 123.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te ise gülün yedi farklı anlamı verilmiştir: “Gül ağacının güzel kokulu, pekçok çeşidi bulunan çok makbul çiçeği”; “Gül ağacı”; edebî mânâda ise “Sevgili, cânan”; “Yazma Kur’ân-ı Kerîm’lerde gereken yerlere yapılan oval veya dâire şeklindeki etrâfi çiçekli ve tezhipli, ortasında bildirilmek istenen husûsa âit yazılacak yazı için boşluk bulunan süsleme motifi”; “Genellikle kabartma olarak tavan göbeklerine, kemer tablalarına, mermer taşlara vb. yerlere yapılan, bir dâire içine resmedilmiş tezyînî yapraklardan ibâret süsleme motifi, rozas”; “Rifâî tarîkatında zikir esnâsında ateşte kızdırılıp akkor hâline getirildikten sonra dille yalanmak sûretiyle söndürülen, ucu yassı, avuç içi büyüklüğündeki demir parçası”; “Bâzı tarîkatlarda tacın veya arakiyenin tepesine dikilen yuvarlak parça.”²⁴ Çevresi tezhipli, ortası boş yuvarlak olan bu motife, vakıf ya da vakfe gülü, secde gülü, hizip gülü, sure gülü, cüz gülü, aşir gülü gibi isimler verilmektedir.²⁵

Farsça’daki genel anlamı çiçek olan gül, *Büyük Larousse ve Ansiklopedik Sözlük*'te ise “Kuşburnudan (yabani gül) türetilen ve binlerce yıldan beri işlenerek çeşitlendirilmiş olan süs bitkisi”²⁶ olarak tanımlanmaktadır.

Sanat Ansiklopedisi'nde ise gül, “Malûm olan güzel kokulu ve muhtelif renklerde çiçek”²⁷ olarak açıklanmıştır.

Meydan Larousse'da gül “(fars. gul>gül, çiçek’ten) Gül ağacının kokulu çiçeği”²⁸ şeklinde tanımlanmıştır.

Türk Ansiklopedisi’nde ise “(Pehl. vard> Arap. verd, Yun. rhodon; Lat. rosa; Fr. rose), Rosales takımının Gülgiller (Rosaceae) familyasından, 200’den fazla türü bulunan çalı biçimli bir bitki cinsi”²⁹ şeklinde açıklanmıştır.

Çiçekler arasında en değerli kabul edileni hiç şüphesiz güldür. Çünkü gül, ilahi boyutta hem Allah’ın tecellisinin hem de Hz. Muhammed’in sembolüdür. Gülün

²⁴ Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Lugatı, İstanbul 2001, s. 443.

²⁵ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, “Gül”, s. 4825.

²⁶ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, “Gül”, s. 4824.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Arseven, Celâl Esad, *Sanat Ansiklopedisi*, C. 2, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, s. 664.

²⁸ *Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, “Gül”, s. 412.

²⁹ *Türk Ansiklopedisi*, “Gül”, C. 18, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1970, s. 133.

kokusunu Hz. Muhammed'den aldığına inanıldığı için halk arasında “Gül koklamak sevaptır” sözü kullanılmaktadır.³⁰

Cemal Kurnaz, gülün kültürümüzdeki önemiyle ilgili olarak şöyle demektedir:

“Gül, Osmanlılar'dan başlayarak günümüze kadar Türkler'in günlük hayatlarında önemli bir yer tutar. Erkek ve özellikle kadın kıyafetinde ve ziynet eşyasında yaygın bir motif olarak kullanılmıştır. Türk mutfağına özel gül reçeli ve gül şurubundan başka parfümeri sanayinde de gül suyu ve gül esansı eskiden beri bilinmektedir. Türkçe esarlere ad verme geleneğine bağılı olarak gül kelimesiyle başlayan birçok mesnevi, tarih, tezkire ve terâcim-i ahvâl kitabı bulunmaktadır. Kız çocuklarına gül ve içinde bu kelimenin yer aldığı çeşitli adlar³¹ verilmesi de günümüze kadar gelen yaygın bir gelenektir.”³²

M. Fatih Andı ise “Modern Türk Şiirinde Gül İmajı” adlı makalesinde şöyle demektedir:

“İnsanların çiçeklere yükledikleri anlamlar toplumdan topluma farklılaşan bir ‘çiçek kültürü’ oluşturur. Hind kültüründe lotüsün, Antik Yunan'da nergis (narcissos) çiçeğinin, Afrika yerlileri arasında ise kır çiçeklerinin özel bir yeri vardır. Müslüman Doğu toplumlarında ise bu çiçek güldür.”³³

1.3- Gül ve Tasavvuf Kültürü:

Tasavvuf, islâmiyetin doğuşundan kısa süre sonra ortaya çıkmış olan ve özellikle tarikatlar ve tekkeler aracılığıyla varlık sürmüş bir düşünce ve inanç sistemidir.³⁴ Divan edebiyatı metinlerinde kelimeler tasavvufî mânâsıyla da düşünülmektedir. Tasavvufî mânâda gül ise ilahî güzelliği ifade etmekle birlikte, edebiyatımızda ve kültürümüzde Hz. Muhammed'in remzidir.³⁵ Bu sebeple de “verd-i Muhammedî” veya “gül-i

³⁰ Kurnaz, “Gül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, s. 220.

³¹ Şahis ismi olarak kullanılan “Gül” köklü kelimelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Parlak, Mustafa, “Gül'ün Kültürümüzdeki Çağrışımları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 9, 2000, s. 109-110.

³² Kurnaz, Cemal, “Gül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s. 221-222.

³³ Andı, M. Fatih, “Modern Türk Şiirinde Gül İmajı”, *Gül Kitabı, Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editörler: Bilal Kemikli-Selami Turan, Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları: 1, Isparta 2010, s. 3.

³⁴ Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 29.

³⁵ Yeniterzi, Emine, *Dîvan Şiirinde Na't*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 314.

Muhammedî” adı verilen gül şeklinde hilye-i şerifler yapılmıştır.³⁶ Hilye ise Şemal’lerden doğan ve Hz. Muhammed’in fizikî özelliklerinin yanı sıra ahlâkını, hâl ve hareketlerini tasvir ve tavsif eden esarlere verilen isimdir.³⁷ En sevdiği çiçeğin gül olduğu bilinen Hz. Muhammed’in “Kırmızı gül Allah’ın ihtişamının tezahürüdür” dediği rivayet edilmiştir.³⁸ Gülün Hz. Muhammed’in teri olduğu inancını Yunus Emre şöyle dile getirir:

Sordum sarı çiçeğe:

Gül sizin neniz olur?

Çiçey eydür derviş baba:

Gül Muhammed teridir

Bunun dışında Süleyman Çelebi de *Mevlid*’inde yer alan bir beyitte Hz. Muhammed’in yüzünde oluşan terleri, gülün üzerindeki çiy tanelerine benzetir:³⁹

Terlese güller olurdu her teri

Hoş direrlerdi terinden gülleri

Tasavvufta gül, ilahî aşka erişebilmek için bir köprü vazifesi görür. Bu düşünceye göre tevhide ve fenâfillah katına kesretten (çokluk) geçilir. Bu sebeple gül kesret, selvi ise tevhiddir. Güle âşık olan bülbülü gerçek aşka hazırlayan yine güldür.⁴⁰

Tasavvufî düşüncede gülün gonca hâli halvet hâlini ve dervişin Allah ile olan sıranını; açılmış gül ise sırrın açığa vurulmasını anlatmaktadır.⁴¹ Ayrıca tasavvufta servi vahdetin, gül ise kesretin sembolü olduğu için “serv-i gül endâm” şeklindeki ifadelerle kesret içindeki vahdet anlatılmak istenmiştir. Gonca halindeki gül vahdetin, açılmış gül

³⁶ Kurnaz, “Gül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, s. 220.

³⁷ Kaplan, Mahmut, *Divan Şiirinin Kıyısında*, Kaşgar Neşriyat, Ankara 2003, s. 8.

³⁸ Ayvazoğlu, Beşir, *Güller Kitabı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1992, s. 86-87.

³⁹ Süleyman Çelebi, *Mevlid*, Hazırlayan: Neclâ Pekolcay, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s. 90.

⁴⁰ *Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, s. 414.

⁴¹ Bardakcı, Mehmet Necmettin, “Türk Tasavvuf Kültüründe Gül Sembolü Üzerine Bazı Düşünceler”, *Gül Kitabı Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editörler: Bilal Kemikli-Selami Turan, Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010, s. 110.

ise kesretin ifadesidir.⁴² Bu noktada Fuzûlî'nin bir gazelinden bazı kelimelerin tasavvufî mânâları ile ele alındığı bir beyit aktaralım:

Bülbül-i gam-zedeyim bağ u bahârım sensin

Dehen ü kadd ü ruhun gonca vü serv ü semenim

Fuzûlî/G204/6⁴³

Ali Nihat Tarlan'a göre beytin şerhi şöyledir:

“Dikkat edilirse sevgilinin tasavvufî ma'nâları olan güzelliklerini sayıyor. Madde âleminde gonca, servi, beyaz gül vardır. Bunlar sevilen şeylerdir. Bülbül baharda bunlara âşıktır. Çünkü bülbül mecaz âşığıdır. Fakat ben gonca yerine senin ağzını yani fenâfillâhı⁴⁴, servi yerine senin vahdetini, beyaz gül yerine de senin dîdârını, yüzünü istiyorum, demek istiyor.”⁴⁵

Gül, tarikatlarda da büyük bir yere sahiptir.⁴⁶ Ahmed Rıfâî tarafından kurulmuş olan Rıfâiyye tarikatına mensup şeyh ve dervişlerin zikir sırasında ateşte kızdırıp yaladıkları iki karış uzunluğundaki demir çubuğa da “gül” denmektedir.⁴⁷

Gül, Bektaşîlik'te de önemlidir. Bektâşî inançlarına göre Hz. Ali son nefesini vermek üzereyken kendisine bir deste gül getirmelerini söylemiş ve getirilen bu gülleri eline alınca da vefat etmiştir.⁴⁸

⁴² Kurnaz, “Gül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, s. 220.

⁴³ Tez boyunca beyitlerin yazımında örneklerin alındığı eserlerin imlâsı esas alınmıştır. Sadece Bâkî, Muhibbî ve Zatî Divanı'nın birinci cildinden aktarılan beyitlerde uzun değerdeki vokaller ve nisbet eki (-î) çizgi (-) yerine düzeltme işareti (^) ile gösterilmiştir. Beyitlerin altındaki rakamlardan ilki şiir, sonuncusu ise beyit numarasını göstermektedir.

⁴⁴ Fenâfillah, sâlikin kendi sıfat ve vasıflarından sıyrılıp Allah'ın sıfatlarıyla bezenmesi, Allah'ta fâni olmaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002, s. 216-217; Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 134; Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 151.

⁴⁵ Tarlan, Ali Nihat, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 458.

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muslu, Ramazan, “Tarikat Gülleri ve Sembolik Anlamları” *Gül Kitabı Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editörler: Bilal Kemikli-Selami Turan, Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010, s. 125-126-127 vd.

⁴⁷ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2004, s. 132.

⁴⁸ Hançerlioğlu, Orhan, *İslâm İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 117.

Gül, şiirlerde Hz. Ali için de bir benzetme unsuru olmuştur.⁴⁹ Aynı zamanda Bektaşîlerin kendilerini Hacı Bektaş gülleri olarak saymaları da güle verilen değer bir göstergesi kabul edilmektedir.⁵⁰

Kâdirî tarikatının bir alâmeti olarak tarikat taşlarının tepesine çuhadan dikilen daire şeklindeki parçaya da “gül” adı verilmiştir. Diğer taraftan kapılarda tokmağın geçmesi için ortasında delik bulunan yuvarlak madenî veya tahta levhaya “ağızlık gülü” adı verilmiştir.⁵¹ Ayrıca Mevlevî dervişlerin tennurenin üzerine giydikleri yakasız, kolları dar gömleğe⁵² ve Bektaşîlerin giydikleri bir çeşit cübbeye de destegül denir.⁵³

1.4- Gül ve Halk Kültürü:

Kültürümüzde gül motifi yaygın olarak süsleme sanatlarında dolayısıyla taş oymacılığında, çini, seramik, duvar resimleri ve kumaşlarda, kitap cilt ve tezhiplerinde, mezar taşlarında öte yandan mânilerde, türkülerde, deyimler ve atasözlerinde, ninnilerde, ağıtlarda, ilâhilerde, halk hikâyelerinde ve kıssalarda karşımıza çıkmaktadır.⁵⁴

Meşhur bir halk hikâyesi olan *Arzu ile Kamber*'de kavuşamayan iki sevgilinin mezarları üzerinde birer gül biter. Gül açtığı zaman tam birbirine kavuşacakları sırada ise kötü yürekli kadının bir damla kanı kara çalı olup onların arasında çıkarak sevgililerin birbirine kavuşmalarına engel olur.⁵⁵

Mezarların süslenmesinde en çok kullanılan çiçekler arasında zambak, karanfil ve menekşenin dışında gül de yer almaktadır. Mezar taşlarındaki çiçek motiflerinde de gül, süs amacıyla yapıldığı gibi genç ölenleri belirtmek amacıyla da yapılmaktadır.⁵⁶

⁴⁹ Yılmaz, Kâşif, “Gül”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 3, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, s. 383.

⁵⁰ Özkırımlı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, s. 578.

⁵¹ Kurnaz, “Gül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, s. 221-222.

⁵² Uludağ, a.g.e. s. 104.

⁵³ Bardakçı, a.g.m. s. 113.

⁵⁴ Kurnaz, “Gül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, s. 221-222.

⁵⁵ Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 211.

⁵⁶ Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halkbilimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1977, s. 234-235 vd.

Halk şiiri de divan edebiyatının gül mazmunundan yararlanmıştır. Halk kültüründe kırmızı gül aşk, gençlik, sevinç; ak gül, murat, ümit; kara gül talihsizlik, ölüm, sarı gül ise ayrılığı sembolize eder.⁵⁷

Dilimizde çok iyi, çok güzel anlamıyla “gül gibi”; çok iyi ve temiz bakmak anlamıyla “gül gibi bakmak”; çok iyi anlamıyla “gül gibi geçinmek”; pembe pembe olmak, kızarmak anlamıyla “gül gül olmak”; sevdiğinin üstüne başka birini sevmek anlamıyla “gül üstüne gül koklamak”; bir kimsenin uygunsuz hallerinden bahsedilirken sitemli bir söyleyişle kullanılan “gülü târife ne hâcet, ne çiçektir biliriz” şeklinde deyimlerimiz kullanılmaktadır.⁵⁸ Ayrıca sevgiliye kavuşmak için bazı engellere katlanmak gerektiğini vurgulamak için “gül dikensiz, yâr da engelsiz olmaz” veya aynı anlamı içinde barındıran “gülü seven dikenine katlanır” gibi atasözlerimiz de yüzyıllardır kullanılmaktadır.

Divan şairleri de 15. yüzyıldan itibaren atasözlerine, deyimlere ve mahallî kelimelere eserlerinde yer vermişler⁵⁹; bazılarını aynen ya da biraz değiştirerek şiirlerine almışlardır.⁶⁰ Taradığımız divanlarda, gül ile ilgili atasözü ve deyimlerin geçtiği beyitlerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Gülü seven dikenine katlanır

Benim bülbül gibi şeydâ yoluna cân u baş fedâ

Gülistândan gül istersen dikenden niçün ürkersin

Usûlî/G115/3

Dilde dâğ-ı mihneti olsun melâmetden ne gam

Bu çemende gül diken kaçmaz cefâ-yi hârdan

Hayâlî/G392/4

⁵⁷ Genç, a.g.e. s. 205.

⁵⁸ Ayverdi, a.g.e. s. 443.

⁵⁹ Ceyhan, Âdem, “Atalardan Kalma Meseller”, *Ayla Demiroğlu Kitabı*, Hazırlayan: Âdem Ceyhan, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2006, s. 239.

⁶⁰ Levend, Agâh Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, s. 429.

Dikensiz gül olmaz

Görmedüm bir mâh-rû ‘âlemde ben agyârsuz

Gülşen içre nitekim bir gül açılmaz harsuz

Muhibbî/G1091/1

Şikâyet kılma zulmünden nazar kıl ol hat ü hâle

Ki bitmez bu çemende hârsız gül dağsız lâle

Hayâlî/Muk19

Her ne dersen bulunur gülzâr-ı dehr içre hemân

Hârsuz gül gözleme agyârsuz yâr isteme

Nev’î/G420/3

Güle dikeninden zarar gelmez

Gözümde mesken et hâr-i müjemden ihtirâz etme

Gül-i handâna her dem hâr yâr olmak zarar vermez

Fuzûlî/G117/3

Ârife bir gül yeter

Nev ‘î bu meseldür ki yeter ‘ârife bir gül

Yansun şerer-i ‘ışk ile hâr ü has-i a’yân

Nev’î/G361/5

Bu gül-istânda yiter ‘ârife bir gül çünkim

Takınur farkına bir dâne gül-i ter hâtem

Bâkî/K19/14

Cihân gülzârına bakup Muhibbî sakın aldanma

Meseldür ‘âlem içinde yiter çün ‘ârife bir gül

Muhibbî/G1741/5

Bir nedür ben bülbülün zahmı hezâr ur cânına

Didüm ol gonca ayıtdı ‘ârife bir gül yiter

Zatî/G180/4

Gül gül olmak

Veh ne sâhirsın ki oddan su çıkardın sudan od

Terletip ruhsârını gül gül kılanda tâb-i mül

Fuzûlî/G178/2

Çifte çifte tolulardan gül gül oldu rûy-ı yâr

Devr-i sâgar ol mehi âşûb-ı devrân eyledi

Nev’î/G506/4

Gül gül oldu bâde-i ‘aşkuñla rûy-ı gül-sitân

Tâb-ı meydendür cebîn-i gonca-i terde ‘arak

Bâkî/G243/2

Ko olsun ey yanagı gül letâfetden ruhun gül gül

Usûlî gibi tâ bülbül o gülşende hezâr olsun

Usûlî/G96/9

Mey-i gül çehre içmişsin yine ey gonca-leb benzer

Güzellenmişsin ey âfet kızarmış gül gül olmuşsun

Hayâlî/G382/4

Gül gül olmuş haddi benzer kanımı nûş eylemiş

Bagrumı ister kebâb ol gözleri hûn-hâr mest

Muhibbî/G214/3

Gül üstüne gül koklamak

Gülşen içre ol gül-i nevreste bes bu bülbüle

İstemez ala eline bu gönül tekrâr gül

Muhibbî/G1714/3

Gül gibi açılmak

Açılsun gonca-i kalbün açıl gül gibi ol yana

Yine her gül-sitân bir gönli açuk hûb yâr

Zatî /G1806/8

Gül gibi

Halk-ı ‘âlem gül seveydi kâşkî bülbül gibi

Ol lebi gonca bana tenhâ kalurdu gül gibi

Bâkî/G492/1

Gül gibi geçinmek

Gül gibi ‘işret olmaz ise berg ü sâz ile

Sünbül gibi geçinmek olur bir piyaz ile

Bâkî/G477/1

Kültürümüzün zevk ve anlayışını yansıtan bilmecelerimizde ise gülün farklı suallerle tarif edildiği görülmektedir.⁶¹ Gül ile ilgili olan bilmecelerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Baharı haber verir,
Bülbüle neşe verir,
Her renk entârî giyer,
Bahçelere şan verir. (Gül-Adana- 137)

Kudretten Hak yaratmış,
Bir yeşil dal üstüne,
Ortası sarı zümrüt,
Dört yanı al üstüne. (Gül-Kesirik Ağzı-Elazığ-137)

Yeşil sandalye üstünde,
Oturmuş perî kızı,
Kızarmış mercana dönmüş,
İki dost yârenlik ederken
Rakîb vurmuş hançeri! (Gül-Erzurum-138)

Kat kattır katmer değil,
Kırmızıdır biber değil. (Gül-Iğdır- 137)

⁶¹Çelebioğlu, Amil-Öksüz, Yusuf Ziya, *Türk Bilmeceler Hazînesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995'den alınmıştır. Bilmecenin sonundaki rakam, bu kitabın sayfa numarasıdır.

Ne sevimli yüzü var,
Tepesinde gözü var!
Hanımlar âşıkıdır,
Bahçelerde süsü var. (Gül-Elazığ-138)

Çıktım şu ağacın başına,
Mâil oldum makasına,
Pembe şalvar giyinmiş.
Ağzını açmış merhaba! (Gül-Yozgat-137)

Görüldüğü üzere gül ile ilgili bilmecelerde de gül, rengiyle, dikeniyile ve bülbülle yan yana anılmaktadır.

Ninnilerimizde ise gül teşbih, teşhis, istiare, telmih, tenasüp gibi edebî sanatlar aracılığıyla karşımıza çıkmaktadır.⁶²

Ay soldu ninni,
Kayboldu ninni,
Yavru kuş ninni,
Kayboldu ninni,
Uyumuş ninni,
Yum gözlerini ninni,
Gül yüzlü yavrum ninni! (Eskişehir-120)

⁶²Çelebioğlu, Amil, *Türk Ninniler Hazînesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995'den alınmıştır. Ninninin sonundaki rakam, bu kitabın sayfa numarasıdır.

Gül ağacın budamışlar,
Gülü gonca bitsin diye,
Dallarını sıvamışlar,
Bülbül konsun ötsün diye!
Birceğizim uyu,
İki gözüm uyu! (Ermenek-125)

Ninni derim uçtan uca,
Yavrum okur olur hoca,
Kendi gül kardeşi gonca!
Uyusun yavrum ninni! (Kastamonu-171)

Gül ağacı deste deste,
Gül yollamış nazlı dostu,
Gurbet elde gülüm hasta,
Sular verin akça tasta!
Gülüm nenni nenni! (Gülner-İçel-319)

Gül, türkülerimizde de teşbih, cinas, istiare gibi sanatlar aracılığıyla sık sık söz konusu edilir. Gül ile ilgili türkülerden bazılarını ise şu şekilde sıralayabiliriz: “Gül Kuruttum; Biter Kırşehir’in Gülleri; Bahçemizin Gülleri; Bahçelerde Güllü Çemen; Gül; Gül Muhammed’i Seversen.”⁶³

⁶³ Öztelli, Cahit, *Halk Türküleri*, Özgür Yayın, İstanbul 1983, s. 81-125-161-263-316-390.

Gül Kuruttum

Gül kuruttum gül kuruttum

Yâri sinemde uyuttum

Yâr söyledi, ben unuttum

Ah akabinde coştı gönül

Yârdan ayrılması müşkül

(...)

Bir başka türkü ise şöyledir:

Bahçelerde Güllü Çemen

Bahçelerde güllü çemen

Güllü çiçek, güllü çemen

Gül dedim, gülmedi yâr

Gülmedi yâr

Beni yâda salsana yâr

Yüreğimi alsana yâr

A ceylân sevgilim

Mihriban sevgilim

Sırrımı bilmedin, bilmedin yâr

(...)

1.5- Tedavi Bitkisi Olarak Gül:

Divan şiirinde bazı hastalıkların tedavilerine dair bilgiler de söz konusu edilmektedir.⁶⁴ Gül de estetik yönünün yanı sıra tedavi bitkisi olarak kullanımı bakımından da şiirlerde ele alınmaktadır. Gülün bu tedavi edici özelliği divan şairlerinin gözünden kaçmamış ve şairler birçok beyitte bu uygulamaya atıfta bulunmuşlardır. Mesela Hayâlî, bir beytinde *bülbülün gözyaşını nergisin kâsesinde gül suyu hâline dönüştürerek, başı ağrıyan goncaı tedâvi ettiğini* ifade etmiştir.⁶⁵

Kâse-i nergiste etti gözleri yaşın gülâb

Gördü bülbül goncanın başın ağrıdır nâleler

Hayâlî/G101/2

Muhibbî, Taşlıcalı Yahyâ ve Nev'î de gül suyunun baş ağrısına (sudâ) iyi geldiğini belirtir:

Derd-i ser başda anup 'ârizunı yaş döker

Anun için ki sudâ'un derdi gülâb ile giçer

Muhibbî/G657/3

Başumda hûn-ı zahmı derd-i serden kurtarur cânı

'Aceb olmaya bu kim gül suyu def'-i sudâ' eyler

Taşlıcalı Yahyâ/G112/6

Gülâb-ı sâgar-ı meyden meded bir pâre sür sâkî

Derûn-ı sîne pür-tâb oldu virdi derd-i ser fûrkat

Nev'î/G34/4

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yeniterzi, Emine, "Dîvan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1998, s. 87-88 vd.

⁶⁵ Kemikli, Bilal, "Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, s. 1, 2007, s. 32

Ömer Özkan “Bir Tedavi Bitkisi Olarak Gül’ün Divan Şiirindeki Görünümleri” adlı makalesinde, bir tedavi bitkisi olarak gülün kullanımını hakkında önemli bilgiler vermiştir. Eskiden hekimler gülü “bazı hastalıklı bünyelerin dengesiz mizâcları için tedavi maksatlı olarak kullanmışlardır.”⁶⁶ Bahar bayramları içinde yaygınlığı ve eğlencelerin zenginliği bakımından dikkat çeken hıdrellezde⁶⁷ ise kadınların ve genç kızların saçlarına gül takmaları bütün bir senenin sağlıklı geçirileceği inancını taşımakla birlikte, dileklerini yazdıkları nesnelere gülfidanlarının altına bırakmaları da halk inanışları arasındadır.

Divan şiirinde gülün hekimlikte bağlantılı olarak kullanılmasını Ömer Özkan şöyle izah etmektedir:

“Gül’ün divan şairlerinin de şiirlerine yansıyan, klişeleşmiş kullanımları ise daima; baş ağrısına iyi gelmesi, bünyedeki harareti teskin etmesi, gönül derdini gidermesi ve el-yüz, ağız temizlemede kullanılması yönleriyle olmuştur.

Şairler divanlarda gül, gül-âb, cüllâb, gül-şeker, gül-be-şeker gibi kelimelerle gül suyuna veya gülden yapılmış macunlara, şerbetlere işaret etmişler ve genellikle bu kelimelerin yer aldığı beyitlerde sayru, hasta, bîmâr, dert ve devâdan söz etmişlerdir. Yine hastalık ya da hastalık alameti sayılan sudâ’, ihrâk, derd-i ser, illet-i dil, haste-dil vs. kelimeleri tenasüp hâlinde dile getirmişlerdir.”⁶⁸

Bâkî, bir beytinde “Yaralı gönüle şifa verici olan yanağın ve dudağıdır; hasta vücut kuvvetini gülbeşeker yiyerek bulur.” diyerek gül yaprağından yapılan bir reçel olan gülbeşekerin, zayıf bünyelilere tavsiye edildiğine⁶⁹ atıfta bulunmuştur:

Dil-i mecrûha şifâ-bahş ruh u la’lündür

Gül-be-şekkerle bulur kuvveti tab’-ı bîmâr

Bâkî/K18/46

⁶⁶Özkan, Ömer, “Bir Tedavi Bitkisi Olarak Gül’ün Divan Şiirindeki Görünümü”, *Gül Kitabı Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editörler: Bilal Kemikli-Selami Turan, Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010, s. 274.

⁶⁷ Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1999, s. 222.

⁶⁸ Özkan, Ömer, a.g.m. s. 275.

⁶⁹ Saraç, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2012, s. 44.

Fuzûlî ise bir beyitte gül bahçesinde her derde devâ bulunduğunu, aynı zamanda goncanın hokkasında şifalı gül suyu var olduğunu söylüyor:

Bulunur her derde istersen gül-istanda devâ

Hokkasında goncenin san kim şifâ cüllâbı var

Fuzûlî/G74/4

Beyitte geçen “cüllâb” sinir hastalıklarını tedavi ettiğine inanılan gül suyu demektir.⁷⁰ Osmanlı toplum hayatında da gül suyunun yaygın olarak kullanıldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Mevlid törenlerinde gül suyunun dağıtılmasının yanı sıra yemekten sonra da ellere gümüş gülabdanlarla yağaltı denilen hâlis gül suları serpildiği ifade edilmiştir.⁷¹

Gül meyvesi bol miktarda C vitamini de içerdiği için meyvesinden yapılan şurubun bebeklere ve çocuklara da içirildiği bilinmektedir.⁷² Ayrıca gül suyunun, göz ağrılarına iyi geldiği ve nefes darlığını da giderdiği belirtilmektedir.⁷³

1.6- Hz. İbrahim’in Ateşe Atılması ve Ateşin Gül Bahçesine Dönmesi:

Divan edebiyatında peygamberlere, mitolojik ve efsanevî şahsiyetlere telmihler yapılarak şiirin çağrışım dünyası zenginleştirilmektedir.⁷⁴ Divan şiirinde adı geçen peygamberlerden biri de Hz. İbrahim’dir. Hz. İbrahim, insanoğlunun Hz. Âdem’den sonra ikinci atası olarak kabul edilen Hz. Nuh’un soyundan gelmekte olup Arapların ve İsrailoğullarının, kendisinden sonraki peygamberlerin ve Hz. Muhammed’in atasıdır.⁷⁵

Bilindiği üzere Hz. İbrahim, Bâbil hükümdarı Nemrûd’a karşı gelerek mâbetteki putları kırmış ve sadece en büyük putu bırakarak, baltayı bu putun başına takmıştır. Nitekim Hz. İbrahim, putlara tapmadığı için Nemrûd tarafından cezalandırılarak ateşe

⁷⁰ Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, s. 256.

⁷¹ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri-Toplum Hayatı*, Hazırlayanlar: Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 284.

⁷² Burnie, David, *Bitkiler*, Görsel Kitaplar, Çeviren: Nejat Ebcioğlu, İstanbul 1996, s. 27.

⁷³ Eyuboğlu, İsmet Zeki, *Anadolu Halk İlaçları*, Geçit Kitabevi, İstanbul 1987, s. 62.

⁷⁴ Macit, Muhsin, *Gelenekten Geleceğe*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s. 40.

⁷⁵ Zavotçu, Gencay, *Divan Edebiyatı Kişiler - Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006, s. 240.

atılmış; fakat Allah tarafından o ateş gül bahçesine dönüştürülmüştür.⁷⁶ Bu vakaya şairler tarafından sık sık telmihte bulunulmuştur. Mesela Muhibbî, bir beytinde sen Allah'tan iste, başka kimseye el uzatma; Allah'ın kudreti ile İbrahim Peygamberin ateşi gül bahçesi oldu, demektedir:

Sen Hüdâdan iste gayri kimseye uzatma el

Gülşen oldu kudret-i Hakk ile gör nâr-ı Halîl

Muhibbî/G1681/2

Bu konuyla ilgili taramalarımız sırasında tespit ettiğimiz diğer beyitleri şöyle sıralayabiliriz:

Yâr ile nâr-ı sefer bir hoşça seyrândur bize

Ya'nî İbrâhîm ile âteş gülistândur bize

Taşlıcalı Yahyâ/G382/1

Reşk-i a'dâdan Hayâlî zevk eder kim Zülcelal

Verdi İbrâhime gülşen âteş-i Nemrûddan

Hayâlî/G398/5

Umaram vasla tebdîl ola fûrkat

Halîle nâr-ı Nemrûd oldu gülşen

Zatî /G1125/3

O nârı gülşen iden tâb-ı nûr-ı İbrâhîm

Bizi halâs ide mi ıztırâb-ı ferdâdan

Nev'î/KLVIII/6

⁷⁶Pekolcay, Neclâ - Eraydın, Selçuk, Tahralı, Mustafa – Uzun, Mustafa - Subaşı, M. Husrev, *İslâmî Türk Edebiyatı Giriş*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981, s. 119.

Gül açmış hân-i vaslın bülbüle teklîf eder her dem

Ki ger mihmân isen Hân-i Halîlu'llah'a b-ismi'lleh

Fuzûlî/Tercî-i B.3/3

Hüsnün hayâli vaslun ümîdiyle 'âşıkâ

Nâr-ı câhîmi gül-şen-i bâg-ı cinân ider

Bâkî/G109/3

1.7- Efsanevî Boyutuyla Gül:

Gülün Türk ve Yunan mitolojisinde farklı anlatıları olmuştur. Kültürümüzde gül ile ilgili inanılan bir efsaneye göre gülün rengi eskiden kırmızı değilmiş. Gül, bülbüle yüz vermediği için bülbül, günün birinde gidip onun gövdesine konuvermiş. Bülbülün göğsüne dikenler batınca akan kanları gülün dibine dökülmüş. Gül de o günden sonra kan kırmızı açmaya başlamış.⁷⁷

Yunan mitolojisine göre ise bütün bitkilerin anası olan Afrodit'in ilkbaharın sembolü kabul edilen "Adonis" isminde bir oğlu varmış. Bir gün Adonis'i, bir yaban domuzu yaralamış. Onun feryadıyla oğluna yardım etmek için koşan Afrodit, evinden çıkarken ayağına sandallarını geçirmesini unutmuş. O dalgınlıkla bir gülfidanına basmış ve gülün dikenleri de ayağına battığından kanlar akmış. O güne kadar beyaz güller açan gülfidanları, o günden sonra artık kırmızı renklere bürünmüş.⁷⁸ İdil şairi Bion ise onun, Adonis'in akan kanı kadar gözyaşı döktüğünü ve her damla gözyaşından da bir gülün oluştuğu efsanesini anlatır.⁷⁹

Yunan mitolojisindeki gül ile ilgili diğer bir efsanede ise Adonis, Afrodit'in eşi olarak geçmektedir:

⁷⁷ Ayvazoğlu, a.g.e. s. 91; Ayrıca bkz. Yılmaz, Kâşif, "Gül", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, s. 384.

⁷⁸ Can, Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, tarihsiz.

⁷⁹ Grimal, Pierre, *Mitoloji Sözlüğü Yunan Roma*, Çeviren: Sevgi Tamgüç, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1997, s. 5.

“Gül, Afrodit’in çiçeği imiş. Afrodit’in ilk eşi olan Adonis, Mars tarafından öldürülünce kanından kırmızı gül meydana gelmiş.”⁸⁰

Söz konusu efsanelerden bir diğeri ise deniz köpüğünden yaratıldığına inanılan Afrodit’in doğarken bedeninden akan köpüklerin döküldüğü yerde bir gül ağacının bitmesi ve ağacın içkiyle sulanması sonucu çiçek vermesidir. Bir diğerefsaneye göre ise gül Diyonizos’un çiçeği sayılmaktadır. Özkırımlı’ya göre *sonraki yüzyıllarda gülün aşk, sevinç ve coşkunluk simgesi sayılması bu mitolojik inançlara bağlanabilir.*⁸¹

Gülün ortaya çıkışıyla ilgili bir diğerefsane ise İraniyelere aittir. Bu efsaneye göre “Önceleri çiçeklerin kraliçesi, nilüfer çiçeği iken, daha sonra çiçekler, nilüferi çok uyuduğu için Tanrı’ya şikâyet etmişler ve bunun üzerine Tanrı da daha az tembel olan ve daha az uyuyan bir kraliçe olarak gül’ü yaratmış ve onu, tehlikelere karşı kendisini koruyabilmesi için de dikenlerle donatmıştır.”⁸²

Başka bir efsaneye göre ise gül ile nergis birbirine âşık olmuş. Nergis güle ilgi göstermediği için cezalandırılarak göz şeklinde bir çiçeğe benzetilmiş. Cezası kıyamete kadar süreceği için nergisin gözü kıyametin kopması haberini gözlemek için baygın bir şekilde bakarmış.⁸³

16. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Bekâyî (ö. 1594) de *Gül ü Bülbül* isimli mesnevisinin “Hikâyet-i İbrâhim ‘aleyhi’s-selâm” başlıklı bölümünde ise gülün, Hz. İbrahim’in atıldığı ateşin kıvılcımlarından doğuşu efsanesine yer verir:⁸⁴

Şerâmile ‘uluvv-ahmer gül oldu

Ana dūd-ı siyehler sünbül oldu (beyit: 89)

⁸⁰ Ayvazoğlu, a.g.e. s. 91.

⁸¹ Özkırımlı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, s. 578.

⁸² İpek, Abdulmuttalip, “*Klâsik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler*”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ 2008, s. XII-XII.

⁸³ Genç, a.g.e. s. 207.

⁸⁴ Öztekin, Nezahat, *Bekâyî’nin Gül ü Bülbül’ü ile Fazlî’nin Gül ü Bülbül’ünün Karşılaştırılması*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2000, s. 1-8 vd.

1.8- Divan Edebiyatında Gül:

Divan Edebiyatı'nda genel olarak sevgiliyi temsil eden gül, Doğu'da Türk, Arap, Fars ve Hint edebiyatlarında geniş bir yer tutmaktadır. Doğu'da gül konusu, ilk kez İran ve Hint edebiyatında işlenmiştir; Türk Edebiyatı'na ise Fars Edebiyatı'ndan geçmiştir.⁸⁵

Divan Edebiyatı'nda gül, rengi ve biçimi yönünden birçok şeye benzetilmiş veya birçok şey güle teşbih edilmiştir.⁸⁶ Muhsin Macit'in de belirttiği gibi **gül, divan edebiyatında tek başına saltanatını ilan etmiş marûf bir çiçektir.**⁸⁷ Divan şairleri tarafından soyut bir kavram olan güzellik, sevgilinin güle teşbih edilmesiyle somutlaşır. Şöyle ki divan şiirinde sevgili yanakları, yüzü, dudağı, endamı ya da boyu ile adeta bir gül bahçesine benzer. Sevgilinin saçları menekşe, yanakları gül, dudağı goncadır. Sevgiliye bakanlar onu adeta gül bahçesi sayar:

Zülfi benefşe 'ârızî gül goncedür lebi

Eylen nazâra bâri gül ü gülîstân tutun

Muhibbî/G1609/2

Divan şairlerinin ilgisini en çok çeken çiçeklerin başında gelen gül; rengi, kokusu, tazeliği, alımlılığı, açılması ve baharı müjdelemesi ile anılmaktadır. Divan edebiyatında gülün açılmış hâli sevgiliyi; gonca sevgilinin kapalı ağzını, açılması ile konuşur vaziyetini; dikenini ise rakîbi temsil etmektedir.⁸⁸

Çiçeklerin sultanı güldür. "Gül bulunduğu yeri, tıpkı güneş gibi parıltısıyla bir merkez, bir nevi saray yapar."⁸⁹ Gülün çiçeklerin sultanı olması divan şiirinde "şâh-ı gül, şeh-i gül, gül şâhı, sultân-ı gül, hüsrev-i gül, gül hüsrevi, dâver-i ezhâr" gibi terkiplerle ifâde edilmektedir. Muhibbî de "Cümle ezhâra nazar kıl gül çemen sultânıdır" (G441/1) demektedir. Gülün sultan olduğunu bütün çiçekler kabul eder. Sabah rüzgârı, çimenlikte çiçekleri toplar ve o meclisteki tüm çiçekler güle sultan derler:

⁸⁵ *Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, s. 413.

⁸⁶ Çavuşoğlu, Mehmet, *Divanlar Arasında*, Umran Yayınları, Ankara 1981, s. 9.

⁸⁷ Macit, Muhsin, *Gelenekten Geleceğe*, s. 52. (Vurgulama bana ait S.A.)

⁸⁸ Genç, a.g.e. s. 205.

⁸⁹ Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2001, s. 6.

Sahn-ı çemende cem‘ idüp ezhârı bâd-ı subh

Ol meclis içre cümlesi sultân didi güle

Muhibbî/G2371/2

16. yüzyılda lale önem kazanıp gül ile rekabete başlasa da⁹⁰ Muhsin Macit’in de ifade ettiği gibi *Lâle Devri’nde bile edebi metinlere gülün gölgesi düşer*. Gülün kokusu ve rengi eski şiirin bütün atmosferini doldurur.⁹¹

İskender Pala da “Gül, özel adıyla klasik şiirimizin en seçkin çiçeği, adından en ziyade söz edilen güzelliğidir.” diyerek gülün divan edebiyatında en çok sözü edilen çiçek olduğunu vurgulamaktadır.⁹²

Yavuz Bayram, gülün divan şiirinde yoğun ilgiyle karşılanmasını dört sebebe bağlar:

“1-Herkes tarafından bilinen, hemen her coğrafyada yetişen bir çiçek olması; en güzel ve en alımlı çiçek sayılması.

2-Sevgilinin yüzü, yanağı ve dudağı gibi en çok dikkat çeken uzuvlarıyla benzerlik göstermesi.

3-Görünümündeki güzelliği yanında, dokunma ve koku alma duygularına da hitap etmesi.

4-Tarihinin çok eski dönemlere dayanması; Hz. Muhammed ve Hz. Yusuf gibi, toplumda saygı gören din büyüklerinin simgesi olarak benimsenmiş olması.”⁹³

Bayram, başka bir incelemesinde ise gül ile ilgili divan şiirine yansıyan alışkanlık, âdet ve geleneklerden bazılarını şu şekilde sıralar: “destara (sarık, başörtüsü) gül iliştmek, mendile gül bağlamak, kabre gül dikmek, elde gül taşımak, kitap ve Kurân-ı Kerîm içine gül koymak v.s.”⁹⁴

⁹⁰ Okuyucu, Cihan, *Divan Edebiyatı Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010, s. 35.

⁹¹ Macit, Muhsin, *Kırklar Divanı Divan Şiiri Üzerine İncelemeler*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009, s. 80.

⁹² Pala, İskender, *Gül Şiirleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004, s. X.

⁹³ Bayram, “Burdur’un ve Divanların Gülü”, s. 372.

⁹⁴ Bayram, Yavuz, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, *Turkish Studies Volume 2/4 Fall 2007*, s. 211.

Mesela Bâkî bir beytinde “mendile gül bağlamak” âdetinden bahseder:

Çemende ‘ayşa gelmiş gonca-i ter

Biraz gül bağlamış bir dest-mâle

Bâkî/G456/2

Nev’î ise destara gül ilişirme âdetini hatırlatır:

Bâga var sen goncalar sok kûşe-i destâruna

Sen gül-i ra‘nâyı itsün zînet-i destâr gül

Nev’î/KXXXI/6

Bâkî de “Ovalar ve yaylalar lâlelerle bezendikçe, eller ve sarıklar güller ile süslendikçe”⁹⁵ diyerek eskiden kavukla sarık, sarıkla fes arasına çiçek, gül ve kokulu yapraklar konulmasına⁹⁶ bir beytinde yer vermiştir:

Lâlelerle bezene niteki deşt ü sahrâ

Nitekim güller ile zeyn ola dest ü destâr

Bâkî/K18/53

Vardar Yeniceli Usûlî ve Bâkî ise kabirlerinde bile güllerin açmasını ister:

Bu şevk ile ölürsem umarım Usûlî kim

Kabrinde güller açıla tâze bahâr ola

Usûlî/G2/9

Güller bitüre gül-şen ola hâk-i mezârüm

Peykânun eger su sepelerse tozum üzre

Bâkî/G462/3

⁹⁵ Çavuşoğlu, Mehmed, *Bâkî Divânından Örnekler*, Kitabevi, İstanbul 2001, s. 39.

⁹⁶ Onay, a.g.e. s. 362.

Divan Edebiyatı'nda gül, şekli bakımından kulağa; duruşuyla oturmuş bir adama; kat kat olmasıyla sarığa, dalda duruşuyla külâha teşbih edilir.⁹⁷ Gül ile ilgili diğer tasavvur ve kullanımları, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alacağımızdan tekrara düşmemek için burada vermeyeceğiz.

Divan Edebiyatı'nda ayrıca yüz yapraklı gül anlamına gelen gül-i sad-berg; yüz beyit, yüz gazel, yüz beyitlik kaside, yüz hadis, yüz mektup gibi yüz sayısı esas alınıp yazılan eserlere verilen isimdir.⁹⁸ Mesela Bursalı Belîğ'in (ö. 1668), Hanifzâde Tâhir Ahmed'in *Âsâr-ı Nev*'inde yer alan yüz hadisi açıkladığı *Gül-i Sad-berg* adlı eseri ile *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Danişverân-ı Nâdirân* adlı vefeyâtı; Bursalı Rahmî'nin (ö. 1567) *Gül-i Sad-berg* adlı mesnevisi; Bursalı Celîlî'nin (II. Selim Dönemi) *Gül-i Sad-berg* adlı manzum bir eseri bulunmaktadır.⁹⁹ Ayrıca Osmanlı tarihçisi Hoca Sâdeddin Efendi'nin oğlu olan Abdülaziz Efendi, Reşîdüddîn Vatvat'ın (ö. 1182) *Sad-Kelime-i Ali* tercümesine *Gül-i Sad-berg* adını vermiştir.¹⁰⁰

Gül, Tanzimattan sonra ise her şaire göre farklı bakış açılarıyla ele alınmaya devam etmiştir. Mesela Recaizade Mahmut Ekrem'in Batı'dan esinlenerek güle melankolik bir gözle bakış tarzı, Servet-i Fünûn'da Cenab Şahabeddin ile geliştirilmiştir. Gül, Ahmet Haşim'de ise ıstırabın kaynağı olurken Yahya Kemal Beyatlı'da eski doğu dekorlarını süsleyen tarihî bir motif olarak ele alınmış; Ahmet Hamdi Tanpınar'da ise edebiyat rüyası ve hülya hâline gelmiştir. Cumhuriyet devrinden sonra ise güle yeni anlamlar kazandırılmıştır. Bedri Rahmi Eyüboğlu, gülü halk edebiyatı anlayışıyla ele almış; Orhan Veli Kanık ve Garip döneminde ise sokak kadınının karşılığı olmuştur. Gül, daha sonra halk, umut, hürriyet ve bağımsızlık temalarıyla ele alınmıştır (Ceyhun Atuf Kansu). Behçet Necatigil'de gül, yalnızlığın, umutsuzluğun sembolü iken Sezai Karakoç'ta dinî bir anlam kazanır.¹⁰¹

⁹⁷ *Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, s. 413.

⁹⁸ Bu eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Çetin Derdiyok, "Gül-i Sad-Berk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s. 225-226; Ayrıca bkz. Ahmet Mermer, Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 35.

⁹⁹ Öztekin, Nezahat, "Eski Türk Edebiyatında Gül", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim 2005, S. 4, s. 24.

¹⁰⁰ Reşîdüddîn Vatvat, *Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü (Gül-i Sad-Berg)*, Çeviren: Hocazâde Abdülaziz Efendi, Hazırlayan: Âdem Ceyhan, Buhara Yayınları, İstanbul 2011, s.120.

¹⁰¹ *Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, s. 413.

Nihad Sâmi Banarlı'ya göre eski ve yeni Türk edebiyatında gül için ya da gülden bahsedilerek yazılan şiirler, bütün dünya edebiyatında gül için yazılan şiirlerin en güzellerindedir.¹⁰²

Günümüzde ise modern anlamda Gül ile Bülbül'ün uzantıları vardır. Mesela Gencay Zavotçu'nun "*Ben Bülbül*" isimli eserinde gül ile bülbül aşkı beyitlerle zenginleştirilerek anlatılmıştır.¹⁰³

Divan şiirinde "gül" redifli birçok kaside ve gazel kaleme alınmıştır. Bâkî Divanı'nda "gül" redifli 6 gazel¹⁰⁴; Hayâlî Divanı'nda Kanunî Sultan Süleyman için yazılan "gül" redifli 1 kaside¹⁰⁵, yine onun için yazılan "gonca" redifli 1 kaside¹⁰⁶; "gülün" redifli 1 gazel¹⁰⁷, "gül" redifli 3 gazel¹⁰⁸; Fuzûlî Divanı'nda Kanunî Sultan Süleyman için yazılan "gül" redifli 1 kaside¹⁰⁹; Muhibbî Divanı'nda "gül" redifli 11 gazel;¹¹⁰ Nev'î Divanı'nda devrin veziri âzâmî İbrahim Paşa için yazılan "gül" redifli 1 kaside¹¹¹ ayrıca 3 gazel¹¹² ve "gonca" redifli 1 gazel¹¹³; Zatî Divanı'nda ise 3 gazel¹¹⁴ bulunmaktadır. İncelediğimiz Divanlarda gül redifli ve ilgili unsurlarla oluşturulmuş şiirlerin dağılımını vermek istiyoruz:

Tablo-1: Taranan Divanlara Göre "gül" ve "gonca" Redifli Kasidelerin Dağılımı

	Bâkî	Fuzûlî	Hayâlî Bey	Muhibbî	Nev'î	Taşlıcalı Yahyâ	Usûlî	Zatî	Toplam
gül		1	1		1				3
gonca			1						1
Toplam		1	2		1				4

¹⁰² Banarlı, Nihad Sâmi, *Şiir ve Edebiyat Sohbetleri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1982, s. 58.

¹⁰³ Zavotçu, Gencay, *Ben Bülbül Hayatım Roman*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2011.

¹⁰⁴ *Bâkî Divanı*, Hazırlayan: Sabahattin Küçük, TDK Yayınları, Ankara 2011, G/286/301/302/305/306/308.

¹⁰⁵ *Hayâlî Divanı*, Hazırlayan: Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara 1992, K/12.

¹⁰⁶ *Hayâlî Divanı*, K/13.

¹⁰⁷ *Hayâlî Divanı*, G/272.

¹⁰⁸ *Hayâlî Divanı*, G/307-314-319.

¹⁰⁹ *Fuzûlî Divanı*, Hazırlayan: Kenan Akyüz-Süheyl Beken-Sedit Yüksel-Müjgan Cunbur, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, K/9.

¹¹⁰ *Muhibbî Divanı*, Hazırlayan: Coşkun Ak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, G/1660/1661/1665/1699/1704/1708/1713/1714/1724/1753/1757.

¹¹¹ *Nev'î Divanı*, Hazırlayanlar: Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977, K/31.

¹¹² *Nev'î Divanı*, G/276/279/281.

¹¹³ *Nev'î Divanı*, G/430

¹¹⁴ *Zatî Divanı*, C. II, Hazırlayan: Ali Nihat Tarlan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, G. 836-839-850.

Tablo-2: Taranan Divanlara Göre “gül”, “gülün” ve “gonca” Redifli Gazellerin Dağılımı

	Bâkî	Fuzûlî	Hayâlî Bey	Muhibbî	Nev'î	Taşlıcalı Yahyâ	Usûlî	Zatî	Toplam
gül	6			11	3			3	23
gülün			1						1
gonca					1				1
Toplam	6		1	11	4			3	25

Görüldüğü gibi Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Muhibbî, Nev'î ve Zatî gül ve onunla ilişkili kavramları redifte tercih ederken, Taşlıcalı Yahyâ ve Usûlî ise gül ve ilişkili kavramları redifte tercih etmemiştir. Ayrıca Muhibbî'nin 11 gazelinde, Bâkî'nin ise 6 gazelinde “gül” redifini tercih etmesi şairlerimizin “gül” redifini sevdiğini göstermektedir.

2- GÜLÜN GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1- Divanlarda Geçen Gül Renkleri ve Çeşitleri:

Mutasavvıflar, renklere farklı simgesel anlamlar yüklemişlerdir. Mesela Ruzbihan-ı Baklî “Kırmızı gül Allah’ın mehâbetinden bir parçadır” hadisini öne çıkarmıştır.¹¹⁵ Gülün çeşitli renkleri olmasına rağmen gül, şiirlerde en çok kırmızı rengiyle anılmaktadır. Şairler hayal dünyalarında, gülün kırmızı rengini nereden aldığı hususunda da değişik mazmunlar oluşturmuşlardır. Güle kırmızı rengini veren, bazen bülbülün kanı, bazen de sevgili karşısında gülün utanarak kızarması veya sevincinden gülerek kızarmasıdır. Mesela Muhibbî, bir beytinde gülün kırmızı olmasının nedeni her zaman bülbülün kanından mıdır, diye soruyor:

Hûn-ı bülbülden midür her dem gülün surh olduğın

Hûn-ı bagrum ey sabâ itsen nola gülzâre ‘arz

Muhibbî/G1311/3

Şair başka bir beytinde ise gülün, sevgilinin yüzüne benzediğini söylemekten utandığı için kırmızı olduğunu söyler:

Yüzüne gül benzerem dimiş hacel

Oldugiyçün dirler ana surh bu

Muhibbî/G2298/2

Gül, sevgilinin yanağına benzetildiğini duyunca sevincinden güle güle kızarır:

Gül işitmiş ‘ârız-ı yâre anı benzetdügüm

Şâdılgından kızarmışdur meger güle güle

Muhibbî/G2580/3

Kırmızı renk, beyitlerde **al**, **ahmer**, **surh**, **hamrâ**, **la’l**, **kızıl** gibi kelimelerle de ifade edilmiştir. Taradığımız Divanlarda konuyla ilgili beyitlerden bazıları şunlardır:

¹¹⁵ Yıldırım, Ali, “Renk Simgeçiliği ve Şeyh Gâlib’in Üç rengi”, *Millî Folklor*, S. 72, 2006, s. 138.

Kırmızı

Dem-i a'dâ ile meydân-ı rezmün tâze gülşendir

Siperler **kırmızı gül** nîzeler serv-i gülistanî

Hayâlî/K22/14

Âhir-i kâr olur yiri makberenün kara evi

Kırmızı gülden eylese âdem eger otagını

Taşlıcalı Yahyâ/G499/4

Agzun içre ey letâfet gül-sitâni ol zebân

Kırmızı gül yapragıdur gonca-i sîr-âbda

Bâkî/G450/2

Kırmızı güller açılır sînede

Tokıncak gamzeden peykân ana

Muhibbî/G99/2

Al

Zatî'nin beytinde "al" kelimesi birinci mısradâ "kırmızı renk" anlamında, ikinci mısradâ geçen "âl" kelimesi ise "hile, tuzak" anlamında kullanılmıştır:

Al güller arasında içelüm al meyi

Bir hûmâ-peykeri âl ile şikâr eyleyelüm

Zatî /G898/2

Gül-i ahmer (kırmızı gül)

Âşğın kanlı gönlü, sevgiliye kavuşma ümidiyle ferahlar; çünkü bahar mevsiminde rüzgârla kırmızı gül açar:

Açmış ümmîd-i reh-i vaslın dil-i pür hûnumu

Öyle kim fasl-i bahâr açar **gül-i ahmer** sabâ

Fuzûlî/K5/23

Gül-sitân-ı tende oldu çeşm-i pür-hûn bâg-bân

Hâk-i pâye tuhfê ey gonca **gül-i ahmer** çeker

Bâkî/G183/6

Giceler feryâd idersin tan degül bülbülleyin

Ey dil-i şûrîde sen çün bir **gül-i ahmerdesin**

Muhibbî/G2057/3

Nesîm-i lutfun eserse şitâda ey yüzü gül

Bitire hâr-ı muğaylanda **gonca-i ahmer**

Hayâlî/K3/11

Gül-i hamrâ (kırmızı gül)

Divan edebiyatında âşîğın benzi hastalıktan dolayı genellikle sarı olarak tasvir edilir; çünkü âşık dertlidir. Buna mukabil sevgili ise tüm güzelliğiyle ve canlılığıyla kırmızı bir gül gibidir. Âşık da bu durumu görünce ister istemez hayretler içinde kalarak sorar: “Sonbaharda açan bu kırmızı gül de nedir acaba?” diye:

Reng-i zerdîm ile surhun görüp eyler hayret

Ki hazân içre aceb bu ne **gül-i hamrâdır**

Fuzûlî/K38/4

Nev’î, yay kaşlı bir güzelin kılıç misali keskin olan kirpikleriyle dolayısıyla sevgilinin süzgün yan bakışıyla âşîğın bağırını yaraladığını söylerken yarayı, rengi ve şekli bakımından, kırmızı güle teşbih eder:

Ben hâke idüp tîrini bârân o kaşı yâ

Sînem bitürür yaralarumdan **gül-i hamrâ**

Nev'î/G7/1

Câme-i sebz ile dilber tûtî-i gûyâ mıdur

Yâ yeşil yaprag içinde **gonca-i hamrâ** mıdur

Taşlıcalı Yahyâ/G92/1

Dehân-ı **gonca-i hamrâ**da gûyâ jâleler yir yir

Olupdur la'l-i dil-berde dilâ tebhâleler yir yir

Bâkî/G190/1

Kim ki görse âbda 'aks-i **gül-i hamrâ** sanur

Ey yüzi gün meh cebînin üzre kurbân kanını

Zatî /G1597/3

Lâle-zâr oldı çemenler ey gönül sahrâya bak

Kendüzin gülşende zeyn itmiş **gül-i hamrâ**ya bak

Muhibbî/G1451/1

Verd-i ahmer (kırmızı gül)

Bülbülem bagrum delindi hâr elinden inlerem

Hiç bana rahm eylemez ol **verd-i ahmer** elgıyâs

Muhibbî/G266/2

Karanu itdi kızılbaşun gözine 'âlemi

Âl-i 'Osman sebzârinun o **verd-i ahmeri**

Taşlıcalı Yahyâ/K8/7

Gül-i sûrî (la'1 renkli)

Hayâlî ilkbahar mevsiminde açan güllerin her yaprağının sevgiliyi görünce, onun güzelliği karşısında utandığını söyler:

Bahâristân-ı tab'ımda açıldı bir **gül-i sûrî**

Hacil eyler anun her bergi evrâk-ı gülistânı

Hayâlî/K14/30

Kızıl

Sevgili, eğer âşığın kanını dökerse kızıl güller biter ve o kızıl güller, âşığın mezarının süsüdür:

Dökerse kanımı gül yüzlü yârum

Kızıl güllerle zeyn ola mezârum

Taşlıcalı Yahyâ/G295/1

Tabî'at bâğını zeyn eylemişsin berg-i sebz ile

İki dâne **kızıl gül** olmasun mı çeşm-i hûn-hârun

Zatî /G745/3

Gülşen-i hüsnünde haddün bir **kızıl güldür** bana

Murg-ı dil âvâzesi feryâd-ı bülbüldür bana

Muhibbî/G55/1

Gülün beyitlerde geçen diğer renkleri ise **ak, beyaz, gül-i ra'nâ (dışı sarı, içi kırmızı), pembe, sefid (beyaz), zer ve zerd (sarı)** dir:

Gül-i ra'nâ (dışı sarı, içi kırmızı gül)

Fuzûlî, bir beytinde güle benzeyen bir sevgiliye âşık olduğunu söyler. Sevgili ise âşığı her an hileyle kavgalara karıştırır. Şair burada dışı sarı, içi kırmızı olan “gül-i

ra'nâ"yı ikiyüzlü anlamıyla da kullanmıştır. Sevgili bu benzetmeyle ikiyüzlü olarak nitelendirilmiştir:

Âşık oldum yine bir tâze **gül-i ra'nâ**ya

Ki salar âl ile her dem beni yüz gavgâya

Fuzûlî/G244/1

Nev'i de bir beytinde "gül-i ra'nâ"yı Fuzûlî'nin beytinde olduğu gibi "ikiyüzlü" anlamına gelecek şekilde kullanmıştır. Âşığın rakiblerini temsil eden dikenler ayıplama oklarını âşığa atarak onu zor durumda bırakırlar:

Her bir iki yüzlü **gül-i ra'nâ** için ey dil

Câna ura ta'n okını bir hâr ne müşkil

Nev'î/G280/2

Divan edebiyatında bülbülün yalvarıp yakarmaları şikâyet konusu da olmuştur. Usûlî, bülbülü, dikenin verdiği acıdan dolayı, inlememesi için ikaz eder. Zira bülbülün inlemeleri yüzünden güle benzeyen sevgili incinir:

Hâr-ı gamdan nâle kılma key sakın ey andelîb

Bâb-ı âhından **gül-i ra'nâ**ya âzâr olmasın

Usûlî/G104/4

Bâkî sevgiliyi güle; âşığı da çılgın bülbüle benzetir. Bu arada sevgiliyi güzellik bakımından gülden üstün tutmaktan da geri durmaz. Sevgili güzeldir. Şair, güzellik karşısında hüznüldür. Bülbül ise çılgındır ve şair gibi olamaz:

Hüsn ile sana öykünemez çün **gül-i ra'nâ**

Hüzn ile bana benzeyemez bülbül-i şeydâ

Bâkî/G5/1

Temâşâ eylesen her mâh-peyker

Suya konmuş **gül-i ra'nâ**ya benzer

Taşlıcalı Yahyâ/Edirne Şehr./109

Zâtî'yâ bülbül-i şûrîde gibi bir nice gün

Kasr-ı gülşende nedîm-i **gül-i ra'nâ** olalum

Zatî /G967/5

Yanunda ey **gül-i ra'nâ** rakîbi hâre benzetdüm

Bu gönlüm bülbülü her dem anuñcün zâr u nâlândur

Muhibbî/G480/2

Gül-i zer (sarı gül)

Licâmunda sitâm olmak yaraşur çarhun ecrâmı

Semendün sîne-bendinde **gül-i zer** mâh-ı tâbânı

Bâkî/K14/28

Gül-i zerd (sarı gül)

Ya çerağ-ı bezm-i istiğnâ mı yâ kandîl-i arş

Yâ **gül-i zerd**-i bahar ü ya ser-i pistân mıdır

Hayâlî/G122/4

Ak (Beyaz)

Kadri bağında şehin bir **ak gül**sün ey kamer

Bu ferahtan her gece âlemlere handân mısın

Hayâlî/K20/9

Meger hân-ı melâhatde gümüşden bir tabakdur ol

Açılmış **ak güldür** ya letâfet gül-sitânında

Bâkî/G448/3

Ak gül nahline benzer ak libâs ile nigâr

N'ola ey Yahyâ görüp bülbül gibi kılsam figân

Taşlıcalı Yahyâ/G300/5

Sefid (Beyaz)

Gül-i sefidden ak âfitâbdan berrâk

Hicâzda Cebel-i Nûr ile bu yeksândur

Taşlıcalı Yahyâ/K4/12

Âyîne-i 'izârunı 'arz eyle bâga gel

Görsün **gül-i sefid**-ü-semen yüzi agını

Zatî /G1660/6

Berg-i **gül-i sefid**i yolup bâg-bân-ı çarh

Mânend-i berf yollarına eyledi nisâr

Bâkî/K9/6

Pembe

Açılmış **penbeden güller** ser-â-ser cismi dâg ancak

Bihamdi'llah gamunla 'âşîka dâg üstü bâg ancak

Nev'î/G227/1

Ayrıca gül çeşitleriyle ilgili tespit ettiğimiz diğer beyitler ise şunlardır:

Gül-i nesrîn

Gönül cemâl-i şerîfünsüz olamaz mesrûr

Bahâr ile açılır ‘âdetâ **gül-i nesrîn**

Taşlıcalı Yahyâ/K19/35

Nesrîn (yaban gülü)

Sararup haddüm gibi **nesrîn** ola

Ger göre ol ‘ârız-ı hamrâyı gül

Muhibbî/G1660/4

Gül-i hod-rû (kendi kendine yetişen yaban gülü)

Ruhuñ ey gonca-dehen berg-i **gül-i hod-rû**dur

Dir gören zülf-i siyeh-kâruñ için şeb-bûdur

Bâkî/G46/1

Gül-i ra’nâ (Dışı sarı, içi kırmızı gül)

Temâşâ eylesen her mâh-peyker

Suya konmuş **gül-i ra’nâ**ya benzer

Taşlıcalı Yahyâ/Edirne Şehr./109

Gül-i sad-berg (Yüz yapraklı gül)

Bâg-ı tab‘umdan kopardum bu **gül-i sad-bergi** ben

Sundum insâf ehline bir yâdigâr-ı mu‘teber

Nev’î/K12/96

2.2- Gülün Çeşitli Özellikleri:

2.2.1- Kısa Ömürlü Olması:

Gül, “Ben yârime gül demem / Gülün ömrü az olur” mısralarında olduğu gibi ömrün kısalığı ve hayatın geçiciliğini de ifâde etmektedir.¹¹⁶ Şairlerimiz tıpkı bahar mevsimi gibi gülün ömrünün kısa oluşuna, bir başka deyişle güzelliğin ölümlü oluşuna, şiirlerinde sık sık değinmişlerdir. Meselâ Muhibbî bir beyitte, bir ârife gidip gül mevsimini sorar ve ondan gülün zamanının bir hafta olduğunu ve çok çabuk geçtiğini öğrenir:

Ugradum bir ‘ârife gül mevsimin sordum didi

Ey Muhibbî tîz giçer bir haftadur bir an gül

Muhibbî/G1757/8

Hayâlî ise dünyayı gül bahçesine teşbih ederken dünyanın geçiciliğini, bu dünya gülşenin bin kez güldüğünü yani açılıp solduğunu ifâde etmektedir:

Hezar kere gülüp soldu gülşen-i âlem

Ki geldi bencileyin bülbül-i bahar-ı hayâl

Hayâlî/K10/17

Nev’î de bir beytinde gülün, çok güzel olsa da, ömrünün kısa olduğuna dikkat çeker:

Anun içündür gülün hüsni ziyâde ‘ömri az

Kendü ‘ömrinden virür ‘ayş ehline ‘ömr-i dırâz

Nev’î/Muk32/1

Şair başka bir beytinde ise dünyanın geçiciliğini ifâde ederken bu yokluk çimenliğinde yani dünyada ne gülün ne de şarabın kaldığını söyler:

¹¹⁶Kurnaz, “Gül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, s. 220.

Ne derd-i 'ışka bakâ var ne hüsn-i yâre sebât

Bu sebze-zâr-ı fenâda ne gül kalur ne çü mül

Nev'i/G288/3

Benzer şekilde Bâkî de beytinde dñyanın gelip geçici olduğunu, gül devrinin bâkî olmadığını vurgular:

Dâ'im olmaz devr-i gül devrân ise bâkî değül

Gel begüm dönsün kadeh bundan yig olmaz devr-i gül

Bâkî/Matla'lar 10

Fuzûlî ise bir beytinde hüsn-i ta'lille gülün ömrünün kısa olmasını, vefasızlığı âdet edinmiş olmasına bağlar. Gül, dñya bahçesinde mutlu değildir; çñnkü vefasızlığı âdet edinmiştir:

Bî-vefâlık âdetin tutmuş anun'çündür bu kim

Ömrden olmaz cihan bağında berhordâr gül

Fuzûlî/K9/19

Konuyla ilgili diğer beyitler ise şunlardır:

Fâni cihân içinde ne bülbül ne gül kalur

Sultâncıgum efendicıgum dil-rübâcıgum

Taşlıcalı Yahyâ/Mus31-III/2

Bir demde bülbül eylesesün mi hezâr bâr

Dñnyâda mâlik olmadı 'ömr-i mezîde gül

Zatî /G850/6

2.2.2- Dikenli Olması:

Divan şiirinde gül, dikenli olması dolayısıyla da beyitlerde sıkça konu edilmektedir. Gülün en temel özelliklerinden bir de dikenli olmasıdır. Bu durum divan şairlerinin muhayyilelerinde değişik sebeplere bağlanmaktadır. Mesela gül, bülbüle yüz vermediği için cezalandırılmış ya da sevgilinin yanaklarına özendiği için günaha girmiş kabul edilerek ve bir nevi cezalandırılarak dikenli olmuştur:

Öykinelden ruhlarına gül lebüne la‘l-i surh

Ol günehdür birini hâr u birin taş eyleyen

Muhibbî/G2218/4

Gülün dikenli olması, şairler tarafından genellikle dikenin rakîb olarak tahayyül edilmesine sebep olmaktadır. Bülbülün gül ile vuslatına dikenin mâni olması gibi âşıkların da sevgiliye kavuşmasına engel teşkil eden unsurlardan biri de rakîbdir. Bu yüzden şairler vuslat zamanının kısa sürmesi gibi rakîbin de ömrünün az olmasını diler. Meselâ Taşlıcalı Yahyâ bir beytinde bu arzusunu dile getirmiştir:

Fürkat bıraktı araya şeytân gibi rakîb

Vuslat zamânı gibi anun ‘ömri az ola

Taşlıcalı Yahyâ/G433/2

Rakîb tipinin en belirgin özelliklerinden biri sevgilinin her daim yanında olmasıdır.¹¹⁷ Bu tasavvur yani rakîbin diken yaratılışlı olması birçok beyitte yer almaktadır. Meselâ Zatî bir beytinde gül ile bülbül hikâyesine telmihte bulunarak âşığın sevdiğine kavuşmasını engelleyen rakîbi dikene teşbih eder. Beyitte sevgili güzelliği sebebiyle güle; âşık ise sürekli feryat etmesi yönüyle bülbüle benzetilmiştir. Şair aynı zamanda gülün dikenli oluşunu da hatırlatmaktadır:

Gül gibi gülmüş açılmışsın rakîb-i hâr ile

Nice feryâd itmesin bu bülbül-i zârün senün

¹¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şentürk, Ahmet Atillâ, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Râkib'e Dair*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s. 42- 43 vd.

Zatî /G675/6

Fuzûlî ise beytinde gülün daima dikenle arkadaşlık etmesinden söz eder. Beyitte kirpik dikene; sevgili ise güle benzetilerek teşbih sanatı yapılmıştır:

Gözümde mesken et hâr-i müjemden ihtirâz etme

Gül-i handâna her dem hâr yâr olmak zarar vermez

Fuzûlî/G117/3

Usûlî ise bir beytinde kendisini sevgili için canını fedâ eden divâne bülbülle özdeşleştirir. Öte yandan gülün dikenli oluşunu da hatırlayarak “gülü seven dikenine katlanır” veya aynı anlamı içinde barındıran “gül dikensiz, yâr da engelsiz olmaz” atasözlerinde vurgulandığı gibi şair de; “mademki gül istiyorsun o halde dikenden ürkmemen gerekir” diyor:

Benim bülbül gibi şeydâ yoluna cân u baş fedâ

Gülistândan gül istersen dikenden niçün ürkersin

Usûlî/G115/3

Hayâlî ise âşığa cefâ etmeyen bir sevgilinin bulunamayacağını farkındadır. Şair beytinde dünyayı gül bahçesine teşbih ederken dikensiz bir gülün olmayacağını da açıkça ifâde etmektedir:

Serv-kad mahbûblar içre cefâsız yâr yok

Dehr gülzarında bir şah-ı gül-i bî-hâr yok

Hayâlî/G244/1

Bâkî de beytinde gülün, zavallı bülbül yerine, dikene yâr olduğunu dile getirmektedir:

Hâr u zâr olmazdı bülbül hâre yâr olmazdı gül

‘Aksine devr itmeyeydi günbed-i gerdân eger

Bâkî/K13/4

Şiirlerde bülbül, şakımasıyla ya da feryat etmesi yönüyle de anılmaktadır. Nev'î bülbülün bu inleyişinin sebebini gülün dikeninin verdiği acıya bağlamaktadır:

Terennüm sanma cevr-i hâr-ı gülden ‘andelîb inler

Güler zann itme hâl-i dehre kebk-i kûh-sâr aklar

Nev'î/G68/2

Muhibbî gülün dikenli olmasını başka bir deyişle dikende güllerin açılmasını Allah'ın bir hikmeti olarak görmektedir:

Kullarun çün yaratdun hikmet izhâr eyledün

Gül bitürdün hârdan kurı şecerden dahi sîb

Muhibbî/G181/4

Taşlıcalı Yahyâ ve Zatî de alıntıladığımız beyitlerinde dikensiz gül olamayacağını söyler:

Gam yime il sözinden ey Yahyâ

Olmadı çünkü bir gül-i bî-hâr

Taşlıcalı Yahyâ/Muk7/11

Gülşen-i ‘âlemde bir gül bulmayubdur hârsuz

Bülbülün ey gonca ta'yîb eyleme nâlişlerin

Zatî /G1202/4

Genel olarak gül ile diken kelimesi aralarında ilgi olduğu için daima tenâsüp sanatı meydana getirmiştir.

2.2.3- Gonca Hâlinde Olması:

Gonca, açılmamış çiçektir. Divan şiirinde gonca hüsn-i talille “yakası dar, teng-dil, dem-beste, yüzünü dürmüş, uykuya varmış” gibi sözlerle ifâde edilmektedir. Gonca, incelediğimiz Divanlarda şekli, kapalı olması, açılması, rengi, yüreği dar, sıkıntılı

olması, sevgilinin ağzı dolayısıyla anılmaktadır. Ayrıca Fuzûlî'nin bir beytinde gonca sünnet çocuğuna benzetilmektedir:

Çemende eylediler tıfl-i gonceyi mahtûn

Saçıldı gül-şene gül gül cerâhatinden kan

Fuzûlî/K29/11

Hayâlî'nin bir beytinde gonca yüreği dar, sıkıntılı, kederli anlamına gelen dil-teng Farsça birleşik sıfatıyla ifâde edilmiştir:

Bu kadar ömr için goncayı dil-teng görüp

Sahn-ı gülşende eder ağız açıp hande enâr

Hayâlî/K2/8

Benzer bir kullanımı Bâkî'nin bir beytinde de görmekteyiz:

Gönlin alup gonca-veş âl ile dil-teng itdiler

Bülbül-i şûrîdeye güller 'aceb reng itdiler

Bâkî/G121/1

Konuyla ilgili diğer örnek beyitleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Fenâ-yi ömrden gûyâ değıller gonca tek vâkîf

Olar kim özlerin dünyâ için dil-teng tutmuşlar

Fuzûlî/G69/4

Bir yirde durma gonca gibi teng-dil olup

Gülgeşt-i 'âlem eyle bu gün nitekim sabâ

Taşlıcalı Yahyâ/K24/3

Didi medh eyle agzum ol şeker-leb

Bulundum gonca gibi veh ki dil-teng

Zatî /G742/2

Dehân-ı teng ile fi'l-mesel gonca idi şebîh

Sayılmasaydı eger kim ‘adedde nâdir yok

Nev’î/G232/3

Yüreginde baş çıkarır andelbin intizâr

Goncanın yâ Rab neden eyler yakasın dar gül

Hayâlî/K12/5

Beni gördükce dürüb gül yüzünü ey gonca

‘Ömrümün defterini cevri ile niçün düresin

Zatî /G1119/2

Yüzün ey gonca dürme bu çemende âh-ı bülbülden

Ne var bir aşık-ı şûrîdenin sit ü adâsından

Hayâlî/G432/4

Yüzün ey gonca-leb dürme bize cevri eyleyüp turma

Açıl gül gibi handân ol salın serv-i hırâmân ol

Bâkî/K11/7

Divan şiirinde gonca aynı zamanda sevgilinin ağzı yerine kullanılır. Dudak, kırmızı rengi, açılmamış olması sebebiyle goncaya benzetilir. Fuzûlî, bir beytinde selvi boylu sevgili için kan ağlayan bir âşıktan söz ederken açık istiare yoluyla da sevgilinin ağzı yerine “gonca” kelimesini kullanarak aynı zamanda ağzı goncaya teşbih etmiş oluyor. Beyitte goncanın gülmesi ile kan ağlamak tezat oluşturmuştur:

Âh eylediğim serv-i hırâmânın içindir

Kan ağladığım gonca-i handânın içindir

Fuzûlî/G105/1

Tarlan'a göre beytin tasavvufî mânâsı şöyledir: “Serv vahdet olduğuna göre vahdete erişmek için ah ediyorum, kan ağlıyorum. Yani içimdeki maddeyi döküyorum. Dudağına yani fenâfillâha erişmek için.”¹¹⁸

Nev'î de bir beytinde sevgilinin ağzını goncaya teşbih eder:

Ne bilsün içmeyenler şerbetin keyfiyet-i 'ışkı

Devâ sorma dilâ ol gonca-femden cism-i bîmâra

Nev'î/G441/2

Muhibbî ise goncaların, sevgilinin dudaklarının bahsini işittiği için dudakları bağlıdır, demektedir:

'Ârızî anılsa gül gülşende olur şerm-sâr

Lebleri zikrin işitmiş gonceler dem-bestedür

Muhibbî/G1001/2

2.2.4- Güzel Kokulu Olması:

Gülün özelliklerinden biri de güzel kokulu olmasıdır. Gül hem rengiyle hem de güzel kokusuyla bahçeleri adeta cennete döndürür:

Âdem isen bağ seyrin eyle bu mevsimde kim

Bağı reng ü bûy ile kıldı behişt-âsâr gül

Fuzûlî/K9/5

Bahar gelince gül açılır ve rüzgâr estiği zaman gülün kokusu etrafa yayılır; bu durum Allah'ın rahmetinin bir nişânesidir:

Bûy-ı nesîm ü reng-i gül ü revnak-ı bahâr

Âsâr-ı fazl u rahmet-i Perverdigârdur

¹¹⁸ Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, s. 221.

Bâkî/G152/2

Konuyla ilgili beyitlerden diğerslerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

‘Âlim ü kâmil gibidür bûy-ı ra‘nâ ile gül

Zâlim ü câhil gibi hor oldu menfûr oldu hâr

Taşlıcalı Yahyâ/K11/8

Goncanun azgın kokub gülşende bir nâzûg didi

Mest olan yârun şarâb-ı leblerinden bû imiş

Zatî /G589/3

Mu‘anber-mû gül-i hoş-bû kemân-ebrû gözi câdu

Görelde kalmadı tâkat gönül âşûfte cân hayrân

Muhibbî/G2259/2

2.2.5- Hassas ve Nazlı Olması:

Gül, dolayısıyla sevgili, işveli ve nazlıdır; açılmaya yani yüzünü âşığa göstermeye nazlanır. Gülün bu özelliği mecaz ve teşbih yoluyla birçok beyitte söz konusu edilir. Gül gibi hassas olan sevgili, seher rüzgârından bile incinir. Goncalar Leylâ gibi naz ile açar:

Âblar Mecnûn olup söyler yabana fi‘l-mesel

Goncalar Leylâ gibi bin nâz ile açmış ‘izâr

Taşlıcalı Yahyâ/K11/7

Sevgili taze bir gül yaprağı gibidir ve rüzgârdan bile incinmektedir:

Ey gönül âh eyleme yüzüne karşı ol mehin

Tâze gül yapragıdır bâd-ı seherden incinir

Usûlî/G36/2

Çimenlikte sabah rüzgârı estikçe gül de nazını arttırmaya başlar:

Şîve vü nâzını arturdu gül ile nergis

Bâd-ı subh açalı yüzini gözini çemenün

Taşlıcalı Yahyâ/G218/4

Nev'î, gülün yüzünü göstermesini yani gonca hâlimden açılıp gül olmasını nazlanmak olarak vasıflandırmıştır:

Gördüm itmiş niçe bin nâz ile gül 'arz-ı cemâl

Yüz niyâz ile bakar bülbül-i bî-sabr ü karâr

Nev'î/KXVIII/13

Zatî ve Hayâlî ise gülün naz elbisesi giydiğini söyler:

Kanına girmedi ise hezârun 'acebdür ol

Yüz dürlü nâz-ü-şîve ile geymiş al gül

Zatî /G836/5

Geç gelir bağa mukayyedir libâs-ı nâza gül

Andelibe çektirir hicrân-ı bî-endâze gül

Hayâlî/G319/1

Bülbül, bahçede ah vah ile inler; gül ise karşısında naz yaparak dikenle yani rakîble oynar:

Bülbül çemende nâle kılur âh ü zâr ile

Gül karşısında nâz ile oynar hâr ile

Muhibbî/G2465/1

Gül, gül bahçesinde nazlı bir şekilde güzelliğini göstererek bülbülün hâlini perişan eder:

Gül-şende itdi nâz ile ‘arz-ı cemâl gül

Kıldı belâlu bülbüli âşüfte-hâl gül

Bâkî/G308/1

2.3- Gülün Yetişmesi:

Gül, en çok ilkbaharda yetişmektedir. Güneşe ihtiyacı olan gülün en sevdiği mevsim şüphesiz ilkbahardır. Senede bir defa ilkbaharda açan güller olduğu gibi gülün, yaz mevsiminin başlangıcında da çiçek açan türleri vardır.

Bol ışık isteyen gül, killi-silisli topraklarda daha iyi yetişmektedir. Gül dikme mevsimi ise gülün cinsine ve bulunduğu yere göre değişmektedir.¹¹⁹

Gül, sabah vakti rüzgârın esmesiyle açılır. Gülün açılması; eteğini yırtma, gülme, Hz. Yusuf’un hapisten çıkarak Mısır’a sultan olması ve Züleyhâ’nın yanından eteği yırtılmış olarak çıkması gibi çeşitli benzetmelerle ifade edilir.

Fuzûlî, bir beytinde gül bahçesinde her sabah goncadan gül açıldığını söyler:

Şerh edip sûsenlere evsâf-ı hulkun gezdirir

Gonceden her subh açıp gül-şende bir tûmâr gül

Fuzûlî/K9/49

Şair başka bir beytinde ise gülün baharda açıldığını ifade eder:

Bende tevfik olsa bu düşvârı âsân eylerim

Nev-bahâr olgaç dikenden berg-i gül izhâr olur

Fuzûlî/Muk10/3

Muhibbî ise gül bahçesinde yağmuru ve rüzgârı istemeyen bir tek gül yoktur, diyerek gülün rüzgâra (havaya) ve suya ihtiyacı olduğunu hatırlatır:

¹¹⁹ *Hayat Ansiklopedisi*, “Gül”, s 1394.

Aglayup âh eylesem gül gibi dilber şâd olur

Gülşen içri var mı gül bârân ile bâd istemez

Muhibbî/G1196/4

Fuzûlî ve Bâkî güllerin yılda ancak bir defa açtığına dikkat çekmektedir:

Her gün açar gönlümü zevk-i visâlin yenleden

Gerçi güller açmağa her yılda bir nev-rûz olur

Fuzûlî/G97/3

Yılda bir açılıp ancak şen olur bâgda gül

Kanı ol gonca-i handân gibi şûh u şengül

Bâkî/G296/1

Nev'î ise gül mevsiminin yılda bir kere gelmesinden adeta şikâyetçidir. Zira sevgiliyi güle teşbih eden şair, onun bahar gibi hızlı bir şekilde gelip geçmesini istemez:

Yılda bir kere gelüp mevsim-i gül gibi yine

Gitmege eyleme ey serv-i hırâmân 'acele

Nev'î/G398/2

Gülün açacağı müjdesini bahar rüzgârı verir:

Müjde-i lâle vü gül virdi meger bâd-ı bahâr

Ki nisâr itdi şükûfe ana dînar ü direm

Fuzûlî/K24/2

Gonca açılır ve gül olur. Açılan gül, divan şairleri tarafından gül-i handân (gülen gül) olarak nitelendirilmektedir:

Çâkler cismimde tîğ-i aşktan ayb etmeniz

Kim cünûn gül-zârının bunlar gül-i handândır

Fuzûlî/G86/4

Gülşen-i firdevse gel ey bülbül-i kudsî nefes

Her yüze gülen gül-i handâna verme gönlünü

Usûlî/G130/4

Yüzün ey gonca-leb dürme bize cevri eyleyüp turma

Açıl gül gibi handân ol salın serv-i hırâmân ol

Bâkî/K11/7

Sevdi gönlüm bağ-ı hüsnün bir gül-i handânını

İnletir hâr-ı belâda bülbül-i nâlânını

Hayâlî/G644/1

Öldüğümü agramazdum ol gül-i handân bana

Korkarım kim ne du‘â ide ölürsem ne ilenc

Taşlıcalı Yahyâ/G41/3

İrdi bahâr gül gibi gülşende gül açıl

‘Ayş it müdâm nite ki cür‘a dökül saçıl

Zatî /G843/1

2.4- Gül-Bahar Münasebeti:

Divan edebiyatında tabiat teması çok işlenmiştir. Bahar mevsiminde açılan çiçekler, sevgiliyi ve mutluluk imgesini tasvir etmek amacıyla farklı teşbih ve istiarelerle işlenmiştir.¹²⁰ Meselâ erguvan yakut kadeh; lale kan, şem, piyale, mercan; benefşe anber, müşk; nergis hayran, mahmur, kadeh; süsen tiğ; sünbül müşk, anber; gül ise sultandır.¹²¹ Baharın gelmesiyle birlikte goncalar çâk-i giribân ederek açılmaya

¹²⁰ Genç, a.g.e. s. 204-205.

¹²¹ Pekolcay, vd. a.g.e. s. 93.

başlar ve gül olur. Gül, baharın geldiğinin de habercisidir. Baharın gelmesi ve güllerin açılmasıyla birlikte güzeller de gezmeye çıkar ve eğlence günleri böylece başlamış olur. Bu mevsimde tövbeler bozular. Şairler bahar mevsimine **gül devri, gül zamanı, faslı gül, mevsim-i gül, devr-i gül, hengâm-ı gül, eyyâm- gül, vakt-i gül, gül demi, gül mevsimi** de demişlerdir.

Fuzûlî, bir beytinde baharın yani gül mevsiminin geldiğini ve içki içilmesi gerektiğini söyler:

Fuzûlî ger hazan vaktinde oldun müttakî hâlâ

Mey iç kim **mevsim-i gül** geldi eyyâm-i bahâr oldu

Fuzûlî/Terci’i B5/6

Gül mevsimi, şarap içip sohbet etme vaktidir:

Ey Hayâli devr-i haddinde lebin vasf eyle kim

Mevsim-i gül erdi şimdi sohbet-i mül vaktidir

Hayâlî/G144/5

Âşık, naz ile salına salına yürüyen sevgilinin bahar mevsimi gibi aceleyle gitmesini istemez. Sevgili ile bahar arasındaki münasebet, sevgilinin âşığına çok az görünmesi ve çabuk kaybolmasıyla ilgilidir. Bu hâliyle sevgili yılda bir kere gelen ve gitmekte acele eden bahar mevsimine benzer:

Yılda bir kere gelüp **mevsim-i gül** gibi yine

Gitmege eyleme ey serv-i hırâmân ‘acele

Nev’î/G398/2

Gül mevsiminde elinde renkli kadeh olanların gönlü ferahtır; çünkü gül gibi hoş günleri vardır:

Mevsim-i gülde kimün destinde gülgûn câmı var

Şâd dutsun gönlünü gül gibi hoş eyyâmı var

Muhibbî/G460/1

Gül mevsimi çabuk geçer; bu yüzden de şair, sâkîden bir an evvel gül renkli kadehi sunmasını ister:

Sâkıyâ sür câm-ı gül-rengi degül vakt-i direng

Gâyet-i evvel bahâr u âhır-ı **eyyâm-ı gül**

Bâkî/G286/2

Gül devrinin gelmesiyle bahar faslı ve içkilerin içildiği günler başlar:

Bahâr fasl-ı vü **gül devri** ‘işret eyyâmı

O gice oldı sipihr üzre bezm-i hâkânî

Taşlıcalı Yahyâ/Mus6-I/3

Gül devri gelince, dünya nurlanır ve dünya bahçesinin dimağı kokularla yine hoş olur:

Yine **gül devridür** ‘âlem bihamdullah münevverdür

Dimâğı bâg-ı dehrün yine bûy ile mu‘attardur

Muhibbî/G671/1

Gül devrinde ırmaklar bile ona uyarak haykırır yani daha coşkulu akmaya başlar:

Demlendi bâd-ı subh ile eşcâr-ı ergavan

Uydı usûl-i **devr-i güle** savt-ı cûy-bâr

Nev’î/KXIII/3

Zatî ise gül vakti gelince, tasavvuf ehlini içki içip eğlenmeye ve dîvâne olmaya davet eder:

Gel’e sofî nice gün vâlih-ü-şeydâ olalum

Vakt-i güldür içelüm ‘âleme rusvâ olalum

Zatî /G967/1

Gül vaktinde bütün üzüntüler unutulur, içki dağıtan güzel, kadehi eline alarak dolaşır:

Vakt-i güldür gam-ı devrânı ferâmuş idelüm

Sâkiyâ al elüne devr ide peymâne birüz

Muhibbî/G1190/3

Gül zamanı, içki içme zamanıdır:

Mînâ-yı sebze döndi zemîn **gül zamânı**dur

Geldi bahâr şîşe ile mül zamânıdur

Nev'î/G52/1

Çimen kuşu ise gül mevsiminde ağlayıp inler, rahatı kalmaz:

Gül mevsiminde murg-ı çemen zâr zâr olur

Kalmaz karârı şevk ile bî-ihdiyâr olur

Muhibbî/G643/1

Lale devri ve gül zamanıdır; nergis elinin üstünde kadeh tutar:

Yine **hengâm-ı güldür** devr-i lâle

Tutar nergis eli üzre piyâle

Muhibbî/G2524/1

Gül mevsimi, çimen vakti, sahra zamanıdır; yeme, içme ve safa mevsimidir, yine şarap içme vaktidir:

Fasl-ı gül vakt-i çemen eyyâm-ı sahrâdur yine

Mevsim-i 'ıyş u safâ âdân-ı sahbâdur yine

Muhibbî/G2393/1

2.5- Gül-Bülbül Münasebeti:

Karatavukgiller familyasından ve göçmen kuşlardan olan bülbülün gül bahçesinde ötüşü, güle karşı duyduğu aşkın bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.¹²²

Divan şiirinde kuşlar, daha çok simgesel anlamları ile değerlendirilmektedir. Türkçesi “sandavaç” olan bülbül, ağlayan âşığın simgesidir.¹²³ “Gül”ün gül yüzlü sevgili, bülbülün ise “âşık” mânâsında kullanılması alışlagelmiş bir istiare örneğidir. Âşığı temsil eden bülbül, gül ile yani sevgiliyle vuslata ermek için daima sıkıntı çeker, acıyla niyaz eder. Buna karşılık gül ise bülbülün aşkına karşılık vermeyip daima naz eder. Sevgiliden gelecek her türlü acıya râzı olan gülün sâdik âşığı bülbül ise aşkı uğruna dikenlere batarken kan revan içinde kalarak gerekirse canını fedâ etmektedir. Bu dillere destan aşka, edebiyatımızda da sık sık telmihte bulunulur.

Ahmet Talât Onay’ın şu sözleri, şem-pervâne, Leylâ-Mecnun gibi mazmunların yanı sıra gül-bülbül mazmununun da edebiyatımızda çok rağbet gördüğünü ortaya koyması bakımından oldukça mühimdir:

“Divanlarımızda gül-bülbül, şem’-pervâne, Leylâ-Mecnûn, Ferhâd-Şirîn, serv-fâhte, kumru-çenâr mazmunlarını hâvî satırlar çıkarılsa geriye pek az bir şey kalır”¹²⁴

Ötüşü güzel, mârûf bir kuş olan bülbül¹²⁵ tasavvufî açıdan ise sevgiliye kavuşmak uğruna pek çok sıkıntılara katlanan, kalbini kötülüklerden arındırmış bir sâlik konumundadır.¹²⁶ Gül ise tasavvuf şiirinde bülbülü gerçek aşka ulaştıran bir köprü işlevindedir.¹²⁷ Gülün olduğu her yerde mutlaka onun için inleyen bir bülbülün varlığından söz etmek mümkün. Bülbül, mutlak güzelliğe ulaşmak isteyen insan ruhunun bir sembolüdür. Mistik şiirler gül ile bülbül ikilisi üzerine kuruludur. Mevlânâ: “Bahar bülbülleri gibi feryat etmeyelim de, ne yapalım.” demiştir.¹²⁸

¹²² Zavotçu, Gencay, “Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 896.

¹²³ Akalın, L. Sami, *Türk Folklorunda Kuşlar*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993, s. 15.

¹²⁴ Onay, a.g.e. s.83.

¹²⁵ Onay, a.g.e. s.82-83.

¹²⁶ Zavotçu, Gencay, *Divan Edebiyatı, Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006, s. 74.

¹²⁷ Genç, a.g.e. s. 205.

¹²⁸ Öztekin, Nezahat, a.g.m. s. 23.

“İnanışa göre Nemrut tarafından ateşe atılan Hz. İbrahim’in önünde saf bağlayan kuşlardan birisi onunla birlikte kendisini ateşe bırakır ve Tanrı’nın elçisine eşlik eder. Kendisine hoş gelen bu hareketi nedeniyle Tanrı onu ödüllendirmek ister ve Cebrâil vasıtasıyla ne dilediğini sorar. O da Tanrı’nın bin isminden yalnızca yüzünü bildiğini söyleyerek kalan dokuz yüzünün de öğretilmesini arzu eder. İşte Hak Teâlâ’nın bütün isimlerini öğrettiği o kuş, kıyamete dek gönülleri dağılayan sesiyle Tanrı’nın isimlerini haykıran bülbüldür.”¹²⁹

Divan edebiyatında gül ile bülbül, mesnevilerin de konusu olmuştur.¹³⁰ Hem Doğu hem Batı edebiyatlarında gül ile bülbül hikâyelerinin çok eskiden beri yazıldığı bilinmektedir. Gül ile bülbül imajı İran edebiyatından Arap edebiyatına, oradan da Batı’ya ulaşmıştır. Bu konu İngiliz ve Alman edebiyatlarında da işlenmiştir.¹³¹ Gencay Zavotçu, gül ve bülbül temasının izlerine Anadolu sahasında 13. yüzyıldan itibaren rastlandığını söylemektedir. Şöyle ki Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’ye ait olduğu belirtilen *Bülbül-nâme* adlı 55 beyitten meydana gelen ve Farsça kaleme alınmış bir mesnevi olan bu eserin, Anadolu sahasında yazılan ilk gül-bülbül konulu eser olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yine aynı yüzyılda yazıldığı sanılan, fakat yazarı belli olmayan *Hikâye-i Bülbül-nâme* adlı bir eserin varlığından da söz edilmektedir.¹³² 12. yüzyılda Attar’ın *Bülbül-nâme*’si ile bu gelenek başlamış; en güzel hikâyeyi de Kara Fazlî’nin (ö.1562) yazdığı kabul edilmiştir.¹³³ Kara Fazlî’nin *Gül ü Bülbül*’ü Şehzade Mustafa adına 1552’de kaleme alınmıştır.¹³⁴ Ayrıca onunla çağdaş olan Münirî, *Gülşen-i Ebrâr*; Bekâyî ise *Gül ü Bülbül*; Ömer Fuadî (ö.1636), *Bülbülüyye*¹³⁵; 18. yüzyılda ise Manisalı Birrî yine *Bülbülüyye* adında gül ve bülbül konulu mesneviler yazmışlardır.¹³⁶ Edebiyatımızda ilk gül ile bülbül hikâyesi ise 15. yüzyılda Rıfâî tarafından *Bülbül-nâme* adıyla yazılmıştır.¹³⁷

¹²⁹ Ceylan, Ömür, *Kuşlar Divânı, Osmanlı Şiir Kuşları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007, s. 62.

¹³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tanç, Nilüfer, “Rifâî’den Oscar Wilde’a Gül ü Bülbül”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı*, S. 39, Erzurum 2009, s. 972-973 vd.

¹³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özkan, Mustafa, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s. 222-223.

¹³² Zavotçu, “Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül”, *Türkler Ansiklopedisi*, s. 896.

¹³³ Öztekin, a.g.m. s. 26.

¹³⁴ Şentürk, Atillâ- Kartal, Ahmet, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. 372.

¹³⁵ Bülbülüyye hakkında bkz. Birrî Mehmed Dede, *Bülbülüyye*, Hazırlayanlar: Adnan Çağlı-Vicdan Özdingiş, Akademi Kitabevi, İzmir 2004.

¹³⁶ Öztekin, a.g.m. s. 26.

¹³⁷ Şentürk-Kartal, a.g.e. s. 263.

Ayrıca, gül-bülbül temalı eserlerde artış olduğu gözlenen 16. yüzyılda, Vâhidî'nin yazdığı Gül ü Bülbül adlı 15 varaklık bir risâle; Kırım Hânı Gâzi Giray'ın *Gül ü Bülbül* adlı eseri ile Şemseddîn Sîvâsî'nin *Gülşen-i-âbâd* adlı mesnevileri de bulunmaktadır.¹³⁸

Gül ile ilgili kaleme alınan diğer hikâyelerden bazıları ise şunlardır: Şeyh Attar'ın *Gül ü Husrev* mesnevisini Türkçe'ye çeviren Tutmacı'nın (14. yüzyıl) *Gül ü Husrev*; Necatî'nin (?-1509) *Gül ü Saba ve Münâzara-i Gül ü Husrev*; Havaî mahlasını da kullanan Tecellî'nin (16. yüzyıl) *Gülendam ü Keib (Gül ile Bülbül)*; Çağatay şairi Lütfî (15. yüzyıl); Kalkandelenli Muidî (ö. 1585) ve Barsa Sabir Mehmed Dede'nin (ö. 1679) *Gül ü Nevrûz* mesnevileridir.¹³⁹

Gül-bülbül, İrlandalı yazar Oscar Wilde'nin (1854-1900) bir hikâyesine de konu olmuş ve yazar "Gül ve Bülbül" adını taşıyan bir hikâye kaleme almıştır.¹⁴⁰ Öte yandan Danimarkalı yazar Hans Christian Andersen (1805-1875) ise özgürlüğünü her şeyin üstünde tutan ve şakımasıyla Çin imparatorunu ve herkesi kendisine hayran bırakan bülbülü konu alan "Bülbül" isimli bir masal yazmıştır.¹⁴¹ Ayrıca yazarın İzmir yakınlarındaki bir gezisi sırasında rastladığı güllerin ilhamıyla yazdığı "Homeros'un Mezarındaki Gül" adlı bir masalı da vardır.¹⁴²

Taradığımız Divanlarda ise gül ile bülbülün yan yana anıldığı birçok beyit vardır. Mesela Muhibbî bir beytinde gül olmadan bülbülü kim anardı, bülbül olmasa gülü kim anar; gül ile bülbül destanını kim okurdu, diyor:

Kim anardı bülbülü güli de bülbül olmasa

Okunur mıydı gülün de dâstânı bülbülün

Muhibbî/G1630/4

Fuzûlî ise bir beytinde kendisini bülbülden daha değerli bir âşık olarak görüyor:

¹³⁸ Zavotçu, "Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül", *Türkler Ansiklopedisi*, s. 899.

¹³⁹ *Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, s. 413.

¹⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Wilde, Oscar, *Nar Bahçesinde Gezinti*, Öteki Yayınevi, Ankara 1999, s. 76-77 vd.

¹⁴¹ Hans Christian Andersen, *Andersen'den Masallar*, Koran Yayınları, İstanbul 1990, s. 25-26 vd.

¹⁴² *Türk Ansiklopedisi*, "Gül", s. 135.

Ehl-i temkînîm beni benzetme ey gül bülbüle

Derde yok sabrı anın her lâhza bin feryâdı var

Fuzûlî/G75/4

Fuzûlî'nin bu beytini İskender Pala, üç farklı şekilde yorumlamıştır:

“Gülüm! Beni bülbül ile karıştırma sakın! Ben temkinli bir âşıkım; onun ise derde (derd-e) sabrı kalmamış, her an binlerce feryad eyliyor.” Beytin öteki anlamı ise şöyledir: “Gülüm! Beni bülbül ile karıştırma sakın! Ben durmuş oturmuş bir âşıkım; o ise derde sabrı olmayan yeni yetmenin biri, hiç durmadan feryad ediyor.” Beytin bir başka anlamı ise şöyledir: “Gülüm! Beni bülbül ile karıştırma sakın! Ben (senin eşiğinde) mekân edindim; onun ise hiçbir kapıda (derde) durduğu yok, her an binlerce (kapı dolaşıp) ah-vah ediyor.”¹⁴³

Bâkî'nin beytinde ise gül ve bülbül mazmunu, safâ-belâ, hande-zâri kelimeleri ile birer tezat örneği içinde verilmiştir:

Güller safâda hurrem u handân u şâd-man

Bülbül belâda bencileyin zâr u bî-karâr

Bâkî/G130/7

Gül, ateş mizaçlıdır ve bülbüle merhamet etmez:

Rahm kılmaz sana ey bülbül gül-ü ateş-mizac

Sen gerekse yele varmış bir avuc hakister ol

Hayâlî/G306/4

Muhibbî ise aşk acısına dayanamayarak bülbül gibi feryat ettiğini itiraf ediyor.¹⁴⁴ Şair, tıpkı bülbülün gülün aşkıyla her zaman bağırıp çağırması gibi, âşığın da gül yüzlü sevgiliye kavuşmak arzusuyla bağırıp çağırıldığını söylüyor:

¹⁴³ Pala, İskender, “Ah O Lirizm”, *Türk Edebiyatı*, S. 357, Temmuz 2003, s. 4.

¹⁴⁴ Kaplan, Mahmut, *Aşkın Sultanı, Muhibbî Kanunî'yi Anlatıyor*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2012, s. 52.

Gül yüzün şevkiyle cânâ nola efgân eylesem

Dâyimâ gül şevkine bülbül nevâya başlar

Muhibbî/G1058/3

Taradığımız Divanlarda konuyla ilgili diğer beyitler ise şunlardır:

Bâg- 1 cennet âşıkâ dîdarsız dûzah olur

Bülbül-i şûrîdeye gülsüz çi gülşen çi kafes

Usûlî/G49/4

Visâlün sanma teskîn itdi sûz-1 dâg-1 hicrânı

Güle bülbül karîb oldukça artar âh u efgânı

Nev’i/G516/1

Gül gibi işitmedün bülbüllerün efgânını

Nâ-münâsiblerle sürdün hüsnünün devrânını

Taşlıcalı Yahyâ/Mus44-IV/1

Alub bülbüllerün âl ile kanın yüzine çalmış

Anunçün ol gülün bu vech ile ruhsârı al olmuş

Zatî /G587/2

3- GÜLÜN TEŞBİH YOLUYLA RENK, ŞEKİL VE DİĞER YÖNLERDEN DİVAN ŞİİRİNE YANSIMASI

3.1- Gülün Teşbih Yoluyla Renk Olarak Divan Şiirine Yansıması:

3.1.1- Sevgili:

3.1.1.1- Sevgilinin Yüzü:

Divan şiirinde genel olarak sevgilinin yüzünün kırmızı renginden ve güzelliğinden dolayı güle benzetildiği görülmektedir. Vech-i şebihin özelliklerine göre teşbih çeşitlerinden biri de muhtelif kimseler tarafından çok kullanıldıkları için dinleyici veya okuyucu üzerinde hoş bir tesir bırakabilme imkânını kaybetmiş olan “âmiyâne teşbih” dir. “Mübtezel teşbih” ya da “karîb-i mübtezel” olarak da adlandırılmaktadır. M. Kaya Bilgegil’in söz konusu teşbihe verdiği örneklerden biri de yanağın güle benzetilmesidir.¹⁴⁵ Sevgilinin yüzünün güle teşbih edilmesi de bu kabîldendir. Ancak Bilgegil’in de ifâde ettiği gibi bu teşbihler, yeni tasavvurlarla âmiyâne vasıftan kurtarılabirler.¹⁴⁶ Bu noktada Muhibbî’nin şu beyti buna güzel bir örnek teşkil eder:

Cân u dilden **gül yüzün** aşüftesi şems ü kamer

Mihr gündüz giceler hayrân olur mâhum sana

Muhibbî/G106/2

Beytin nesre çevirisi şöyledir: “Ay ile güneş can u gönülden senin gül yüzüne tutulmuşlar da güneş gündüzleri, dolunay da geceleri hayran (olarak senin kapında dolanıp durmadalar).”¹⁴⁷

Mehmed Çavuşoğlu da divan şiiri üzerine kaleme aldığı bir makalesinde okuyucuyu zorlayan teşbihleri makbul saydığını ifâde etmiştir. Çavuşoğlu da Bilgegil

¹⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 147-148 vd.

¹⁴⁶ Bilgegil, a.g.e. s. 149.

¹⁴⁷ Pala, İskender, *Muhteşem Şair Muhibbî*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011, s. 43.

gibi herkesin bildiği ve çok tekrar edildiğinden zevk verme niteliğini kaybetmiş bayat teşbihleri makbul saymaz.¹⁴⁸

Taşlıcalı Yahyâ'nın bir beytinde boy serviye; saç sümbüle; yüz de güle benzetilmiştir. Bir teşbihte her müşebbeh, kendi müşebbehünbihi yanında yer alırsa “mefrûk teşbih” adını alır.¹⁴⁹ Taşlıcalı Yahyâ'nın beytinin ilk mısra'ında da böyle bir sıralanışı görüyoruz. Boy servi; saç sümbül; yüz ise güldür:

Kâmeti serv-i sanavber saçı sümbül **yüzi gül**

‘Ayn-ı ‘uşşâka gülistân u bahâristan yigit

Taşlıcalı Yahyâ/G31/5

Yüzün güle teşbih edildiği diğer beyitleri ise şu şekilde sıralamak mümkün:

Deli dersem n’ola uşşâkına **gül-çihrelerin**

Özünü göz göre odlara salar mı âkil

Fuzûlî/G175/7

Gül yüzünle ey peri zülf-i perîşânın mı var

Gülşen-i cennettir anda tâze reyhânın mı var

Hayâlî/G75/1

Gül yüzün görse Usûlî şevkden mecnûn olur

Hâlet artar nev-bahâr olsa belî dîvânede

Usûlî/G125/7

Müşgîn saçunda ey **yüzi gül** cân-ı nâ-tevân

Ol riştedür ki baglana bir deste sümbüle

Bâkî/G447/3

¹⁴⁸Çavuşoğlu, Mehmed “Divan Şiiri”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417 / Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s. 14.

¹⁴⁹ Bilgegil, a.g.e. s. 146.

Nice hırs itmeye Nev 'î lebüne ey **yüzi gül**

'Âleme sencileyin gonca-dehen az gelür

Nev'î/G74/5

Ey **yüzi gül** gonca-leb aç nergisün sahrâya bak

Nice olmışdur şükûfe 'âleme pîrâye bak

Zatî /G651/1

3.1.1.2- Sevgilinin Yanağı:

Gül, mecâzî olarak, kırmızı renginden ve güzelliğinden dolayı, sevgilinin yanağına işaret etmekle birlikte yanağın benzetilenidir.

Bâkî, bir beytinde “Sensiz, âlemin bağına baharını neyleyeyim? Âlem, bana, sen yanakları gül bahçesine benzeyen sevgili ile hoştur”¹⁵⁰ demektedir:

'Alemün n'eyleyeyin bâğ u bahârın sensüz

Bana sen ruhları gül-zâr ile hoşdur 'âlem

Bâkî/G331/2

Taşlıcalı Yahyâ'nın beytinde ise ağız içki; saç sümbül; yanak gül; ben ise karabiberdir:

Dehânı mül saçı sünbül yanağı gül beni fülful

Lebi gonca beli ince boyı serv-i revân olsa

Taşlıcalı Yahyâ/G385/2

Muhibbî ise bütün gül bahçesinde sevgilini yanağı gibi bir gül aradığını, fakat göremediğini ifade eder:

¹⁵⁰ Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, Hazırlayan: Cemâl Kurnaz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 47.

Görmedi gülşende bir gül ‘ârız-ı dilber gibi

Bu Muhibbî aradı cümle gülîstânı dürüst

Muhibbî/G190/5

Konuyla ilgili diğer beyitler ise şunlardır:

Reh-i aşkında ol gül-ruh ciğer kan ettiğim bilmiş

Çeker her dem bana tiğ-i siyâset san ki kan ettim

Fuzûlî/G201/6

Cânâ kaçan ki derlese bu ârızın gülü

Benzer şu bağa kim ana yağmur yağa seher

Hayâlî/K4/6

Sabâ verdi yine tâze haberler gül’izârımdan

Yine cânâ hayât erdi nesîm-i nev-bahârımdan

Usûlî/G95/1

Ol iki ‘ârızun hevesi cânâ Nev’îya

Târ-ı za‘îfe sarılı san iki dâne gül

Nev’î/G276/5

Dökilüb berg-i ümîdüm lâle-veş bagrumda ah

Dâg-ı hasretdür kalan ol gül-‘izârımdan benüm

Zatî /G886/3

3.1.1.3- Sevgilinin Dudağı:

Divan şiirinde sevgilinin dudağı kırmızı renginden dolayı çoğu zaman gülün gonca haline teşbih edilir. Ayrıca sevgilinin ağzı kapalı şekli ve küçüklüğü sebebiyle goncadır. “Gonca-dehen” ve “gonca-fem” terkipleriyle sevgili kastedilir. Âşığı ile

konuşmaktan hoşlanmayan sevgili, gül goncasıdır. Sevgili, çok küçük olduğu ve söz bilmediği için konuşmayan bir tıfl-ı nevrestir. Taradığımız Divanlarda tespit ettiğimiz konuyla ilgili beyitlerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Var gül berginde hem el-hak nezâket birle reng

Lîk can-perver leb-i lâ'lin kimi şîrin değil

Fuzûlî/G179/2

Tekellüm eylemez ol tıfl-ı nev-res nâz ider bana

Meger Nev'î dehânı gonca-i güldür suhan bilmez

Nev'î/G194/5

Gonca ağzı serv kaddi çeşmi nergis yüzü gül

Hatt-ı sebzidir çemen bir dilber olmuştur bahâr

Hayâlî/Mus./11

Kâşki bin cânım olaydı benüm ey gonca-leb

Cevrüni bin cân ile tâ kim çekeydüm rûz u şeb

Taşlıcalı Yahyâ/G20/1

Çihre gül sîne semen çeşm-i mükehhal nergis

Hat çemen gonca dehen ca'd-ı mu'anber sünbül

Bâkî/K24/4

Dehânun açma ey gonca rakîbe

Kerem kıl hâtırın sakla bu zârun

Zatî /G681/5

Var mıdur agzun didüm ey gonce-leb

Bî-nişândan gör nişân kıldum taleb

3.1.1.4- Sevgilinin Sînesi:

Divan şairleri tarafından sevgilinin sînesi dolayısıyla bedeni, güzelliğinden ve nazikliğinden dolayı güle benzetilir. Mesela Nev'î, beytinde sevgilinin sînesi gül gibi olsa da ecel oku sonunda o sîneyi de bulacaktır¹⁵¹ demektedir:

Gül gibi sînesin siper itdi

Gelicek ol mehe sihâm-ı ecel

Nev'î/MusV/21

Sevgili, dünyanın gül bahçesinde nazik bedenli bir güldür:

Muhibbî gül-ruhun şevki ile bülbül gibi gûyâ

Bugün gülzâr-ı 'âlemde gül-i nâzik-bedensin sen

Muhibbî/G2042/5

Sevgilinin sînesi taze bir gül yaprağı gibidir:

Goncalar içre nihân eyleme gül-berg-i terün

Ya'ni seyr eyleyelüm sîneni çöz dügmelerün

Bâkî/G277/1

3.1.2- Âşık:

3.1.2.1- Âşığın Sînesi:

Gülün yaprakları parça parçadır. Âşığın sînesi de çok acı çektiği için yaralıdır, adeta gül bahçesi gibidir:

Ey gönül gülzâre varma gel temâşâ it bugün

Servler yir yir elif dâg ile gülşen sînemüz

¹⁵¹ Sefercioğlu, a.g.e. s. 36.

Muhibbî/G1169/2

Fuzûlî'nin beytinde de âşîğın sînesi, parça parça olmuş haliyle yaprakları parçalı güle benzetilmiştir:

Sîne-i çâkimden eksik etme tîr-i gamzeni

Ey gül-i ra'na bilirsin kim gül olmaz hârsız

Fuzûlî/G118/2

Âşîğın sînesinin güle benzetildiği diğer beyitler ise şunlardır:

Elifler serv peykân gonca sahn-ı sîne bağımdır

Gül-i gülzâr-ı gam cismimde kanlı tâze dağımdır

Hayâlî/G59/1

Gören bezm-i muhabbetde vücûdum nahl-i gül sandı

Ser-â-pâ tâze dâgumdan bu cism-i nâ-tevân üzre

Bâkî/K8/3

Bagrumun olduğına hûn gül gibi şâhidüm mi yok

Şi'rümi yazdugum varak kanlu yaşumla al ola

Nev'î/G14/5

Sînemüzde dâglar gül nâleler bülbül yeter

Seyr-i bâg-u-bûstân-u-gül-sitândan fâriguz

Zatî /G568/6

3.1.2.2- Âşîğın Gözyaşı:

Âşîğın gözyaşları, ayrılık acısıyla çok ağladığı, devamlı kanlı gözyaşı döktüğü için kanlıdır. Gül renkli gözyaşı daha ziyade “eşk-i gül-gûn” tamlaması şeklinde karşımıza çıkar. Bu durumu örnekleyen beyitlerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Rûz-ı fürkatde hücûm eyleyüp **eşk-i gül-gûn**

Sipeh-i sabr u sükûn üzre şebhûn itdi

Bâkî/G491/4

Eşk-i gül-gûnûmla çevrem gülsitân itdün yine

‘Âleme ben ‘andelîbün dâsitân itdün yine

Zatî /G1242/1

Olupdur hasret ile **eşk-i gülgûn**

‘Aceb mi su yirine akıda hûn

Muhibbî/G2291/1

Hatâ senden değil cismim okundan bî-nasib olmak

Habâb-i **eşk-i gül-gûn** içre pinhân ettiğimdendir

Fuzûlî/G103/6

Var ol ey âhım ki eşkim güllerin âl eyledin

Yele verdin gülşen-i kûyunda pâmâl eyledin

Hayâlî/G273/1

3.1.3- Kumaş ve Elbiseler:

Beyitlerde gül, renginden dolayı çeşitli kumaş ve elbiselere (pîrâhen, destâr, dâmen, câme, libas, girîbân, kabâ, kemhâ, hil’at) benzetilmiştir.

3.1.3.1- Pîrâhen / Pîrehen (Gömlek):

Pîrâhen (pîrehen) gömlek anlamına gelir. Beyitlerde gül, kat kat yapraklarıyla gömlek ile ilişkilendirilir. Bu durum daha çok “gül-pîrâhen” terkihiyle ifade edilir. Ayrıca Divan şiirinde bazen Hz. Yûsuf’la ilgili olarak da pîrâhen söz konusu edilmektedir. Bu husus “pîrâhen-i Yûsuf, Yûsuf-ı gül-pîrehen” gibi terkiplerle karşımıza çıkmaktadır:

Begüm Ya‘kûb-ı câna Yûsuf-ı gül-pîrehensin sen

Gözümün nûrı gönlümün sürûrı şimdi sensin sen

Taşlıcalı Yahyâ/G314/1

Muhibbî ise bir beytinde sevgili, yeşil elbisesini giyip servi gibi salınsın, o gümüş bedenliye gül gibi elbise yakışır, demektedir:

Giysün salnup serv gibi câme-i sebzi

Gül den yaraşur pîrehen ol sîm-bedendür

Muhibbî/G833/4

Bâkî ise gülü, parça parça yapraklarıyla gömleğe benzetmiştir:

Gördün kabâ-yı ‘ömre bekâ yok bu bâgda

Gül gibi sen de pîreheni pâre pâre gel

Bâkî/G303/4

Kıymetli bir kumaş olan bağdadî, âşığın, sevgilinin gül pîrehenine tercih etmediği bir kumaştır:

Şâm-ı hecrinde bana hoşdur o gül-pîrehenün

Bir fenâ şalı niçe atlas u bagdâdîden

Nev’î/G336/4

Konuyla ilgili tespit ettiğimiz diğer beyitler ise şunlardır:

Dağ-ı mihnetle beni öldürse ol gül-pîrehen

Lâle-veş sarsın bana derd ehli bir kanlı kefen

Hayâlî/G425/1

Çâk çâk itdün dili pîrâhen-i Yûsuf gibi

Dest-i hâr-ı cevri ile ey gonca-i gül-pîrehen

3.1.3.2- Tûlbend / Destâr:

Destâr, başa giyilen takke, fes vb. şeyler üzerine sarılan sarık anlamına gelmektedir. Eskiden ulema başta olmak üzere hemen her meslek erbabı başına sarık sararmış.¹⁵² Gül, bazı beyitlerde ise kat kat yaprakları dolayısıyla destâra (sarık) benzetilmiştir:

Yakamun gonca-sıfat her yakası çâk oldı

Gül-i sad-berge şebîh oldı başumda destâr

Nev'î/XVIII/25

Taşlıcalı Yahyâ ve Usûlî ise tûlbendin, güllerle süslendiğini söyler:

Fi'l-mesel bürc-i şerefde encüm-i seyyâre-veş

Kırmızı güller begüm zînet virür dülbendüne

Taşlıcalı Yahyâ/G392/3

Şeb-külâh üstünde dülbendin görenler dedi kim

Başına bir deste gül koymuş o serv-i sîm-ten

Usûlî/K4/18

3.1.3.3- Dâmen:

Dâmen, etek anlamına gelir. Divan şairleri tarafından gülün yaprakları eteğe teşbih edilir. Mesela Nev'î bir beytinde şöyle der:

Nev'iyâ gen yakadan sîneye vüs'at yog ise

¹⁵² Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 431; Ayrıca bkz. Uludağ, a.g.e. s. 104; Tarikat dervişlerinin sarıkları birkaç renktir. Kâdirîler yeşil, Rıfâîler siyah, Bedevîler kırmızı, Nakşîler beyaz ve yeşil, Halvetîler, Sünbülîler, Cerrahîler, Bayramîler, Sa'adîler ise genellikle beyaz sarık sararlardı. Bkz. Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri-İnsanlar, İnanışlar, Eğlence, Dil*, Hazırlayanlar: Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, C. 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 407.

Gül gibi dâmenin elden koma istignânun

Nev'î/G272/5

Beyitte geçen “gen yakadan” sözü unutulmuş deyimlerimizden biridir. Yeni Tarama Sözlüğü’nde “gen yakadan” deyimini “geniş, sakın taraf”¹⁵³ şeklinde tanımlanmıştır. Mehmet Çavuşoğlu’na göre bu beytin estetik yapısı ve mânâsı şöyledir:

“ (...) Dîvânından anlaşıldığına göre Tükçe kelime ve deyimleri en geniş anlamlarında kullanmakta usta idi. Bu bilgilerin ışığında onun ‘gen yakadan’ deyimini bu beyitte ‘ıraktan, bir köşeden; kimsesizliğe itilmiş, ilgisiz, tek başına kalmış olmak’ anlamında; kullanıldığını; ‘sîneye vüs’at yoğ ise’ derken, ‘vüs’at’ kelimesinin ‘gen, genişlik’ anlamından hareket ederek ‘gönül huzûra kavuşamayacaksa, râhata feraha eremeyecekse’ demek istediğini söylemek mümkündür.”

“(…) Ey Nev’î bir köşede, tenhâ kalmakdasın, öyle görünüyor ki için huzûra kavuşamayacak, isteklerine ulaşamayacaksın; sen de elindeki ile yetin, mânevî değerini bil ve kimseye boyun eğme, kimseden lütuf talep etmek tenezzülünde bulunma. (...)”¹⁵⁴

Hayâlî Bey ise gülün eteğine yani yapraklarına çiy tanelerinin sarıldığını söylüyor:

Ârız-ı dildârdan sen reng ugurladın deyu

Jâleler sarıldı gülşende gülün dâmânına

Hayâlî/G536/4

Gülün eteği, dikenin elinde olduğu için bülbülün hâli perişandır:

Dâmen-i gül hâr elinde bülbülün hâli harâb

Nice inler derd ile ol ‘âşık-ı şeydâya bak

Muhibbî/1430/4

¹⁵³ Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 91.

¹⁵⁴ Çavuşoğlu, *Divanlar Arasında*, s. 92-93.

Fuzûlî, “eteğin” redifli gazelinin matla beytinde “O güzel gül, gezdiği zaman eteğini eline alır. Bir çılgın âşıkın, eteğini tutmasından korkar”¹⁵⁵ demektedir:

Ele alır gezicek ol gül-i ra'nâ eteğin

Vehm eder kim tuta bir âşık-i şeydâ eteğin

Fuzûlî/G226/1

Gülün taç yaprakları ile etek arasında ilgi kurulan diğer beyitler ise şunlardır:

İgende ol güle olma hevâdar

Kim anın tutmuş ola dâmenin hâr

Usûlî/15

Gülün pîrâhen-i Yûsuf gibi dâmânı çâk olmuş

Nesîm-i perde-der kıldı meger mekr-i Zelîhâyı

Bâkî/K15/6

3.1.3.4- Câme (Elbise):

Câme, yenleri bol rahat ev kıyafeti anlamına gelir.¹⁵⁶ Beyitlerde bu kıyafet, “gülgûn câme, gülgûnî câme” terkihiyle geçmektedir. Sevgilinin her an gül renkli elbiselerin kucakladığını gören âşığın gözünün bebeği kana boğulur. Gül, altın benekli elbise giyer. Sevgiliye gül renkli elbiseler yakışır:

Gark-ı hûn olsa Muhibbi tan mı çeşmüm merdümü

Görürem her dem koca dildârı gülgûn câmeler

Muhibbî/G970/5

Gül ü nergis yine altun beneklü câme geymişler

Libâsı lâlenün enginde bir dîbâ-yı zîbâdur

¹⁵⁵ Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, s. 542.

¹⁵⁶ Pakalın, a.g.e. s. 255.

Bâkî/G135/5

Çeşm-i sûret-bâzıma müjgan saf-i hengâmedir

Kana batmış her müjem bir şûh-i gül-gûn câmedir

Fuzûlî/G98/1

‘Âleme gûyâ tulû‘ eyler şafakdan âfitâb

Yaraşur gülgûnî câme ol gül-i handânuma

Taşlıcalı Yahyâ/G411/4

Bir altun güllü garrâ âsümânî câme geymiş yâr

Yiridür dirsem ol serve eger kim sidre tâvûsı

Zatî /G1621/2

3.1.3.5- Libâs:

Gül renkli elbiselerin söz konusu edildiği bazı beyitler ise şunlardır:

Açdı ol gonca-i ra‘nâyı libâs-ı gül-gûn

Düşdi ruhsârına zülfi başuma sevdâsı¹⁵⁷

Bâkî/G537/4

Şehâdet kanına gark eylemiş gül gibi endâmın

Bu gülgûnî libâsın geymiş itmiş cennet-i me’vâ

Taşlıcalı Yahyâ/Mus2-V/5

Goncalar kat kat libâs-ı al ile nâz itmede

N’eylesün bî-çâre bülbül bir dil-i meyyâl ile

¹⁵⁷ Cem Dilçin’e göre beytin mânâsı şudur: “O güzel goncayı gül renkli elbise açtı; yanağına zülfü düştü, başıma da sevdası (siyahlığı).” Dilçin, Cem, “Divan Şiirinde Gazel”, *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417/Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s. 223.

3.1.3.6- Girîbân:

Bazı beyitlerde gül ile elbise yakası arasında da ilgi kurulmuştur. Gül bahçesinde bulunan güller, âşığın gül yüzlü sevgiliye övgüsünü okuduklarından beri yırtılmadık bir gül yakası kalmaz:

Okuyaldan gülşen içre mehdini sen gül-ruhun

Gülsitânda kalmadı bir gül girîbânı dürüst

Muhibbî/G234/2

Tutagör bâd-ı sabâ gibi girîbân-ı gülü

Dâmen-i sebzeyi elden koma mânend-i çenâr

Nev'î/K18/11

Sehâb-ı rahmet irişmiş cemâli gülşenine

Gül-i sefid ile tolmuş anun girîbânı

Taşlıcalı Yahyâ/K5/32

3.1.3.7- Kabâ (Cübbe, Kaftan):

Divan şiirinde âşıkların yaralı bedeni gül işlemeli bir kabâyâ teşbih edilir. Kabâ, elbise, cübbe, kaftan anlamına gelen Arapça bir isimdir.¹⁵⁸ Beyitlerde de bu ilgi “gül-gûn kaba, kâbâ-yı gül-gûn, gonce-i gül-gûn kabâ, gül-gûnî kabâ” şeklinde ifade edilmiştir. Sevgili naz ile konuşunca, güller, aşktan sırtına kırmızı kaftan alır:

Her kaçan gonce gibi nâz ile güftâr idesin

Şevkden güller ala egnine kırmızı kabâ

Muhibbî/G79/3

Konuyla ilgili tespit ettiğimiz diğer beyitler ise şunlardır:

¹⁵⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 244.

Geyüp ol şûh-ı siyeh-çerde kâbâ-yı gülgûn

Eyledi nâzla gözümüz demini garka-i hûn

Nev'î/G327/1

Gül-gûn kabası ol sanemün sanki lâledür

Cism-i latîfi lâle-i hamrâda jâledür

Bâkî/G84/1

Letâfet gülşeninde gonce-i gül-gûn kabasın sen

Mahabbet sebzezârında sararmış bir giyâhem ben

Hayâlî/G402/2

Sûsenî câme ile gül-gûnî kabâdur geydügün

Yaraşur dirsem sana cânâ bahâr-ı dil-güşâ

Zatî/G6/3

3.1.3.8- Elbise / Yaka Yırtmak:¹⁵⁹

Divan şiirinde yaprakları parça parça adeta yırtılmış gibi olan gül ile çâk-ı girîbân arasında ilgi kurulmaktadır. Gülün yaprakları parçalı olduğu için yırtık gibi görünüşüyle gömleğin yakasının yırtılması şeklinde tasavvur edilmiştir. Yırtılmış veya herhangi bir şekilde açılmış olan yaka, perişanlık alâmetleridir.¹⁶⁰ Divan şiirinde de talihsizliği, şikâyeti ifade eder. Gülün açılması “çâk-i girîbân eylemek, yakasını yırtmak” gibi tabirlerle de ifade edilmiştir:

Gördü ki gül yakasını karşında etti çâk

Gülşende incinip ana başın salar serv

Hayâlî/K11/2

¹⁵⁹ “Yaka yırtmak” âdetiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Onay, a.g.e. s. 432; Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 98.

¹⁶⁰ Çavuşoğlu, *Bâkî Divânından Örnekler*, s. 131.

Bâkî ise beytinde “Lâle gibi bir an bile kadehi elden bırakmayalım; sarhoş olarak gonca gibi yakamızı yırtalım”¹⁶¹ demektedir.

Komayub lâle gibi elden ayagı bir dem

Mest olup gonca-sıfat çâk-ı girîban idelüm

Bâkî/G323/2

Âşık, sevgilinin aşkıyla gül gibi yakasını parçalar ve perişan olur:

Gül gibi şevkün ile çâk-ı girîbân eyledüm

Şöyle çâk itdüm anı ki tâ bed-amân eyledüm

Muhibbî/G1995/1

Konuyla ilgili diğer beyitler ise şunlardır:

Ey Fuzûlî bil ki ol gül-‘ârızı görmüş değil

Kim ki ayb eyler benim çâk-i girîbânım görüp

Fuzûlî/G36/7

Ehl-i hâletler gibi güller yakası çâk çâk

Evliyânun eşk-i pür-hûnına dönmiş lâlezâr

Taşlıcalı Yahyâ/K11/6

Gonca gibi yakasını germ olup çâk eyledi

Cânib-i Hakdan bize açıldı cennet revzeni

Zatî /G1509/2

3.1.3.9- Kemhâ (İpek Kumaş):

Kemha, ipekli bir kumaş türüdür.¹⁶² Taşlıcalı Yahyâ, bir beytinde gül renkli ipekli kumaşlar giyen sevgiliden bahseder:

¹⁶¹ Çavuşoğlu, *Bâkî Divânından Örnekler*, s. 131.

Kanuma girdün benüm gülgûnî kemhâlar geyüp

Turamazsın şîveden gül-berg-i ra'nâlar geyüp

Taşlıcalı Yahyâ/G29/1

3.1.3.10- Hil'at:

Hil'at, üste giyilen elbiselerden birinin ismidir. Eskiden padişah veya vezirler tarafından beğenilen kişilere giydirilen kaftandır.¹⁶³

Fuzûlî, bir beytinde âşığın çektiği acıyı anlatırken kanlı gözyaşı ile gül renkli yani kırmızı elbise arasında tenasüp oluşturmuştur. Şair, beytinde gözüm, gül renkli kaftan (elbise) ile at üstünde dolaştığını görünce, gözyaşı üzerinde bağrımın parçalarını her yana gezdirir, demektedir:

Gezdirir her yan gözüm eşk üzre bağrım pâresin

Hil'at-i gül-gûn ile rahş üzre cevlânın görüb

Fuzûlî/G37/3

3.1.4- Şarap:

Tasavvufî anlamıyla şarap ilahî aşktır. Allah ilminin özü, irfan bilgisidir.¹⁶⁴ Beyitler gül, renginden dolayı kırmızı şaraba benzetilmektedir. Konuyla ilgili benzetmelerin “mey-i gül-gûn, mey-i gül-fâm, mey-i gül-reng, bâde-i gül reng, bâde-i gül-fâm, bâde-i gülgûn, şarâb-ı gül-gûn, şarâb-ı gül-fâm” gibi terkip ve kelimelerle kullanıldığı görülmektedir:

Mey-i gül-gûn:

Mey-i gül-gûnu dedin akla ziyandır zâhid

Bu mudur akl ki terk-i mey-i gül-gûn ettin

Fuzûlî/G167/2

¹⁶² Pakalın, a.g.e. s. 241.

¹⁶³ Pakalın, a.g.e. s. 834.

¹⁶⁴ Genç, a.g.e. s. 116.

Dahı cemşîdi yâd eyler gözinden kan döker meclis

Mey-i gül-gûn sirişki câm çeşm-i hûn-feşânıdır

Bâkî/G54/2

Bagrumı hûn idüp eşküm **mey-i gül-gûn**

Yeter itdün bize bu rengi be hey kan idici

Nev'î/G486/2

Kanda kim bezm-i cemâl etdin eyâ şahid-i aşk

Dem-i uşşâkı o bezme **mey-i gül-gûn** ettin

Hayâlî/G287/2

Safâlar isteyen sâkî müdâm ayaguna düşsün

Gelüb meydân-ı meclisde **mey-i gül-gûna** baş koşsun

Zatî /G1079/1

Lebun öpdükce gâyet mest oldum

Didüm el-hakk **mey-i gülgûna** benzer

Muhibbî/G425/4

Mey-i gül-fâm:

Bâkıyâ 'ayş-ı bahâr eyler idük meclisde

Sâkî-i lâle-'izâr u **mey-i gül-fâm** olsa

Bâkî/G460/5

Ey Fuzûlî bulmadım reng-i riyâdan bir safâ

N'ola ger meylim bu reng ile **mey-i gül-fâmedir**

Fuzûlî/G98/7

Selsebîlün ‘aynıdur soft **mey-i gül-fâm**umuz

Yiridür kandîl-i ‘Arş olursa sâfî cânımız

Zatî /G566/1

Mey-i gül-reng:

Gam yemeden öldük **mey-i gül-reng** içilse

Deryâ-yi elem zevrak-ı bâdeyle geçilse

Hayâlî/G477/1

Berü sun sun berü sâki **mey-i gül-reng** müdâm

İçelüm nûş idelüm tâ tola peymâne degin

Muhibbî/2114/2

Bâde-i gül reng:

Kurulmuş idi felek hargehinde sohbet-i hâs

Nûcum nukl ü şafak anda **bâde-i gül reng**

Hayâlî/K7/5

Câm-ı zerrîni tolu **bâde-i gül-reng** itmiş

Gül-i ra‘nâ seherî kılmag için def‘-i humâr

Bâkî/K18/21

Zâhid olan giçirür halvetde ‘ömrün beng ile

‘Iyş ider gülşende ‘ârif-i **bâde-i gül-reng** ile

Muhibbî/G2503/1

Bâde-i gül-fâm:

Gül gibi gönlün açılsun dir isen nûş it müdâm

Goncalarla **bâde-i gül-fâmı** bayram irtesi

Zatî /G1625/6

Bâde-i gülgûn:

Mevc urur her yane eşküm sanki bahr-i hûndur

Şîşe-i sebz içre yâhûd **bâde-i gülgûndur**

Muhibbî/G383/1

Şarâb-ı gül-gûn:

Halkadur devr-i kadeh la'1 **şarâb-ı gül-gûn**

Rind-i mey-hâreye hoşdur tolu sâgar hâtem

Bâkî/K19/7

Şarâb-ı gül-fâm:

Sâkî kerem et **şarâb-ı gül-fâm** yürüt

Gül-fâm şaraba verme ârâm yürüt

Fuzûlî/Rubâ'ıyyat5/1

Bâde-i la'lüne hemşîre **şarâb-ı gül-fâm**

Zülf-i müşgîn-i semen-sana birâder sünbül

Bâkî/K24/34

3.1.5- Kan:

Gül, renginden dolayı kana da benzetilmiştir. Âşığın kanı, ayrılık acısıyla gül gül dökülür, bağı gül gibi kan içindedir, gam dikeninden gonca gibi yüreği kanlıdır. Âşığın gönlünün kanı, gül bahçesinde güller bitirir. Goncanın ağzı kan doludur. Konuyla ilgili örnek beytileri şöyle sıralayabiliriz:

Vaslından ayrı n'ola kanım dökülse gül gül

Ben gül-bün-i firâkım bu fasldır bahârım

Fuzûlî/G192/4

Gül nihâlinde görüp haddin gibi rengin gülü

Bir ser'âmed kâmetin boynunda kanım sandılar

Hayâlî/G94/2

Bagrumun olduğına hûn gül gibi şahidüm mi yok

Şi'rümi yazdugum varak kanlu yaşumla al ola

Nev'î/G14/5

Cihânun hâr u hâşâkin götürsün âb-ı şemşîrün

Gül-istân eylesün rûy-ı zemîni düşmenün kanı

Bâkî/G494/5

Yüregim gonca-veş hâr-ı gamınla dopdolu kandır

Bana ey gülşen-i cennet ne bâg u ne bahâr olsun

Usûlî/G96/4

Hıl'ati sad-pâre verdün agzı pür-hûn goncanun

Anları Zâtî meger kim tutdı kanı bülbülün

Zatî /G747/11

Sîne bâgına Muhibbî yaş döker ki hûn-ı dil

Bitürür güller temâşâ ile reng-â-reng ider

Muhibbî/G954/5

3.1.6- Ateş:

Gül, şairler tarafından kırmızı renginden dolayı ateşe benzetilir. Hayâlî, bir beytinde ateş rengi güller arasında gülfidanını görünce, gülleri aleve, gül budağını tutuşmuş çalıya benzetir:¹⁶⁵

Gördüğümde âteşin güller içinde sanıram

Kaddüne öykündüğüyün gül budağın yaktılar

Hayâlî/G178/4

Âşık, sevgili olmadan gül bahçesinde dolaşınca gonca bile gözüne ok gibi görünür, güller ise azap ateşine benzer:

Gülzâr seyrin itsem sensüz gözüme gonca

Nâvek görine güller nâr-ı ‘azâba benzer

Muhibbî/G573/3

Gül, sabah rüzgârını dinleyince ateş kesilir:

Şem‘-i lâle rûyuna öykündüğün kûhsârda

Gûş idüp bâd-ı seherden oldu âteş-pâre gül

Nev‘î/G279/4

Rüzgâr, ateşle oynayan hokkabazlar gibi gül saçar:

Yakdılar nergisleri etrâfa saçıldı şîrâr

Bâd âteş-bâzlar gibi gül-efşân eyledi

Bâkî/K7/13

Fuzûlî de gülü, kırmızı rengi bakımından ateşe benzetir. Şair, gül çehreli güzellere âşık olanlara deli dersem ne olur; akıllı olan kendini göz göre göre ateşe atar mı, diyor:

¹⁶⁵ Çavuşoğlu, *Divanlar Arasında*, s. 13.

Deli dersem n'ola uşşâkına gül-çihrelerin

Özünü göz göre odlara salar mı âkil

Fuzûlî/G175/7

Gül, bülbüle yüzünü gösterir ve yemyeşil ağacı ateşi ile kıpkırmızı yapar. Yani gülün görünmesiyle ağaç, onun rengine bürünüyor. Gül, rengi itibariyle ateş gibi düşünülmüştür. Bu bakımdan gül, bülbülü yaktığı gibi etrafındakileri de ateşiyle yakmaktadır. Sevgilinin fark edilmesiyle herkese bu ateş düşer:

İtdi Kelîm-i bülbüle 'arz-ı cemâl gül

Ahdar dırahtı âteş ile kıldı al gül

Zatî /G836/1

3.1.7- La'l:

Kırmızı ve değerli bir süs taşı olan la'l, bir rivayete göre beyaz bir taş olduğu halde çiğir kanıyla boyanıp güneşe bırakılır ve kırmızı renge bürünürmüş.¹⁶⁶ Gül, kırmızı renginden dolayı bazı beyitlerde la'le benzetilir:

Bâğa seyret bu ruh ü lâ'l ile kim gonca vü gül

Göstere hûn-i dil ü dîde-i hun-bâr sana

Fuzûlî/G20/5

Nergis çemende gonca-i la'lün safâsına

Taht-ı zümürüd üzre çıkar câm-ı zer çeker

Bâkî/G79/2

3.1.8- Çadır (Otağ):

Beyitlerde gül, hem rengi hem de şekli bakımından çadır ile de ilişkilendirilir. Bazı beyitlerde kanlı gözyaşı ile gül renkli otağ arasında da ilgi kurulurken bazılarında

¹⁶⁶ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 283.

ise çadır, şekli bakımından gül olarak tasavvur edilmiştir. Âşık, göğsüne lale gibi taze yara yakar, sevgili ise gül bahçesinde gülden otağ kurar:

Yakdı ‘âşık sînesine lâle gibi tâze dâğ

Yâr kurdı sahn-i gülşende yine gülden otag

Muhibbî/G1351/1

Fuzûlî de bir beytinde goncayı çadıra benzeterek “Bahar günlerinde bağ, bahçe zevk ve safa için ne güzel bir yerdir. Zevk ve safa etmek isteyen, gonca gibi orada bir çadır kursun”¹⁶⁷ demektedir:

Ayş için turfa menzildir bahâr eyyâmı bâğ

Anda tutsun gonca-veş her kim ki ayş ister otağ

Fuzûlî/G145/1

Konuyla ilgili diğer beyitler ise şunlardır:

Gönül sahrasına bir hüsn eli şâhı nüzûl etti

Habab-ı eşk-i hûninüm anun gül-gûn otağıdır

Hayâlî/G176/1

Âhir-i kâr olur yiri makberenün kara evi

Kırmızı gülden eylese âdem eger otagını

Taşlıcalı Yahyâ/G499/4

Açılup gül eyledi bülbül nevâ her gûşeden

Kurdı ‘işret haymesin şâh u gedâ her gûşeden

Nev’î/G333/1

¹⁶⁷ Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, s. 360.

3.2- Gül İle İlgili Tasavvur ve Kullanımlar

3.2.1- Gül-Ay:

Bazı beyitlerde gül ile Ay arasında renk ve şekil yönünden ilgi kurulmuştur. Bu ilgi Ay'ın beyaz bir gül olarak hayal edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Hayâlî'nin bir beytinde Ay'ın benzetileni beyaz güldür. Şair teşbih sanatına başvurarak beyaz gül ile Ay arasında renk ve şekil yönünden benzerlik kurmuş; Ay, her gece âlemlere gülümseyen bir ak gül olarak hayal edilmiştir:¹⁶⁸

Kadri bağında şehin bir ak gülüsün ey kamer

Bu ferahtan her gece âlemlere handân mısın

Hayâlî/K20/9

Yukarıdaki beyitte olduğu gibi nidâ sanatı genellikle teşhis sanatıyla birlikte kullanılmaktadır. “Çağırma” mânâsına gelen nidâ, edebiyat terimi olarak ise hitâb edilenin yüz döndürmesini istemek amacıyla ona yöneltilen sestir. Dilimizde de “A, ey, yâ, â” gibi nidâ harfleri kullanılmıştır.¹⁶⁹ Şiddetli his ve heyecanları ifâde etmek için başvurulan bu sanat, çoğu zaman teşhis sanatıyla birlikte kullanılmaktadır.¹⁷⁰ Hayâlî de heyecanı dolayısıyla Ay'a seslenerek nidâ sanatı yapmıştır. Aynı zamanda Ay ile gülümsemek arasında da ilgi kurularak teşhis sanatı yapılmıştır.

Zatî 'nin beytinde ise gül ile Ay; şafağın kızılığıyla lalenin kırmızılığı arasında ilgi kurulmuştur. Çiçekler, sanki yıldız olmuş gökyüzünde dolaşmaktadır:

Geldi bir hoş dem yine eflâki döndürdi yeri

Gül kamer lâle şafak ezhâr necm-i zâhiri

Zatî /G1815/1

¹⁶⁸ Kurnaz, Cemal, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 471.

¹⁶⁹ Bilgegil, a.g.e. s. 52.

¹⁷⁰ Külekçi, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 135.

3.2.2- Gül-Defter:

Gül, Divan Edebiyatı'nda yapraklarının çokluğu dolayısıyla çeşitli hayallere konu olmuştur. Bunlardan biri de gülün taç yaprakları dolayısıyla defter olarak tasavvur edilmesidir. Bu tasavvurlar; gül defterinin dürülmesi, goncanın renkli yapraklarına sevgilinin dudağının vasıflarının yazılması ve gül defterinden duaların okunmasıdır.

Hayâlî, bir beytinde kitap gibi ikiyüzlü olma, gülün defterini dür demektedir. Ayrıca aynı beyitte kamıştan yapılan kalemin ucu yarık olduğu için kalem, "iki dilli" olarak vasıflandırılmıştır:¹⁷¹

Nâme-veş olma iki yüzlü gül ol defteri dür

Resm edinme iki dilliligi mânend-i kalem

Hayâlî/Mus/9

Bâkî ise goncanın renkli yapraklarını, sevgilinin kırmızı dudağının vasıflarının yazıldığı bir defter olarak hayal eder:

Gonca mecmû'asınun her varak-ı rengîni

Vasf-ı la'l-i leb-i dil-dâruma bir defterdür

Bâkî/G189/2

Padişah (sevgili) bağa giderek yüzünü gösterdiğinde gonca ve gülün defteri dürülür. Çünkü şaire göre sevgilinin güzelliği karşısında gülün güzelliği sönük kalmaktadır:

Seyr-i bâğ idüp o şeh çün eyledi dîdâr 'arz

Gonca vü gül itmesünler defter ü tûmâr 'arz

Nev'î/G208/1

Muhibbî, bülbülü gül bahçesinin dersini okurken görür. Bülbül bazen gül defterinden devamlı okunması âdet olan duaları okur:

¹⁷¹ Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*, s. 181.

Bülbüli gördüm yine ders-i gülistânı okur

Geh döner gül defterinden vird-i sübhânı okur

Muhibbî/G917/1

3.2.3- Gül-Dil:

Bazı beyitlerde gül ile dil arasında kırmızılığı bakımından ilgi kurulmuştur. Mesela Fuzûlî bir beytinde gül yaprağını şekli itibariyle dile benzetmektedir. Şair, her gül yaprağı gamı şerh eden bir dildir; bülbül gülü görünce boşuna inlemez, demektir. Sevgiliyi sembolize eden gül, âşık konumundaki bülbülün aşkına karşılık vermediği için gülün dilinden daima gamlı sözler dökülür, bu yüzden de bülbül devamlı inlemektedir. Yani bülbülün inleyişi boşuna değildir:

Bir zebândır şerh-i gam takrîrine her berg-i gül

Eylemez bî-hûde gül gördükde efgân andelib

Fuzûlî/G34/2

3.2.4- Gül-El:

Beyitlerde gül ile el arasında da çeşitli bakımlardan ilgi kurulmuştur: Hz. Musa'nın beyaz eli, dilencinin ihtiyaç için açılmış eli, bayram günü gezmeye çıkan sevgiliye “merhaba” demek için uzanan el, sevgilinin eli.

Hayâlî Bey, ak gül ile beyaz el arasında benzerlik kurarken, Hz. Musa'nın “yed-i beyza” mucizesine telmihte bulunmuştur.¹⁷² İsrailoğulları peygamberlerinden olan Hz. Musa, elini koynuna sokup beyaz nurlu çıkarması, asâsının büyük bir yılana dönüşmesi, asâsıyla Nil nehrini ikiye bölmesi gibi mucizelere mazhar olmuştur. Allah'ın Hz. Musa'ya “Elini koynuna sok da kusursuz bembeyaz çıksın” hitabı üzerine Hz. Musa elini koynuna sokup çıkarınca eli bembeyaz bir nur olmuştur.¹⁷³ Divan edebiyatında da “yed-i beyza” (beyaz el) mucizesi, şairler tarafından yüzyıllar boyunca yaygın olarak işlenmiştir. Aynı zamanda şair, söz konusu beyitte “avâze-i Dâvud” ifâdesiyle Davud peygamberin sesinin güzelliğine de telmihte bulunmuştur:

¹⁷² Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*, s. 548.

¹⁷³ Güftâ, Hüseyin, *Divan Şiirinde İlim*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 153-155.

Çekti âvâze-i Dâvudunu her bülbül-i mest

Yed-i Beyzâsını arz eyledi gül Mûsâ-vâr

Hayâlî/K2/4

Benzer şekilde Muhibbî de bir beytinde gülün, dünya Firavununu imana davet etmek için sanki Musa gibi beyaz el mucizesini gösterdiğini ifade eder:

Dehr Fir'avnın meger îmâna da'vet itmege

Gösterür mu'ciz yed-i beyzâyı Mûsî-vâr gül

Muhibbî/G1704/8

Muhibbî, başka bir beyitte ise âhının yılanından, sevgilinin güle benzeyen elini saklamasını söyler. Çünkü onun âhından yeryüzü ve gökyüzü ateş doludur:

Elini mâr-ı âhumdan gül-i terdür ki sen sakla

Ki âhumdan benüm pürdür zemîn ü âsumân âteş

Muhibbî/G1287/4

Nev'î ise gülün açılmış hâlini, dilencinin ihtiyaç için açılmış eline teşbih etmiştir. Öte yandan şair gülün açılması ile “el açmak” deyimini arasında da ilgi kurmuştur:¹⁷⁴

Açmazuz biz gül gibi her hâra dest-i ihtiyâc

Gonca-âsâ hırkası pür-zâd ola 'âşıklaruz

Nev'î/G184/3

Taşlıcalı Yahyâ ise farklı bir tasavvurla gülü, bayram günü gezmeye çıkan sevgiliye “merhaba” demek için uzanan ele teşbih eder:

Bayram günü seyre çıkup gitsen ey nigâr

Gülşende her nihâl uzadur merhabâya el

¹⁷⁴ Sefercioğlu, M. Nejat, *Nev'î Divanı'nın Tahlîli*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 439.

Taşlıcalı Yahyâ/G247/3

Benzer bir kullanımı Zatî'nin beytinde de görmekteyiz:

Merhabâya elin açarsa ider ol gonca

Bize verd ile beş gonca-i zambak teklîf

Zatî /G634/3

3.2.5- Gül-Evrak:

Gül, bazı beyitlerde ise yaprakları dolayısıyla evrak ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Bu kullanım daha çok “evrâk-ı gül” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Muhibbî, şu beytinde bülbül, gül bahçesinde aşk nüktesini okudu; gül yaprağı sanki önünde kitapçıdır, diyor:

‘Işk nüktesini okıdı gülşende ‘andelîb

Evrâk-ı gül sanki önünde risâledür

Muhibbî/G1005/3

Konuyla ilgili diğer beyitler ise şöyledir:

Şevk ile şerh etmege âyât-ı aşkı bâb bâb

Fas1-1 gülde bülbüle evrâk-ı gül besdir kitâb

Usûlî/G7/1

Saçı çözüldi sünbülün yolundı evrâkı gülün

Gülşende kârı bülbülün feryâd ü efgân oldı âh

Nev’î/KXLIV/9

Metâ‘-1 ma‘rifet geldi revâcın bulduğı demler

Zer-efşân eylesün nergisler evrâk-ı gül-istânı

Bâkî/K5/5

Çıkar lûtf-ı vefâ adın yile varub tagılmadın

Gül-i ruhsârun evrâkı öpül ‘ömrüm kocul ‘ömrüm

Zatî /G964/5

3.2.6- Gül-Göz:

Beyitlerde gül ile göz arasında kurulan ilgi hem âşığın kanlı gözyaşı dökmesi ve gülün kırmızı rengi hem de gülün yuvarlak şekli itibariyle göze benzemesi dolayısıyladır.

Kanlı gözyaşı döken göz kırmızı güle benzer. Dert bahçesinde âşığın gözleri, iki tane kızıl güldür:

Dü çeşmüm bâg-ı mihnetde iki dâne kızıl güldür

Anı ter tutmaga dem dem sirişküm su seper hânım

Zatî /G916/4

Ağlamaktan sevgilinin gözleri kırmızı güle döner. Şair, “Ey Nev’î! Gözleri bademe benzeyen güzel, gece boyunca sarhoşcasına ağladı; taze gül (gonca) den ne şaşırtıcı bir bâdem açıldı”¹⁷⁵ diyerek bu durumu dile getirir:

Mestâne gice ağladı bir gözleri bâdâm

Nev’î gül-i terden ne ‘aceb bâdem açıldı

Nev’î/G467/5

Fuzûlî ise gülü, yuvarlaklığı sebebiyle göze benzetir. Şair, “Bahçeye bu yanak ve lâ’l gibi dudak ile gir dolaş. O zaman gonca sana gönül kanımı, gül de kan yaş döken göz göstereyin”¹⁷⁶ diyor:

Bâğa seyr et bu ruh ü lâ’l ile kim gonca vü gül

¹⁷⁵ Sefercioğlu, M. Nejat “Nev’î’nin Bahar ve Kış ile ilgili İki Gazeli”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/nejat_sefercioglu_nevi_iki_gazel.pdf (Erişim Tarihi: 24/09/2012)

¹⁷⁶ Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, s. 68.

Göstere hûn-i dil ü dîde-i hun-bâr sana

Fuzûlî/G20/5

3.2.7- Gül-Kadeh:

Gül ile kadeh arasında hem şekil hem de renk bakımından ilgi kurulur. Divan edebiyatında kadeh, sevgilinin dudağıdır. İçi şarapla dolu olan bir kadeh, dudak renginde görünür. Ayrıca şarap kadar insanı kendinden geçiren sevgilinin bûsesi, âşığı sarhoş eder. Öte yandan şarap, sevgilinin acı sözleri gibi acıdır.¹⁷⁷

Tasavvufî mânâda câm (kadeh) mürşidin isteyene (tâlib) sunduğu Allah ilminin kalıbı, âşığın kalbidir. Sevgilinin güzelliği, âşığın kendinden geçmesine yol açtığı için kadehi hatırlatır. Çekiciliği ve kırmızılığı itibarıyla güle benzetilen kadehin¹⁷⁸ taradığımız Divanlarda “câm-ı gül-gûn, câm-ı gül-reng, câm-ı mey, câm-ı bâde-i gül-gûn, câm-ı mey-i gül-reng, câm-ı mey-i gül-gûn, câm-ı gül, câm-ı gül-reng, câm-ı şarâb, gülgûn piyâle, sagâr-gül, sâgar-ı gül, sâgar-ı gül-fâm, sâgar-ı gülgûn, sahbâ-gül, sahbâyı gül” gibi terkip ve kelimelerle kullanıldığı görülmektedir:

Câm-ı gül-gûn:

Açıldı gonca tûmârı vü ma'lum oldu mazmûnu

Budur kim fevt kılman mevsim-i gül **câm-i gül-gûnu**

Fuzûlî/Terci'i B1/1

Lebin hayâlî gelelden bu çeşm-i pür-hûna

Dönüb durur gözümün canı **câmı gülgûna**

Hayâlî/G489/1

Bahâr-ı hüsninün 'aksin mi gördün **câm-ı gül-gûnda**

Niçün çâk eyledün meclisde ey gonca girîbânun

Zatî /G739/6

¹⁷⁷ Canım, Rıdvan, *Türk Edebiyatında Sâkinâmeler ve İşretnâme*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 17.

¹⁷⁸ Genç, a.g.e. s. 116.

Câm-ı gül-reng:

Görüp ol **câm-ı gül-rengi** seherden eyler âhengi
Sanur güllerle zeyn olmuş kafesdür bülbül-i şeydâ

Bâkî/K27/6

Câm-ı mey:

Gül-sitân bezm-i şarâb u **câm-ı mey** güldür bana
Kulkul-i halk-i surâhî savt-ı bülbüldür bana

Bâkî/G12/1

Câm-ı bâde-i gül-gûn:

Ne **câm-ı bâde-i gül-gûna** benzer yâr-i hem-dem var
Ne sadr-ı suffa-i mey-hâne gibi cây-ı hurrem var

Bâkî/G63/1

Câm-ı mey-i gül-reng:

Sâgar-ı la'î-i leb-i cân-bahş-ı dil-ber devridür
Döndi ey **câm-ı mey-i gül-reng** devrânun senün

Bakî/G268/4

Câm-ı mey-i gül-gûn:

Sâ'id-i sâkî ile **câm-ı mey-i gül-gûna** bak
Bir gül-i sîr-âbdur gûyâ nihâl üstindedür

Bâkî/G124/3

Câm-ı gül:

Câm-ı gülden Nev'iyâ mest oldı erbâb-ı çemen

Râz-ı ‘ışkı bülbül-i nâlâne söylen söylesün

Nev’î/G346/5

Câm-ı gülden nice nûş itmiş şarâb-ı ‘ışkı gör

Bülbül-i mestün kulak tut nâle-vü-efgânına

Zatî /G1271/2

Câm-ı gül-reng:

Sâkıyâ sür **câm-ı gül-rengi** degül vakt-i direng

Gâyet-i evvel bahâr u âhır-ı eyyâm-ı gül

Bâkî/G286/2

Câm-ı şarâb:

Güşâde olmaga dem-beste iken gonca-i hâtır

Elünde gül gibi **câm-ı şarâb-ı** dil-güşâ yigdür

Bâkî/G186/5

Gülgûn piyâle:

Pîr-i mugâna virmem ezelden havâledür

Kısmet bu yolda destüme **gülgûn piyâledür**

Muhibbî/G1005/1

Sagâr-gül:

Dâg-ı hicrân elemin kılmaga dilden bîrûn

Sahn-ı gül-şende tutar gül gibi **sâgar** lâle

Bâkî/G466/6

Gülşen içre eldeki **sâgar** kızıl güldür bana

Hem sürahi kıkıllı âvâz-ı bülbüldür bana

Muhibbî/G78/1

Sâgar-ı gül:

Hengâm-ı bâğ u devr-i çemen vakt-i lâledür

Rindân elinde **sâgar-ı gül** bir piyâledür

Muhibbî/G546/1

Sâgar-ı gül-fâm:

Her zamân devr murâdınca döner mi kişinün

Muttasıl gel heves-i **sâgar-ı gül-fâm** itme

Nev'î/G423/2

Sâgar-ı gülgûn:

Sâgar-ı gülgûnı bir dem komak elden itmesün

Kim ki olmak isteye endûh-ı devrândan halâs

Muhibbî/G1297/4

Sahbâ-gül:

Zevrâk-ı **sahbâ**yı sâkî turmayup çekdürmede

Gül re'is olmuş tonanmadur çiçekler fi'l-mesel

Nev'î/G294/3

Sahbâ-yı gül:

Hoş gör eyyâmı Muhibbî yâr ile

Tîz giçer çün mevsim-i **sahbâ-yı gül**

Muhibbî/G1660/5

3.2.8- Gül-Kâğıt:

Gülün yaprakları şairler tarafından kâğıt şeklinde de tasavvur edilmiştir. Gül, her sabah gül bahçesinde goncadan bir tomar açarak gül bahçesinde gezdirir; huyunun vasıflarını susam çiçeğine şerh etmek için. Gonca tomar şeklinde dürülmüş kâğıda benzetilmiştir:

Şerh edip sūsenlere evsâf-ı hulkun gezdirir

Gonceden her subh açıp gül-şende bir tûmâr gül

Fuzûlî/K9/49

Bâkî'ye göre ise sevgilinin saçının ve yanağının vasıflarını anlatmak için âşık, bir defter dolusu yazsa yaraşır; o defterin kâğıdı gül yaprağı, defterin yazısı da sümbül olmalıdır:

Yaraşur zülf ü ruhun vafına defter yazsam

Kâğıdı berg-i gül ola hat-ı defter sümbül

Bâkî/K24/41

Ayrıca beyitte geçen zülf-sümbül, ruh- berg-i gül kelimeleri arasında leff ü neşr sanatı yapılmıştır.

3.2.9- Gül-Kanlı Kelle:

Hayâlî, bir beyitte gül ile düşmanın kanlı kellesi arasında ilgi kurar. Düşmanın kellesi, mızrağın ucunda kana batmıştır; bu durumda, düşman kellesi, ucunda gül olan düzgün bir fidana benzer:

Nîzen üzre kana müstağrak adûnun kellesi

Benzer ol mevzûn nihâle kim ucunda var gül

Hayâlî/K12/16

3.2.10- Gül-Kitap:

Gül, bazı beyitlerde ise yaprakları hasebiyle kitaba benzetilmiştir. Fuzûlî, içinin açılması için kederli zamanında gül kitabını açmak için ansızın gül bahçesine girdiğini söyler:

Cihânda dün mükedder-hatır idim fâl-i feth için

Bu gün gül-zâre girdim gül kitâbın açmağa nâ-geh

Fuzûlî/Terci'i B3/4

Sevgilinin yüzünün gül bahçesi parlaklık kitabıdır. Ayrıca beyitte geçen Bahâristân ve Bostan eser ismidir. Bahâristân Abdurrahman Câmî'nin; Bostan ise Şirâzlı Şeyh Sâdî'nin eseridir:

Gülistân-ı cemâlin kim kitâb-ı hüsn-i behçetdir

Komadı revnakın ey dil bahâristân u bostânın

Usûlî/G72/4

3.3.11- Gül-Köpek İzi:

Hayâlî bir beyitte farklı bir tasavvurla sevgilinin köpeğinin izlerini dikensiz gül şeklinde tasavvur eder:

İtlerin izine geldim Husrevâ yüz sürmege

Gülşeninde âlemin oldur bana bî-hâr gül

Hayâlî/K12/19

3.2.12- Gül-Kulak:

Bazı beyitlerde gül ile kulak arasında da şekli itibariyle ilgi kurulmuştur. Ayrıca goncanın sapa bitişik olduğu yerin hemen altında tek yaprak vardır. Buna “gülün kulağı” denmektedir.¹⁷⁹ Kulak kıvrımlıdır, gül de kat kat yapraklıdır. Gül, kulağına altın işlemeli küpe taksın diye bülbül, goncanın potasında katkısız, saf altın elde eder.

¹⁷⁹ Gökyay, Orhan Şaik, *Güçlük Nerede Seçme Makaleler 3*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 94.

Goncanın içindeki sarı tohumlar onun altınlarıdır. Bülbul, goncanın potasında altını arıtıp saf hale getiriyor:

Pûtesinde goncanın zer hâlis eyler andelib

Gûşvâre etmege kulağına zerkâr gül

Hayâlî/K12/2

Nev’î de beytinde “Seher vakti gül bahçesinde Cem’in kadehinin hikâyesi anlatılmaya başlandı; (bunu gören) gül kulak tuttu, (hikâyenin güzelliği karşısında) lâle de şaşkınlığından ağzını açtı kaldı”¹⁸⁰ demektedir:

Gül tutdı kulak lâle açup agzını kaldı

Gülşende seher kıssa-i câm-i Cem açıldı

Nev’î/G467/4

Taşlıcalı Yahyâ ise beytinde “bülbüller zühd hâli ile derviş oldular; güller de onların tesbihini dinlediler” demektedir:

Hâlet-i zühd ile bülbüller nemed-pûş oldılar

Anlarun tesbîhine güller kamu gûş oldılar

Taşlıcalı Yahyâ/G114/1

Bâkî’nin, devrin padişahı Kanunî’nin ölümü üzerine kaleme aldığı meşhur mersiyesinde gülün hasretle yollara kulak tuttuğunu görüyoruz:

Gül hasretinle yollara dutsun kulağını

Nergis gibi kıyâmete dek çeksün intizâr

Bâkî/MusIV/5

Gül, bülbüllerin sesine de kulak tutmaktadır:

¹⁸⁰ Sefercioğlu, M. Nejat “Nev’î’nin Bahar ve Kış ile ilgili İki Gazeli”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/nejat_sefercioglu_nevi_iki_gazel.pdf (Erişim Tarihi: 24/09/2012)

Bülbüllerin âvâzına gel gül gibi ur gûş

Bu lûtf ile tâ kahr-ı şitâ ola ferâmûş

Zatî /G586/1

Âşık, gonca ağızlı sevgilinin gül yüzünü gül bahçesinde övdüğü zaman goncaların nefesi tutulur, güller ise her taraftan kulak verip dinlerler:

Gül yüzün medh eyleşem gülşende ol gonca-femün

Gonceler dem-beste güller her taraftan gûş ider

Muhibbî/G629/4

3.2.13- Gül-Kulak Memesi (Binâgûş):

Bâkî bir beytinde sevgilinin kulak memesini güle, küpesini de gülün üzerindeki çiy tanesine benzetmiştir:

Miyânun rişte-i cân mı gümiş âyîne mi sînen

Bünâgûşunla mengûşun gül ile jâledür gûyâ

Bâkî/G6/4

3.2.14- Gül-Kuş Kanadı:

Gülün yaprakları, şairler tarafından kuş kanadına da benzetilmektedir. Gül, güzelliğin uçsuz bucaksız göğüne, gönül kuşunun bülbüllerini avlamak için kanadını açar:

Murg-ı dil-i belâbili kılmag için şikâr

Açdı fezâ-yi hüsn-ü-melâhatde bâl gül

Zatî /G836/4

Bâkî ise beytinde gül, çığ tanesi yumurtalarını kanadının altına aldıkça, gonca da bülbül yavrusu gibi ağzını açtı, demektedir:

Açdukça gonca beççe-i bülbül gibi dehân

Aldukça jâle beyzâların zîr-i bâl gül

Bâkî/G308/8

3.2.15- Gül-La'l Tâc:

Gül, bazı beyitlerde ise kırmızı tâc giymiş olarak tasavvur edilerek tâca benzetilir. Hayâlî, bir beytinde gülün yılda bir kez açtığına işaret ederek gül, yılda bir kez ayağının toprağına yüz sürmese, kırmızı tâcını çiyden mücevherlerle süslemezdi, demektedir:

Yılda bir kez ayağı toprağına yüz sürmese

Lâl tacın jaleden kılmazdı cevherdâr gül

Hayâlî/K12/15

Gül, zümrüd renkli tahtındadır ve gonca kırmızı tâc giymiştir; şâha lâyıık iri inciler gibi olan çiyden yine süslenmiştir:

Buldı zînet lü'lu-yı şeh-vâr-ı şeb-nemden yine

Tâc-ı la'l-i gonca vü taht-ı zümürüd-fâm-ı gül

Bâkî/G286/3

Zatî ise yücelik tâcın geldi, değerli tâcını gül gibi başının üzerinde götür; gonca öfkeyle başını yaraladı, diyor. Şair, söz konusu beyitte birkaç fiil birden kullanarak, hareketli bir sahne anlatıyor gibidir. Burada geçen “yetişmek” kelimesi hem gelişip büyümek hem de ulaşmak, vâsıl olmak anlamlarına gelecek şekilde teviriyeli kullanılmıştır. Şair, aynı zamanda başın üstünde gül taşımak âdetini de hatırlatmaktadır:

Yetişdi hışm ile ol gonca urdı başuna zahmı

Götür gül gibi baş üzre ki tâc-ı 'izzetün geldi

Zatî /G1679/4

3.2.16- Gül-Mecmûa:

Gül, bazı beyitlerde ise taç yaprakları bakımından mecmua ile ilişkilendirilir. Bülbül, gülün mecmuasını (yapraklarını) bazen okur bazen de ağlar. Gözyaşından gülün yaprakları renkli olur:

Gâh ağlar geh okur bülbül gülün mecmu'asın

Eşk-i çeşmümden gülün evrakını rengîn ider

Muhibbî/G482/2

Fuzûlî ise seher vakti bahçeyi gezdiğini, gülün mecmuasını açarak, bu matla'ı ezberlediğini, söylemektedir. Gülün yapraklarını açması ve şiirler ezberlemesi hâfizların seher vakti Kur'an-ı Kerîm'i ezberlemesini çağrıştırmaktadır.¹⁸¹

Seyr-i bâğ ettim seher gördüm açıp mecmû'asın

Hıfz edip bu matla'ı eylerdi istihzâr gül

Fuzûlî/K9/21

Konuyla ilgili diğer beyitler ise şunlardır:

Subh-dem bu matla'ı mecmû'a-i gülde görüp

Yâra karşı okudu bülbül edip savt-ı hazîn

Hayâlî/K23/11

Nevbahârın ma'nîsin fehmeylemez zâg-ı siyâh

Hâlet-i mecmû'a-ı gül bülbül-i şeydâdadır

Usûlî/G25/6

¹⁸¹ İpek, a.g.t. s. 47.

3.2.17- Gül-Micmer (Buhurdan):

Gül, Bâkî'nin bir beytinde micmer olarak karşımıza çıkmaktadır. Micmer, içinde tütsü yakılan kaba verilen isimdir.¹⁸² Bâkî, bir beyitte gül ile micmer (buhurdan) arasında şekil yönünden ilgi kurarak, gül buhurdanında sabah vakti odun bile yakılsa, gül bahçesi tarafından bahar rüzgârı güzel kokular getirir; çünkü kabı güldendir, demektedir:

Micmer-i gülde nesîm-i subh-gâhı 'ûd-sûz

Safha-i gül-zârda bâd-ı bahârî 'itr-sâ

Bâkî/G8/4

3.2.18- Gül-Minber:

Gül ile câmilerde hatîbin çıkıp hutbe okuduğu merdivenli kürsü olan minber arasında da ilgi kurulmuştur. Bülbüller hatibine minberler gül bahçesi, çiçek askerlerine gül bahçesi çadır olmuştur:

Anâdil hatibine gül-bün menâbir

Şikûfe sipâhına gül-zâr muhayyem

Fuzûlî/K27/7

3.2.19- Gül-Nüsha:

Gül ile nüsha arasındaki ilgi “nüsha-i gül” tamlamasıyla ifade edilir. Nev'î, bir beytinde aşk ve çılgınlık meselesi bu bölümün içindeymiş, bülbül onu gül nüshasından okusun, dinle, demektedir:

Hep bu fasl içre imiş mes'ele-i 'ışk u cünûn

Gûş kıl nüsha-i gül den okusun anı hezâr

Nev'î/KXVIII/2

¹⁸² Devellioğlu, a.g.e. s. 643; Ayrıca bkz. Pala, *Ansiklopedik Divân Şiri Sözlüğü*, s. 316.

3.2.20- Gül-Para:

Gül, bazı beyitlerde de kırmızı rengi ve şekli sebebiyle para (filori, nakd, fûls-i ahmer) ile ilişkilendirilmektedir. Filori, Osmanlı döneminde kullanılan Floransa’da basılan ve üzerinde çiçek (gül) kabartması bulunan altın paraya verilen isimdir. Aynı zamanda üzerinde gül motifi olduğundan filoriye gül denilmekteydi.¹⁸³

Bâkî de bir beytinde padişahın kendisine bir çıkın filori gönderdiğini söylemektedir:

Lutfundan irdi Bâkî’ye rengîn filoriler

Gûyâ saçıldı meclise bir dest-mâl gül

Bâkî/G308/7

Bâkî başka bir beyitte ise eskiden içki meclislerinde şarap içildikten sonra boş kadehin içine altın (para) koymak âdetine¹⁸⁴ telmihte bulunuyor:

Zer saklamaya gonca-sıfat ‘akıl odur kim

Gül gibi olan nakdi koya sâgare cânâ

Bâkî/G1/6

Fûls-i ahmer, “mangır” adı verilen “bakır para” anlamına gelmektedir.¹⁸⁵ Nev’î de bakır paralar kırmızı olduğu için gül ile kızıl para (fûls-i ahmer) arasında ilgi kurmuştur.

Zamâne gülşeninün güllerin bana satman

Ki fûls-i ahmere degmez yanında hâr olıcak

Nev’î/G226/5

¹⁸³ Erdoğan, Mehtap, “Divan Şiirinde Mahallileşme Kavramı ve Bâkî Divanı’nda Mahallî Unsurlar, *Turkish Studies*, Volume 4/ 5, Summer 2009, s. 160; Filori için ayrıca bkz. Onay, a.g.e. s. 170.

¹⁸⁴ Erdoğan, Mehtap, a.g.m. s. 143.

¹⁸⁵ Pakalın, a.g.e. s. 637.

3.2.21- Gül-Sikke:

Sikke, para üzerine vurulan damga olmakla birlikte bu kelime, mecâz-ı mürsel yoluyla para, akçe yerine de kullanılmaktadır. Aynı zamanda Mevlevî külâhlarına da sikke ismi verilmektedir.¹⁸⁶ Hayâlî kelimeyi bu mânâsıyla kullanmıştır. Şair bir beytinde gonca hükmünü söyledi, gül yaprağından sikkesini yürüttü, diyor:

Berg-i gülden yürüttü sikkesini

Hükmünü eyledi revân gonca

Hayâlî/K13/6

Kanunî için yazılan Gül Kasidesi'nde yer alan bir beyitte ise Fuzûlî, gül, mühründeki nakışları, dinar sikkesi etmeseydi, zevk pazarında bu renk ile revaç bulmazdı, diyor. Yani gül, padişahın sikkesindeki nakışları örnek almıştır. Burada sikke mâdenî para anlamındadır:

Zevk bâzârında bulmazdı bu reng ile revâc

Etmeseydi nakş-ı mührün sikke-i dînâr gül

Fuzûlî/K9/45

3.2.22- Gül- Süpürge (Cârûb):

Nev'î, bir beytinde sabah rüzgârı eline gül destesinden süpürge alsın olur; gül bahçesinin rüzgârı onun yoluna hizmetçi olur, demektedir. Güller yan yana deste oluşuyla süpürgeyi andırır:

Eline alsın olur deste-i gülden cârûb

Yoluna olmaya ferrâş nesîm-i gülzâr

Nev'î/KXXIII/26

¹⁸⁶ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 405.

Ayrıca Divan şiirinde ferrâş, işini sabahleyin gördüğü için sabah rüzgârı ile birlikte kullanılmaktadır.¹⁸⁷

3.2.23- Gül-Tabak:

Taradığımız divanlarda birçok beyitte gülün tabağa benzetildiğini gördük. Mesela 16. yüzyılın sultân-ı şuarâsı Bâkî, “Ey Bâkî, gül dalı, şanı yüce sultanın gelişini kutlamak maksadıyla saçmak için elinde inciler bulunan la’lden bir tabak tutar”¹⁸⁸ demektedir:

Bâkî nisâr-ı makdem-i sultân-ı ‘âlî-şân için

Destinde şâh-ı gül tutar la‘lîn tabak lû‘lû-yı ter

Bâkî/G78/5

Zatî ve Nev’î’nin beyitlerinde de gül, tabağa benzetilmiştir:

Gördi ki bâga hân-ı tarâvet döker bahâr

İtdi o dem tabaklarını pür-nevâl gül

Zatî /G836/10

Sanma destinde tabak şâh üzre güldür Nev‘iyâ

Nâliş eyler bülbül-i bâg-ı cinândır kâse-bâz

Nev’î/G168/5

3.2.24- Gül-Tarak (Şâne):

Gülün üzerindeki yeşil yapraklar ve dikenini, şairlerin gülü, tarak şeklinde hayal etmesine sebep olmuştur. Gülün dikenini onun tarağıdır. Gülün, elinde dikenden tarağını tutmasına şaşılmaz. Çünkü gül, bu bahaneyle sevgilinin saçlarına takılmak ister:

Destinde hârdan ne ‘aceb tutsa şâne gül

Çün zülfüne takılmaya ister bahâne gül

¹⁸⁷ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 154.

¹⁸⁸ Saraç, a.g.e. s. 60.

Nev'î/G276/1

Gül, yeşil yapraklarıyla yeşil renkli bir tarak olup, bu bahaneyle sevgilinin saçlarına takılmıştır. Gülün üzerindeki yeşil yapraklar renk ve şekil bakımından zümrüd bir tarak olarak hayal edilir:

Berg-i sebzinden yine kılmış zümürüd şâne gül

Ol bahâneyle takılmış sünbül-i cânâna gül

Nev'î/G281/1

3.2.25- Gül-Yakut:

Nev'î, bir beyitte gülü, kırmızı rengi ve şekli münasebetiyle yakutla ilişkilendirmiştir. Gül, kırmızı hokka ile gamı def etmek için, ferahlık veren yakutu inleyen bülbüle sunmaktadır:

Def-i gam kılmag için bir hokka-i la'îlîn ile

Sundı yâkût-ı müferrih 'andelib-i zâra gül

Nev'î/G279/3

3.2.26- Gül-Yara:

Beyitlerde teşbih yoluyla renk ve şekil bakımından gül ile yara arasında da ilgi kurulur. Gül bahçesine benzeyen sînede yara gülleri açılır ya da gül gibi yaralar açılır. Sevgilinin bakışlarının okları yani kirpikleri âşığı sonbahar yaprağına döndürür:

Açıldı zahm gülleri gülzâr-ı sînede

Döndürdü nice sûreti berg-i hazâna tîğ

Hayâlî/K6/24

Bâkî de beytinde gönlü, kuşa teşbih ederek, gönül kuşu bülbül gibi inlese şaşılmaz; çünkü gül gibi taze yaralar bağrımdan eksik olmaz, diyor:

Eksük olmaz sîneden gül gibi tâze dâglar

Nâleler kılsa ‘aceb mi mürğ-i dil bülbül gibi

Bâkî/G492/3

Âşık, ağlamaktan sînesine gül gibi yaralar dizer; gülen gül yani sevgili bir an baksın diye:

‘Ağların sîneme güller dizerin dâgumdan

Güle baksun diyü bir lahza gül-i handânım

Taşlıcalı Yahyâ/G284/3

Âşığın âhının rüzgârından göğüs yarası gül gibi açılmaktadır:

Açılır âhum yelinden dâg-ı sînem gül gibi

Pes bunun gibi hevâda açılır bu nev verd

Muhibbî/G341/3

Yaranın güle teşbih edildiği diğer beyitler ise şunlardır:

Senden ey bülbül füzûndur bende mihnet f asl-i gül

Sensin ü bin tâze gül hâlâ ben ü bin tâze dâğ

Fuzûlî/G145/3

Agladugum bu güle bakmaz yüze ol gonçe-leb

Nâr-ı haddi şevkine yüz dâğ yakdum gül gibi

Zatî /G1547/2

Sîneme yaraşdı dâg-ı ‘ışk-ı dilber gül gibi

Nitekim sadr-ı vezîr-i şâha hâtem yaraşur

Nev’î/G147/5

3.3- Gül İle İlgili Diğer Tasavvur ve Kullanımlar

3.3.1- Gül-Âlim - Kâmil:

Taşlıcalı Yahyâ, beytinde, gülün güzel kokusu ile âlim ve kâmil insanlar arasında ilgi kurmuştur. Şair, bilgili insanların gülün hoş kokusu gibi güzel kokular saçtığını, cahil ve zalim olanların ise diken gibi horlanıp, onlardan nefret edildiğini ifade eder:

‘Âlim ü kâmil gibidür bûy-ı ra‘nâ ile gül

Zâlim ü câhil gibi hor oldı menfûr oldı hâr

Taşlıcalı Yahyâ/K11/8

3.3.2- Gül-Asker:

Nev’î, Divanı’nda yer alan bir beyitte asker ile gül arasında da ilgi kurmuştur. Gül ve sümbül askerinin tûğu çekildiği zaman, çimenliğin kumandanı ve askerlerin başı lale olur:

Tâ kim çekile tûğ-ı sipâh-ı gül u sünbül

Lâle ola ser-leşker u sâlâr-ı çemenzâr

Nev’î/KXIX/21

3.3.3- Gül-Âşık:

Beyitlerde gül ile âşık arasında da ilgi kurulmuştur. Gül, kanlı kanlı yaralarıyla kendisini süsleyerek, güzellik sultanının yüzüne âşık olmuştur:

Kanlı kanlı dâğlarla zînet etti kendiyi

Oldu sen sultân-ı hüsne âşık-ı dîdâr gül

Hayâlî/K12/21

Gül, şarap kadehini içmeyip, elinde tutar; meğer gül, aşk şarabından bitkindir:

Câm-ı şârabı içmez elinde tutar turur

‘Aşkun meyinden oldu meğer bî-mecal gül

Bâkî/G308/4

Âşık, perişan (solgun) gül gibi, teni solgun ve zayıf düşmüş bir halde başını eğmiş yürür:

Dem-i bâhûra tokunmuş gül-i pejmürde gibi

Yörürin zâr ü ser-efkende tenüm zerd ü nizâr

Nev’î/K. XVIII/26

3.3.4- Gül-Attâr:

Attâr, bilindiği üzere güzel kokular satan kişilere verilen addır. Ancak Divan şairleri üzerinde geniş tesirleri olan İranlı şair Ferîdüddîn Attâr’dan dolayı bu kelimenin tevriyeli kullanıldığı da olmaktadır.¹⁸⁹ Şairlerin Attâr ile gül arasında ilgi kurdukları beyitler de mevcuttur.

1142-1145 yılları arasında Nişâbur’da dünyaya gelen¹⁹⁰ İranlı şaire, eczacılık ve tıp ile ilgilendiği için “Attâr” lâkabı verilmiştir. Şairler “güzel kokular satan” anlamına gelen “Attâr” lâkabını şiirlerinde konu etmişlerdir.¹⁹¹

Gül-bülbül ilişkisinin işlendiği Hayâlî’nin bir beytinde bülbül, bahçedeki çocuklara (çiçeklere) Ferîdüddîn Attâr’ın *Mantıku’t-Tayr* adıyla yazmış olduğu kuşlar arasında geçen tasavvufî mesnevisinden beyitler okutur, gül de Attâr gibi onun her bölümünü şerh eder:

Mantıku’t-Tayr okutur bülbül çemen eftâline

Şerh eder her faslın anın nitekim Attâr gül

Hayâlî/K12/4

¹⁸⁹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 41-42.

¹⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şahinoğlu, M. Nazif, “Ferîdüddîn Attâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 95-96 vd.

¹⁹¹ Güftâ, a.g.e. s. 282; Attâr’la ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Sarı, Nil, “Attâr”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, TDV, İstanbul 1991, s. 94-95.

Nev'î ise bülbül, gül yapraklarından *Mantuku't-tayr*; gül de *Kasımu'l-Envâr*'ın mazmunlarını okur, diyerek gül ile *Kasımu'l-Envâr*'ın mazmunları arasında da ilgi kurmuş oluyor. Şair burada “attar” kelimesini hem İranlı şairin adı olarak hem de sözlük anlamıyla tevriyeli kullanmıştır. *Kasımu'l-Envâr* ise sûfi bir şair olan divan sahibi Ali b.Nasrü'l-Hüseyn Et-Tibrizî'nin eseridir.¹⁹²

Mantık-ı 'Attâr okur evrâk-ı gülden 'andelîb

'Arz ider mazmûn-ı şi'r-i Kâsımu'l-Envâr gül

Nev'î/K. XXXI/11

Fuzûlî ise beytinde teşhis yoluyla çiçeği sarrafa, gülü ise güzel kokusu sebebiyle attara benzetmektedir. Gülün tohumları altın renginde sarı olduğu için çiçek sarrafa; baharat, kokulu otlar ve çiçek suları satan kimse anlamına geldiği için de gül, attara benzetilir.¹⁹³ Çiçek sarraf, gül de attâr olunca, herkes bağ çarşısını gezmek istemektedir:

Çâr-sû-yi bağ seyrâmı bu gün mergûbdur

Kim şikûfe anda sarraf oldu vü'attâr gül

Fuzûlî/K9/6

3.3.5- Gül-Ayâz:

Hayâlî ve Muhibbî ise gül ile Gazneli Mahmud'un kölesi ve mahbûbu olan Ayâz¹⁹⁴ arasında ilgi kurmuştur. Ayâz, güzelliğin ve aşkın simgesi olup divan edebiyatında saç ve Sultan Mahmud'a olan sadakatiyle anılmaktadır.¹⁹⁵ Gazneli Mahmud'un Ayâz'a olan aşkı şark edebiyatında işlenmiş, bazı şairler Mahmud-Ayâz adlı eserler meydana getirmişlerdir.¹⁹⁶

Divan Edebiyatı'nda Ayâz'ın çoğu zaman zülûf ile anılmasının sebebi ise şudur: Bir rivayete göre Sultan Mahmud keyif ile kendinden geçtiği bir gece Ayâz'ın saçlarını kesmelerini emreder ve saçları kökünden kesilir. Ancak ertesi sabah padişah Ayâz'ın

¹⁹² Gökyay, a.g.e. s. 104.

¹⁹³ Gökyay, a.g.e. s. 93.

¹⁹⁴ Onay, a.g.e. s. 279.

¹⁹⁵ Zavotçu, a.g.e. s. 41.

¹⁹⁶ Onay, a.g.e. s. 280.

durumunu görünce pişman olur ve içki içmemeye tövbe eder.¹⁹⁷ Hayâlî Bey de alıntıladığımız bu beytinde Leylâ'nın saçı sümbül, lâle Mecnun'un yarası; bülbülün gönlü perişan, gül ise zamanın Ayâz'ı olmuştur, demektedir. Ayâz, bu beyitte de zülûf ile birlikte anılmıştır:

Sümbül oldu zülûf-i Leylâ lâle Mecnun dağdır

Bülbül-i aşüfte-dil Mahmûd-ı vakt Ayâz gül

Hayâlî/G307/2

Muhibbî ise gül-Ayâz, bülbül-Mahmud arasında ilgi kurmuştur. Güller Ayâz olup, bülbülü Mahmud etmişler; bülbül yalvardıkça gül de daha fazla nazlanmışır:

Bülbülü Mahmûd idinmişler olup güller Ayâz

Bülbül artursa niyâzı naz ider turmaz gül

Muhibbî/G1699/3

3.3.6- Gül-Ayna:

Bazı beyitlerde ise gönlün aynaya benzetilmesi durumunda gül ile gönül dolayısıyla ayna arasında da ilgi kurulmuştur. Bu durum, âyine-i gül, mir'ât-ı gül gibi tamlamalarla ifade edilmiştir. İnsân-ı kâmilin sembolü olan ayna, genel anlamda insana, özel anlamda ise kâmil insana denmektedir.¹⁹⁸ Allah'ın kendi güzelliğini temâşâ için âlem aynasını halk ettiği ifade edilmektedir.¹⁹⁹

Nev'î bir beytinde sabah rüzgârı, üzüntü tozunu gül aynasında bırakmadı, nehirler gam tozunu gönülden sürdü, diyor:

Komayup âyine-i gülde sabâ gerd-i melâl

Has ü hâşâk-i gamı sürdi gönülden enhâr

Nev'î/KXVIII/9

¹⁹⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 43-44.

¹⁹⁸ Uludağ, a.g.e. s. 58.

¹⁹⁹ Bayraktar, Fulya, "Mevlânâ'da Ayna Metaforu", *Mevlânâ Mesnevi ve Mevlevihaneler Sempozyumu Bildirileri* (30 Eylül-01 Ekim 2006), Manisa 2007, s. 69.

Bâkî ise gül aynasında gönül aydınlatan sevgilinin güzelliğini ve hakikatin yüzüne ayna tutan kişiyi gör, diyor:

Mir'ât-ı gülde hüsn-i dil-efrûz-ı yâri gör

Ruhsâre-i hakîkate âyîne-dârı gör

Bâkî/G122/1

3.3.7- Gül-Ayyâr:

Ayyâr, hilekâr, dolandırıcı; zeki, kurnaz anlamına gelmekle birlikte divan edebiyatında genellikle hilekâr anlamında olumsuz bir kişilik olarak sunulmaktadır.²⁰⁰ Kemâl Üçok'a göre "El yazması Hamza-nâme ve Ebâ Müslim-i Horâsânî hikâyelerinde Amr u Ayyâr, Ahmet Tarrân ve emsâli ayyârlardan bahsolunur. Bunların sırtında bir dağarcık, içinde sapan ve kaya, dârû-yı huşber, cenbiye bir nev'i hançer, bir iki elbise bulunur. Ve kendileri çıplak denecek sûrette gezerlermiş. Gece düşman ordusuna yaklaşınca dârû-yı huşberi saçarlar ve bunun tesiriyle uyuyan düşman askerleri arasına karışarak aldığı haberi kendi kıt'asına yetiştirirlermiş. Daha sonraları 'ayyâr' hırsız, yankesici ve dolandırıcı mânâlarına kullanmağa başlamış. (...)"²⁰¹

Süleyman Uludağ da benzer şekilde ayyârı "devletlerin zayıfladığı ve devlet gücünün tesirini yitirdiği dönemlerde ortaya çıkan, bazen kendilerine göre bir düzen kuran çapulcular, şehir eşkiyası, başı bozuklar, zorbalar, efeler, kabadayılar; belalı ve soyguncu kişiler, haydutlar" şeklinde tanımlarken kelimenin tasavvufî mânâsını da fütüvvet ehlinde olan cömert, cesur ve fedakâr bazı sûfiler şeklinde izah eder.²⁰²

Fuzûlî, bir beytinde hüsn-i talille gülü ayyâr olarak nitelendiriyor ve gülün hile ile goncanın hokkasını kaybettiğini söylüyor. Bir nevi gözbağcılık yapmış oluyor.²⁰³ Bu yüzden de gül, hilekâr olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca hokkabazların içine bir şey

²⁰⁰ Zavotçu, a.g.e. s. 42.

²⁰¹ Aktaran: Onay, a.g.e. s. 61.

²⁰² Uludağ, a.g.e. s. 61; Ayrıca bkz. Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 49.

²⁰³ Hokkabâzlıkla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan, Mehmet, *Türk Edebiyatında Manzum Surnâmeler (Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 245-246 vd.

koyarak el çabukluğu ile kaybettikleri su kadehi şeklindeki yuvarlak kaba da hokka denilmektedir.²⁰⁴

Aslında hokka halindeki goncaların açılarak güle dönüşmesini sağlayan bahar rüzgârıdır. Beyitte geçen “renk” sözcüğü, renk, hile ve şekil-sûret anlamlarına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır:

Kıldı pinhân goncenin lu’b ile gözden hokkasın

Bulmak olmaz hiç reng ile zihî ayyâr gül

Fuzûlî/K9/15

3.3.8 - Gül-Câmi:

Hayâlî, bir beytinde serviye minareye; bülbülü de Kur’ân okuyan bir kişiye benzeterek gül ile câmi arasında ilgi kurmuştur:

Gül câmi olup durur ey gonca leb çemen

Mukri’dür anda bülbül-i şeydâ menâr serv

Hayâlî/K11/9

3.3.9- Gül-Çeşme-i Hayvân:

Muhibbî, bir beytinde gül ile içene ölümsüzlük bahsettiğine inanılan çeşme-i hayvan (âb-ı hayat) arasında ilgi kurmuştur. Ölülerin gülü koklayınca hayat bulmalarına şaşdırmamak gerekir; çünkü gülün hayat çeşmesi olduğu bir gerçektir:

Mürdeler bû itdüğince bulalar tan mı hayât

Fi’l-mesel olmuşdurur san çeşme-i hayvân gül

Muhibbî/G1757/4

²⁰⁴ Pakalın, a.g.e. s. 845.

3.3.10- Gül-Çivi (Mismâr):

Bazı beyitlerde ise çivi (çivinin baş kısmı) gül şeklinde hayal edilmektedir. Sanat Ansiklopedisi'nde "gülmih" terimi şöyle açıklanmıştır: "Kabartma olarak bir çivi başı gibi gül şeklinde yapılan süsleme ki kabara da denir."²⁰⁵

Fuzûlî, bir beyitte, çivinin baş kısmını, gülün yapraklarına, gülün dalını ise çiviye benzetilmiştir:

Tâ serîr-i sebzeyi depretmeye tahrîk-i bâd

Sâyesinden urdu her dürcüne bir mismâr gül

Fuzûlî/K9/28

Nev'î ise şâhın sarayının kapısının süslemesinde gül mih; şâhın sarayında altın gül bahçesi, çivi de gül olsa ne olur, diyor:

Zînet-i bâb-ı sarây-ı şâhda gül mîh olur

Gülşen olsa n'ola kasr-ı şâh u zer mismâr gül

Nev'î/KXXXI/7

3.3.11- Gül (Gonca)-Çocuk (Tıfl):

Bazı beyitlerde gül ile çocuk arasında da ilgi kurulmuştur. Mesela Nev'î, bir beytinde gülü bir çocuk olarak düşünmüş ve gülün üzerindeki şebnemi onu sert rüzgârdan korumak için üzerine titreyen anne olarak hayal etmiştir.²⁰⁶

Nâ-geh gezend irişe diyü bâd-ı serdden

Şebnem çemende tıfl-ı gülün ditrer üstine

Nev'î/G426/3

²⁰⁵ Arseven, a.g.e. s. 665.

²⁰⁶ Sefercioğlu, a.g.e. s. 439; Ayrıca Nev'î Divanı'nda çocuklarla ilgili hususlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çöm, Erol, "Nev'î Divanı'nda Günlük Hayat", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 11, Bahar 2002, s. 201-222.

Ayrıca Hayâlî de bir beytinde goncaları çocuk olarak tasavvur etmiş ve onların yüzlerinin dadıları tarafından gül suyu ile yıkandığını söylemiştir:

Dâye-veş bâd-ı goncaların gülşende

Her seher tâze gülâb ile yüzün pâk eyler

Hayâlî/G180/4

Bâki ise Bahâriyye’inde bulut dadısı, küçük çocuklara yapıldığı gibi, goncaların başına çiy tanelerinden akçe dizer, diyerek goncaları çocuklara, bulutu dadıya, çiğ tanelerini de akçeye benzetmiştir:²⁰⁷

Dâye-i ebr yine goncalarun şeb-nemden

Başına akçe dizer niteki etfâl-i sığâr

Bâkî/K18/11

3.3.12- Gül-Defterdar:

Gül, kat kat yapraklarıyla defter arasında ilgi kurulması sebebiyle defterdara teşbih edilmiştir. Mesela Nev’î bir beytinde “Dîvân-ı Hümayun gül bahçesinin meydanına döndü. Bu bahçenin sümbülü Tuğrâ-yı Sultânî, gül de defterdarıdır”²⁰⁸ diyerek defterdarı gül olarak hayal etmektedir.²⁰⁹

Şekl-i dîvân-ı hümâyûn oldı sahn-ı gülsitân

Sümbülü tuğrâ-yı sultânî vü defterdâr gül

Nev’î/K. XXXI/9

Benzer bir kullanım Hayâlî’de de vardır:

²⁰⁷ Elçin, Şükrü, *Türk Edebiyatında Tabiat*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1993, s. 127.

²⁰⁸ Gökyay, a.g.e. s. 101.

²⁰⁹ Sefercioğlu, a.g.e. s. 77.

Şâha arz etmeğe mülk-i çemenin mahsülün

Elde evrâk tutar güller olup defterdâr

Hayâlî/K2/9

3.3.13-Gül-Devlet:

Devletle gül arasında da ilgi kurulan Nev'î'nin bir beytinde şair, cihan bağına nergisler gözcü olmasaydı, devlet gülşeni gül gibi taze olmazdı, demektedir. Sefercioğlu'nun beyitle ilgili yorumuna göre övülenin devleti gülşendir ve övülenin “bağ-ı cihân” a “dîde-bân” olması, devlet gülşenine tarâvet verir.²¹⁰

Gülşen-i devlet tarâvet mi bulurdı gül gibi

Olmasa nergislerün bâg-ı cihâna dîde-bân

Nev'î/KXXXVII/22

3.3.14- Gül-Devşirme:

Askerlikle ilgili hususlarda da gül karşımıza çıkmaktadır. Mesela Nev'î'nin bir beytinde ise gül ile devşirme dolayısıyla devşirmelerin giydiği ucu sivri bir başlık türü olan külâh arasında ilgi kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde Hristiyan halkın çocukları arasından seçilen devşirmeler, kızıl aba denilen kırmızı üst dolaması giydirilip merkeze gönderilir; belli bir eğitim sürecinden sonra yeniçeri olmaya hak kazanınca da yeniçeri kıyafeti giyerlerdi. Bu kıyafetin bir parçası da önceleri keçeden yapılmış bir başlıktır.²¹¹

Kızıl külâh ile devşürmedür gül ü lâle

Geyer yeniçeriler gibi tâc-ı zer nergis

Nev'î/KXXXVIII/5

3.3.15- Gül-Dilenci (Sâ'il):

Beyitlerde gül ile dilenci arasında da ilgi kurulmuştur. Gül bazen el açan bir dilenci bazen de kalender gibi cerre çıkan biri olarak tasavvu edilmiştir.

²¹⁰ Sefercioğlu, a.g.e. s. 85.

²¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, a.g.e. C. I-III, s.444-445-623 vd.

İran’da ortaya çıkarak geniş bir coğrafyada varlık gösteren Kalenderîlik, içinde bulunduğu toplumun düzenine karşı çıkan, dünyaya değer vermeyen bir tasavvuf akımıdır. Dünyevî olan şeyleri önemsemeyen yalnızca ilahî aşka önem veren bu akıma mensup olanların üç-beş kişilik gruplar halinde gezdikleri, saç, sakal, kaş ve bıyıklarını kazıtarak dolaştıkları bilinmektedir. Türk zümreleri tarafından bu dervişlere Abdal, Bab, Baba veya Ata da denilmiştir.²¹²

Hayâlî, bir beytinde bülbülün yuvasını dilendiklerine keşkül ederek gül cerr için kalender gibi kapına geldi, demektedir. Kayık biçiminde ağaçtan veya bakırdan olan keşkül, dilenci çanağına verilen isimdir. Eskiden medrese öğrencileri ramazan aylarında köylere ve kasabalara gidip imamlık eder, vaazlarda bulunur, Kur’ân okurlar ve yaptıkları hizmetlere karşılık zahire, zekât gibi karşılıklar toplarlarmış. Buna “cerr” denir.²¹³

Âşîyan-ı bülbülü deryûzeye keçkûl edip

Cerr için dergâhına geldi kalender-vâr gül

Hayâlî/K12/20

Fuzûlî de benzer şekilde bir beytinde gül ile dilenci arasında ilişki kurmuştur. Şair, “Gülün üzerindeki çiy tanesi midir yoksa gül dilenci gibi el açıp O’nun [padişahın] lütuf hazinedârından kıymetli inci mi almıştır”²¹⁴ diyor:

Katre-i şeb-nem midir yâ el açıp sâ’il kimi

Hazîn-i lütfundan almış lü’lü’-i şeh-vâr gül

Fuzûlî/K9/50

3.3.16- Gül-Dîvan:

Gül, bazı beyitlerde ise Divana benzetilmiştir. Muhibbî, gül mevsiminde gül gibi taptaze bir divanı olduğunu, bu yüzden şiirlerine gül bahçesi denilse buna şaşkırmamak gerektiğini söyler:

²¹² Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 5-7-22 vd.

²¹³ Gökyay, a.g.e. s. 106.

²¹⁴ İpek, a.g.t. s. 62.

Bu Muhibbî şî‘rine tan mı dinürse gülsitân

Vakt-i gülde gül gibi ter-tâze bir dîvânı var

Muhibbî/G525/5

Zatî de bir beytinde, elindeki Divan’ın gül gibi olduğunu söyler:

Gülşen-i bezme gelüb gonca dehânın açıcak

Zâtî’yâ gül gibi destündeki dîvânun idi

Zatî /G1740/5

3.3.17- Gül-Dua:

Nev’î, kasidesinin fahriye bölümünde, şairlik tabiatının dalında dua gülleri suya kansın, makam meyvesiyle mutlu olsun, demektedir:

Şâh-ı tab‘umda du‘â gülleri sîrâb ola ger

Meyve-i mansıb-ile eyleyesin ber-hurdâr

Nev’î/K18/30

3.3.18- Gül-Duvar:

Gül, Fuzûlî’nin bir beytinde yaprakları dolayısıyla kırmızı tuğlalarla örülü duvar ile ilişkilendirilmiştir. Şair, beytinde hüsn-i ta’lil sanatından istifade ederek “Gülün, yapraklarıyla renkli tuğlalar ördüğünü sanma; o altından hazinesini korumak için duvar örmüştür”²¹⁵ demektedir. Gülün yaprakları sanki kırmızı tuğlalarla örülmüş bir duvar gibi bir araya gelmiş ve altın saklar gibi çiçek tozlarını içinde saklamaktadır.²¹⁶

Berg-i güller sanma rengîn hiştler cem‘ eylemiş

Çekmeğe ol genc-i zer hıfzına bir dîvâr gül

Fuzûlî/K9/27

²¹⁵ İpek, a.g.t. s. 50.

²¹⁶ Kortantamer, Tunca, “Gül Kasidesi”, *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s. 417.

3.3.19- Gül-Düğün:

Gül, düğünle ilgili hususlarda da karşımıza çıkmaktadır. Mesela Nev’î bir beytinde teşhis yoluyla gül ile düğün arasında ilgi kurmuştur. Bununla ilgili olarak da “sûr-ı gül” tamlaması kullanılmıştır. Bahar bulutu, gülün düğününe sabahleyin çiyden sayısız inci saçmıştır, yani sabahleyin yağmur yağmıştır. Şair aynı zamanda saçı saçmak âdetini de hatırlatmış oluyor. Gelin ve damadın üzerine saçı saçmak²¹⁷ günümüzde de hâlâ devam eden geleneklerdendir:

Bir subh-dem ki sûr-ı güle ebr-i nevbahâr

Gönderdi jâleden saçılık dürr-i bî-şümâr

Nev’î/K13/1

3.3.20- Gül-Ehl-i Beyt:

Bâkî, çiçeklerle süslü bahçeyi Hz. Muhammed’in etrafında çiçeğin yaprakları gibi dizilen ashabının oluşturduğu safa meclisine benzetmektedir.²¹⁸ Beyitte ehl-i beyt güle; sahabe zümresi ise çiçek topluluğuna benzetilmektedir:

Döndi safâda encümen-i Mustafâya bâg

Hayl-ı şükûfe zümre-i Eshâb u Âl gül

Bâkî/G308/3

3.3.21- Gül-Endâm:

Gül, bazı beyitlerde ise sevgilinin boyuyla ilişkili olarak ele alınmaktadır. Bu ilgi “serv-i gül-endâm, gül-endâm” gibi ifadelerle verilir. Ayrıca “serv-i gül-endâm” ifadesi, serviye gül aşılmasını da hatırlatır.²¹⁹ “Serv-i gül endâm” şeklindeki ifadelerle kesret içindeki vahdet de anlatılmak istenmiştir:

²¹⁷ “Saçı” ile ilgili bkz. Onay, a.g.e. s. 355-356.

²¹⁸ Kemikli-Turan, Bardakçı, Mehmet Necmettin, “Müzeyyel Gazelde Gül”, a.g.e. s. 119.

²¹⁹ Erdoğan, Kenan, *Fuzûlî Dîvânı’nda Kozmoğrafya ve Tabiat*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana 1989, s. 108.

Hasret-i kaddün ile kanlu elifler çeksem

Sînede her biri bir serv-i gül-endâm olsa

Bâkî/G460/4

Nice germ olmasun billâhi hammâm

Seni koynına koymuş ey gül-endâm

Zatî /G910/1

3.3.22- Gül-Gazel:

Gül ile gazel arasında ilgi kurulan beyitler de mevcuttur. Mesela Nev'î'ye göre gazel, cennet bahçesinin goncasıdır:²²⁰

Her bir gazelün ruk'aları bülbül-i câna

Oldı sanmâ gonca-i gülzâr-ı cinânî

Nev'î/G551/5

Muhibbî ise bir beytinde şiirindeki renkli sözünü görenlerin, bu gazellerin taze gülden daha nazik olduğunu söyleyeceklerini ifade eder:

Rengîn sözün kim göre nazmunda Muhibbî

Diye gül-i terden bu gazeller dahi nâzik

G1633/5

3.3.23- Gül-Gelin:

Beyitlerde gelin, güzelliği ve tazeliği sebebiyle gül ile ilişkilendirilir. Bu durum “arûs-ı gül” tamlamasıyla ifade edilir:

Gülzârda **arûs-ı güle** lâle goncası

Vâlâ-yı âla sarılı misk-i Hutun çeker

²²⁰ Beyitte geçen Ruk'a, yazılmış kâğıt, mektup yerine kullanılan bir tâbirdir. Pakalın, a.g.e. C. III, S. 56.

Hayâlî/G115/3

Nev-‘**arûs-ı gül** gibi pîrâhen-i âl üstine

Lâle dürr-i jâleden gûy-ı girîbân eyledi

Bâkî/K7/8

Gider önünce ‘**arûs-ı gülün** çemenlerde

Başı legençelü kullukçıdur meger nergis

Nev’î/KXXVIII/6

Ey Muhibbî yûri di bülbüle âh eyleme kim

Nev-‘**arûs-ı gülün** el vara tuvagın yakasın

Muhibbî/G2081/5

3.3.24- Gül-Gönül:

Fuzûlî, bir beytinde, her yılda bir kez nevrûz olup güller bir defa açsa da, kavuşma zevki, her gün yeniden gönlümü açar, diyerek soyut bir kavram olan gönlü güle benzetiyor:

Her gün açar gönlümü zevk-i visâlin yenleden

Gerçi güller açmağa her yılda bir nev-rûz olur

Fuzûlî/G97/3

Bâkî de bir beytinde gönlü goncaya benzetmektedir:

Gonca-âsâ kan ile tolmuş gönüller açmagı

Lebleründen öğrenür var ise şîrîn-kârlar

Bâkî/G85/3

3.3.25- Gül-Güneş:

Beyitlerde gül ile güneş arasında da ilgi kurulmaktadır. Mesela Hayâlî'nin bir beytinde güneş, altın işlemeli bir güle benzetilmiştir. Temiz yürekli Sultan Süleyman öyle bir padişahdır ki, onun sarayının kubbesinde güneş, altın işlemeli bir gül olmuştur:²²¹

Nice Şeh Sultân Süleymân-ı selimü'l-kalb kim

Tâk-ı eyvânında hurşîd oldu bir zerkâr gül

Hayâlî/K12/13

Yeşilliklerde altın kadeh, gökyüzündeki yıldıza benzer; her açılmış gül ise güneş, her gonca parlak yıldızdır:

Gökdeki Pervîne benzer sebze zerrîn-kadeh

Her açılmış gül güneş her gonca necm-i tâbdâr

Taşlıcalı Yahyâ/K11/3

3.3.26- Gül-Hz. İsa / Hz. Meryem:

İsrailoğullarına gönderilmiş bir peygamber olan Hz. İsa, Allah'ın kudretiyle babasız yaratılmış ve Cebrâil'in Meryem'e ruh üflemesiyle babasız olarak dünyaya geldiği için Rûhullah sıfatıyla anılmıştır.²²²

Gül, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Hz. İsa'nın sembolü olmuştur. Hz. Meryem'e ise "dikensiz gül" denilmiştir.²²³ Bazı beyitlerde de gül, Hz. İsa olarak tasavvur edilmiş ve gül ağacının, rüzgârın esmesiyle goncalara hamile kaldığı ifade edilmiştir.

Metin incelemelerinde kültürel arka plânı olan şahıs isimlerinin kullanılması, söz sanatlarından "telmiş" olarak ele alınmıştır. Genel olarak bilinen bir kişiye, olaya gönderme yapmak şeklinde ifâde edebileceğimiz telmiş sanatını M. Kaya Bilgegil

²²¹ İpek, a.g.t. s. 132.

²²² Zavotçu, a.g.e. s. 250.

²²³ Yılmaz, Kâşif, "Gül", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, s. 383.

“bilginin malzeme olarak kullanıldığı sanatlar” başlığı altında değerlendirir ve şöyle açıklar:

“Telmih, lugatte ‘parıl parıl parlatmak’ mânâsına gelir. Edebiyatta ise temsil yolu ile bilinen bir kıssaya, meşhûr bir fıkraya, yaygın bir nükteye, tarihî bir hâdiseye, hâle uygun bir mesele, ilmî bir bahse işâret etmek demektir. Bu sûretle ifâde de parlatılmış hâle gelir.”²²⁴

Mesela Nev’î, bir beytinde gül, bahar rüzgârının nefesiyle toprakta can buldu; onları İsa ve Meryem’e benzetsem ne olur, diyerek Cebrâil’in Meryem’e ruh üflemesiyle Hz. İsa’ya hamile kalmasına telmihte bulunuyor. Şair, bahar rüzgârını Cebrâil’in nefesi, Hz. Meryem’i toprak, Hz. İsa’yı ise gül olarak tasavvur etmiştir.²²⁵

Cân buldı gül nesîm-i bahâr ile hâkde

Benzetsem anları n’ola ‘Îsâ vü Meryem’e

Nev’î/G440/4

Benzer bir kullanımı Fuzûlî’nin bir beytinde de görüyoruz. Şöyle ki Fuzûlî, gül ağacı, rüzgârın tesiriyle goncalara hamile kaldı; Cebrâil’in nefesiyle Meryem’in İsa’ya gebe kalması gibi, demektir:

Bâddan goncelere hâmile oldu gül-bün

Öyle kim İsi’ye Cibrîl deminden Meryem

Fuzûlî/K24/5

3.3.27- Gül-Hz. Muhammed:

Bazı beyitlerde ise gül, güzelliği sebebiyle Hz. Muhammed’i temsil eder. Bundan dolayı güle “remz-i Muhammedî” yani Muhammed’in sembolü adı verilmektedir. Yeniçeriler, Mevlevîler ve Kalenderîler arasında da görülmekle birlikte özellikle Alevî-Bektaşî kültüründe Hz. Peygamber’in cemali, yüzünün güzelliği güle

²²⁴ Bilgegil, a.g.e. s. 267.

²²⁵ Sefercioğlu, a.g.e. s. 27.

benzetilerek gülbenklerde (gülbang) “Resûlullah’ın gül cemaline salavât” getirilmektedir.²²⁶

Divan edebiyatında gül, baharda goncasını parçalayıp açmasıyla adaleti, huzuru ve sevinci temsil eden Hz. Muhammed’e teşbih edilmiştir.²²⁷ Bu teşbihin sebebi ise Hz. Muhammed’in göğsünün yarıp kalbinin açılması, ilimle doldurulması ve arındırılması rivayetidir.²²⁸

Fuzûlî, bir beyitte Hz. Muhammed’in yüzünü güle benzetmektedir. Şair, “Senin yüzün gibi muhteşem bir gül elde etmesi mümkün olmayan bahçevan, boş yere uğraşıp zahmet çekmesin. Sahip olduğu gül bahçesini sele verip yok etsin (ikinci anlamla istediği kadar çok sulasa da alacağı ürün, özendiği ürün kadar kaliteli ve güzel olamayacaktır)”²²⁹ demektedir. Söz konusu beyitte Hz. Peygamber’in yüzü ile gül arasındaki benzeyiş bakımından bir mukayese yapılmış ve Hz. Peygamber’in yüzünün eşi benzeri bir daha bulunamayacak olan bir güle benzetildiği görülmektedir.²³⁰

Suya versin bağ-ban gül-zârı zahmet çekmesin

Bir gül açılmaz yüzün tek verse bin gül-zâre su

Fuzûlî/K3/4

Nev’î ise gül bahçesi ile Kâbe, siyah bulutla da örtü arasında ilgi kurarak; her köşede Hz. Muhammed’in nûru vardır, sanki gül şimşek çakar, demektedir. Şair, Hz. Muhammed’in nûrunun şimşek gibi parlak olduğunu ifade eder:

Gülsitân Beytü’l-harem’dür perdesi ebr-i siyâh

Berk urur gül sanki nûr-ı Mustafâ her gûşeden

Nev’î/G333/2

²²⁶ İpek, a.g.t. s. 42.

²²⁷ Genç, a.g.e. s. 205.

²²⁸ Güftâ, a.g.e. s. 192.

²²⁹ Akarsu, Kâmil, *Adına Aşk Dediler*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 96.

²³⁰ Beytin şerhiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Çalışkan, Adem, *Fuzûlî’nin Su Kasidesi ve Şerhi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 73 vd.; ayrıca kasidenin bir başka şerhi için bkz. Akar, Metin, *Su Kasidesi Şerhi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

Muhibbî ise gülün seçkin olmasını Hz. Muhammed'in terini döktüğü zaman Allah tarafından onun gül yapılmasına bağlar:

Çün 'arak dökdi Muhammed anı gül bitürdi Hakk

Anun içindür Muhibbî olduğu mümtâz gül

Muhibbî/G1753/5

3.3.28- Gül-Hz. Süleyman:

Nev'î, bir beytinde gülü, Hz. Süleyman olarak tasavvur etmiştir. Hz. Süleyman, divan edebiyatında en çok adı geçen peygamberlerden birisidir. Hz. Davud'un oğlu olan Hz. Süleyman, rüzgâra hükmetmesi, tahtını rüzgârın taşıması ve yedi iklimi gezdirmesi, hayvanlara, kuşlara, devlere, perilere hükmetmesi gibi pek çok mucizesiyle divan şiirine konu olmuştur. Ayrıca üzerinde ism-i a'zam yazılı olan, gücünü ve kuvvetini ifâde eden "mühür, hâtem, mühür-i Süleyman" şeklinde anılan bir yüzüğe sahip olması yönüyle de divan şiirinde yüzyıllar boyu birçok teşbihe, telmihe ve tasavvura konu olmuştur.²³¹ Hatta bir işte yetki kime verilmişse mesul odur, onun buyruğuna uyulmak gerekir, anlamına gelen "Mühür kimdeyse Süleyman odur" şeklinde kullanılan atasözümüz de bununla ilgilidir.

Nev'î, bir beytinde gülü diğer çiçeklerin şâhı olarak kabul edilmesi sebebiyle de Hz. Süleyman olarak tasavvur etmiştir.²³²

Gülşenün her kıt'ası mühür-i Süleymân nakşıdır

Yaraşur şâh-ı gülün tahtın götürse rûzgâr

Nev'î/KXV/2

3.3.29- Gül-Hz. Yusuf:

Divan şiirinin yararlandığı kaynaklardan biri de peygamber kıssalarıdır.²³³ İsrailoğulları peygamberlerinden Hz. Yusuf, Hz. Yakub'un oğlu ve İshak peygamberin

²³¹ Güftâ, a.g.e. s. 161-162-163.

²³² Sefercioğlu, a.g.e. s. 438.

²³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. İz, Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nazım 2*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. XXX.

torunudur. Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan en ayrıntılı kıssa olan Hz. Yusuf'un kıssası şairler tarafından değişik sebeplerle yüzyıllar boyu işlenmiştir.²³⁴ Hz. Yusuf divan şiiri geleneğinde benzersiz güzelliğinin yanı sıra güzel ahlâkı ve ilmi ile de anılmakla birlikte aynı zamanda sabrın, irfanın, masumlüğün da sembolü olmuştur. Divan şiirinde daha ziyade “Yusuf-ı gül-çehre” terkibiyle onun güzelliğine işaret edilmiş, güzelliği etrafında birçok teşbih, telmih ve mukayese oluşturulmuştur.²³⁵

Taradığımız Divanlarda ise gül, “Yûsuf-ı gül-çihre, Yûsuf-ı gül” gibi tamlamalar içinde, güzelliği ile Hz. Yusuf'a teşbih edilir. Öte yandan gülün kokusu ile Hz. Yusuf'un gömleğinin kokusu arasında hüsn-i ta'lil yoluyla ilgi kurulurken, diğer taraftan bazı beyitlerde Hz. Yusuf'un gömleğinin yırtılmasına nisbetle “gül-pîrehen” terkibi kullanılmaktadır.

Usûlî, bir beytinde hüsn-i ta'lil sanatıyla gülün kokusunu, Hz. Yusuf'un gömleğinden aldığını söylemektedir:

Aldı bû gül Yûsufun pîrâheninden şöyle kim

Nergîs a'mâ iken açıldı gözü Ya'kûb-vâr

Usûlî/K3/9

Züleyha'nın Hz. Yusuf'un gömleğini arkadan yırtması, şairler için ilham kaynağı olmuş; gülün gonca halinden gül haline gelişi bu hadiseye teşbih edilmiştir.²³⁶ Mesela Fuzûlî bir beytinde kapalı olan goncanın, Züleyha'nın halvetinden, eteği yırtılmış olarak çıkan Yusuf'a benzediğini söyler. Yani gonca, Hz. Yusuf'un eteği gibi yırtılarak açılmaktadır:

San Züleyhâ halvetidir gonca-i der-beste kim

Çıktı andan dâmen-i çâkiyle Yusuf vâr gül

Fuzûlî/K9/9

Bâkî ise aynı hadiseyi şöyle yorumlamıştır:

²³⁴ Zavotçu, a.g.e. s. 568-572.

²³⁵ Güftâ, a.g.e. s. 147-149 vd.

²³⁶ Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 316.

Gülün pîrâhen-i Yûsuf gibi dâmânı çâk olmuş

Nesîm-i perde-der kıldı meger mekr-i Zelîhâyı

Bâkî/K15/6

Konuyla ilgili diğerk beyitler ise şunlardır:

Ey bâd-ı sabâ hüznini Ya‘kûb-ı dilün di

Hem-râh olasın Yûsuf-ı gül pîrehenümle

Muhibbî/G2521/3

Begüm Ya‘kûb-ı câna Yûsuf-ı gül-pîrehensin sen

Gözümün nûrı gönlümün sürûrı şimdi sensin sen

Taşlıcalı Yahyâ/G314/1

Gönlüm gözüm açılrsa Ya‘kûb-sıfat tan mı

Cân mısrına Yûsuf bir gül-pîrehen olmuşdur

Zatî/G262/2

Gül, şu beyitlerde ise güzelliğı sebebiyle Hz. Yusuf olarak tasavvur edilmiştir:

Nakş itse eger Yûsuf-ı gül-çihreyi Mânî

Tahrîr ide evvel ham-ı ebrû-yı Sinân'ı

Nev'î/G487/1

Bilip Yûsuf gülü mısr-ı çemende cûyibârı hem

Ana âyine ilten âşık-ı mehcûra benzettim

Hayâlî/G330/4

Yûsuf-ı gül-çihremün dellâl-i 'ışkî cânımı

Gezdürüp bâzâr-ı mihnetde mezâd eyler benüm

Taşlıcalı Yahyâ/G285/2

Yûsuf-ı gül çıkdı şâh oldı tarâvet Mısrına

Goncanun açdı seher bâd-ı sabâ zındânını

Zatî /G1598/2

3.3.30- Gül (gonca)-Hokka:

Bazı beyitlerde hokka ile gül arasında da ilgi kurulmuştur. Hokka, içine mürekkep, macun, boya vb. konan yuvarlak kaba verilen isimdir.²³⁷

Zâtî'nin bir beytinde gonca hokkaya teşbih edilmiştir. Goncanın hokkası ise ferahlık veren bir ilaçla doludur. Bu öyle bir ilaçtır ki bütün âlem onun sırlarıyla sarhoş olmuştur. Bu ilaç gül suyu olmalıdır:

Yâkûtî müferrih tolu her hokka-i gonca

Eyler anun esrârı kamu 'âlemi bî-hûş

Zatî /G586/4

Goncanın hokkasında şifalı gül suyu bulunur:

Bulunur her derde istersen gül-istanda devâ

Hokkasında goncenin san kim şifâ cüllâbı var

Fuzûlî/G74/4

3.3.31- Gül-Huy:

Nev'î'nin bir beytinde ise huy, gül demeti olarak vasıflandırılmıştır. Şair, senin güzel huyların ay parçası gibi güzellerin perişan saçlarına benzer; sanki huyların, bir araya getirilen gül demeti gibidir, demektedir:

Meh-pârelerün zülf-i perîşânına benzer

Mecmû'a-i hulkun gibi gül-deste bulunmaz

²³⁷ Pakalın, a.g.e. s. 845.

3.3.32- Gül-Hüsrev:

Nuşirevan'ın torunu olan Hüsrev İran'ın efsanevî hükümdarlarından birisi olup aynı zamanda Hüsrev u Şirin mesnevisinin de erkek kahramanıdır. Divan edebiyatında da Şirin'e olan aşkıdan dolayı dillere destan olan Hüsrev efsanevî bir karaktere bürünmüştür. Kendisine Perviz lakabı verilmiştir. Hüsrev kelimesi padişah anlamıyla da kullanılmaktadır.²³⁸ Mesela Bâkî'nin bir beytinde Hüsrev hem padişah hem de İranlıların meşhur hükümdarı anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Beyitte gül, hükümdar Hüsrev'e benzetilmiştir.²³⁹

'Adl ile fasl-ı nev-bahâr Kisrî-i nâm-dârdur

Taht-ı zümürüd üzre gül Husrev-i kâm-kârdur

Bâkî/G88/1

3.3.33- Gül (Gonca)-İlm-i beyân:

Taşlıcalı Yahyâ, bir beytinde yiğitlerin kalplerine hidayet güneşi doğunca beyân ilminin zorlukları gonca gibi açıldı, demektedir. Şair, aynı zamanda bilgiyi de güneşe benzetmiştir:

Açıldı gonca gibi müşkilât-ı 'ilm-i beyân

Togınca şems-i hidâyet kulûb-ı merdâna

Taşlıcalı Yahyâ/MusIV/2

3.3.34- Gül (Gonca)-İstanbul:

Taşlıcalı Yahyâ, İstanbul Şehrengizi'nde İstanbul'u cennet içinde bir goncaya benzetir. Gözünü ha harfi gibi açık tut "İstanbul cennet içinde bir goncadır ha" diyerek okuyucuyu uyarır:

Açuk tut cân gözin hâ gibi gûyâ

²³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tökel, a.g.e. s. 176-177 vd.

²³⁹ Erdoğan, Murat, "Bâkî Dîvân'ında Bitkiler ve Çiçekler", Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ 2007, s. 65.

Behişt içinde bir goncadur ol hâ

Taşlıcalı Yahyâ/8

3.3.35- Gül-Kandil / Şem‘:

Beyitlerde güllerin ağaçta asılı durmasıyla kandil arasında ilgi kurulduğu da görülmektedir. Güller, kandiller gibi parlak parlaktır ama neye yarar, çünkü bülbül gönül dumanından yine karanlıklarda kalmıştır:

Bunca kandili fûrûzan eyledi ammâ ne sûd

Dûd-ı dilden kıldı bülbül rûzgârın târ gül

Fuzûlî/K9/31

Gül, gece yana yana mum gibi ağlar:

Şebnem degül çerâg-ı ruhun şevkine senün

Agladı şem‘ gibi gice yana yana gül

Nev’î/G276/2

3.3.36- Gül-Kar (Berf):

Beyaz gül yaprakları, rengi dolayısıyla kar tanelerine benzetilmektedir. Şair, zamanın bahçıvanı beyaz gül yapraklarını yolarak kar gibi yollarına saçtı, diyor:

Berg-i gül-i sefidî yolup bâg-bân-ı çarh

Mânend-i berf yollarına eyledi nisâr

Bâkî/K9/6

3.3.37- Gül-Kaside:

Gül, Nev’î’nin bir beytinde kaside ile ilişkilendirilmiştir. Nev’î, yazdığı kasideyi “Hikmetü’l-Ahrâr Gül-i Sad-berg Berây-ı Sultân Murâd” başlıklı şiirinde gül ile ilişkilendirmiştir. Şair, yaradılış bahçesinden bir gül koparır ve onu merhamet sahibi olanlara saygın bir hatıra olarak sunar. Şairin hatıra olarak sunduğu yazdığı kasidedir:

Bâg-ı tab‘umdan kopardum bu gül-i sad-bergi ben

Sundum insâf ehline bir yâdigâr-ı mu‘teber

Nev’î/KXII/96

3.3.38- Gül-Kazasker:

Hayâlî, bir beyitte gül ile kazasker arasında ilgi kurar. Şair, sihr-i helal sanatıyla gülü hem şaha hem de kazaskere benzetmektedir. Beyit iki anlama gelecek şekilde düşünülebilir. Birincisi nevrûz-ı şerif, gül şahına kazasker oldu; ikincisi ise gül, nevrûz-ı şerif şahına kazasker oldu:

Kâzi asker oldu gül şâhına nevrûz-ı şerîf

Gece gündüz geldiler ana berâber durdular

Hayâlî/G54/3

3.3.39- Gül-Kebûter (Güvercin):

Rüzgârın tesiriyle gül yapraklarının savrulması yönüyle gül, Bâkî’nin bir beytinde güvercine benzetilmektedir:

Elden evrâkın salup bir bir uçurdu göklere

Benzedi bir dil-ber-i şûh-ı kebûter-bâze gül

Bâkî/G301/2

3.3.40- Gül-Kefen:

Usûlî’nin bir beytinde gül beyaz rengiyle kefene teşbih edilmiştir. Şair, ey lâle yanaklı, gam dikeninden can veren bülbüllere taze gül yaprağından kefen yaraşır, diyor:

Hâr-ı gamdan cân veren bülbüllere ey lâle-ruh

Yaraşır olsa kefen berg-i gül-i sîrâbdan

Usûlî/G109/4

3.3.41- Gül-Komutan (Kumandan / Serdâr):

Beyitlerde gül ile komutan arasında teşhis ve teşbih yoluyla ilgi kurulmuştur. Fuzûlî'nin beytinde gönüller ülkesini açacak yani fethedecek olan mevsim geldiğinde gül, gül bahçesinde çiçekler sürüsüne komutan olur. Beyitte mülk, hayl ve serdâr kelimeleri bir arada kullanılarak tenâsüp sanatı yapılmıştır:

Yetti ol mevsim ki açmağa gönüller mülkünü

Ola gül-şende reyâhin hayline ser-dâr gül

Fuzûlî/K9/4

Gül, yeşil elbise ile inci dolu tâc giyerek gülbahçesinde çiçeklere kumandan olur:

Câme-i sebz ile giydi tâc-ı güher-bâr gül

Gülşen içre oldı ezhâra bugün serdâr gül

Muhibbî/G1665/1

Konuyla ilgili diğer beyitler ise şunlardır:

Gülşende olup yine serdâr-ı çemenzâr

Şarka çekilür leşker-i ezhâr-ı çemenzâr

Nev'î/KXIX/1

Bağda olup şükûfe haylına serdâr gül

Od bıraktı hânümân-ı bülbüle tekrâr gül

Hayâlî/K12/1

Nihâl-i gül gibi ol tâcdâr u serdârı

Düşürmiş idi yire rûzgâr-ı hicrânı

Taşlıcalı Yahyâ/K23/4

3.3.42- Gül-Külhân:

Divan şairleri gülşen ile külhân arasında da anlam ilişkisi kurmuşlardır. Hamamlarda suyun ısıtıldığı bölüme verilen ad olan külhân, içinde ateş yakıldığı için divan şairleri tarafından gül bahçesine benzetilmiştir.²⁴⁰ Zatî, rüyasında gül bahçesinin külhân olduğunu görür; sevgiliye kavuşmayı diler:

Gördüm bu gice düşde bir külhan olur gülşen

Hicrân umarın vasla ey gonca ola tebdil

Zatî /G860/4

Fuzûlî ise “Ey bahçıvan benim için duman servi, ateş de güldür. Ben gül bahçesini ne yapayım. Gül bahçesi senin külhan da benim olsun”²⁴¹ demektedir. Beyitte geçen “gül-han” kelimesi külhân anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Külhanda yanan ateşin dumanı servi; külhanın ateşi ise güldür.²⁴²

Dûd ü ahkerdir bana serv ile gül ey bâğ-bân

N’eylerim ben gül-şeni gül-şen sana gül-han bana

Fuzûlî/G12/5

Muhibbî’ye göre ise dost yanında olmadığına gül bahçesi ona külhân gibi gelirken, yanında olduğunda ise külhân gül bahçesi gibi gelir:

Dostum sen olmasan gülşen gelür külhan bana

Senün ile olıcak külhan gelür gülşen bana

Muhibbî/G92/1

3.3.43- Gül (Gonca)-Leylâ:

Taşlıcalı Yahyâ, bir beytinde daha çok gülün tomurcuğu anlamında kullanılan gonca ile Leylâ arasında nazlı olmaları bakımından ilgi kurmuştur:

²⁴⁰ Ayvazoğlu, a.g.e. s. 95.

²⁴¹ Demirel, Şener, “Ateş Redifli İki Matla Beytinin Karşılaştırmalı Tahlil Denemesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 2, 2000, s. 50.

²⁴² Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, s. 47.

Âblar Mecnûn olup söyler yabana fi'l-mesel

Goncalar Leylâ gibi bin nâz ile açmış 'izâr

Taşlıcalı Yahya/K11/7

3.3.44- Gül-Lüccetü'l-ebrâr:

Nev'î, bir beyitte Molla Cami'nin eserlerinden biri olan *Lüccetü'l-esrâr* ile gül arasında ilgi kurar. Goncalar, Allah'ın kudretinin eserlerinin dili oldu; gül *Lüccetü'l-esrâr* denizinin girdabına döndü. *Lüccetü'l-esrâr* ise İran şairi Molla Cami'nin tasavvufî bir eseridir.²⁴³

Söz konusu beyitte geçen "lüccetü'l-ebrâr"ı "iyiler denizi" olarak da tevriyeli düşünmek mümkün:

Goncalar oldu lisân âsâr-ı sun'u'llâhdan

Sûret-i girdâb-ı bahr-i lüccetü'l-ebrâr gül

Nev'î/KXXXI/10

3.3.45- Gül-Mânâ:

Bazı beyitlerde gül ile soyut bir kavram olan ma'nâ arasında da "gül-i ma'nâ" terkibi kullanılarak ilgi kurulmuştur:

Kim görürse yüzini bir bülbül-i gûyâ olur

Pür gül-i ma'nâ-yi rengîn ile gül-zâr şî'r

Zatî/G346/3

Nev'î, ma'nâ gülüne can ipliğini bağla ki bakıp seyrettiğin her şekilden bir mânâ görünsün, demektedir:

Bir gül-i ma'nâya cânun riştesin bend eyle kim

²⁴³ Gökyay, a.g.e. s. 104.

Her temâşâ itdügün sûretten olsun cilve-ger

Nev'î/KXII/56

Muhibbî ise yazdığı gazelle anlam gülünü ortaya çıkardığını ve her yana koku yaydığını söyler:

Ma'nî gülünü itdi çün izhâr Muhibbî

İletdi sihr ile anun bûyını her sü

Muhibbî/G2312/5

3.3.46- Gül-Mânî / Nigâristan:

Meşhur bir ressam olan ve milâdî 274 yılında İran'da derisi yüzülerek öldürülen Mânî,²⁴⁴ Maniheizm adı verilen Zerdüştlük, Hristiyanlık ve daha pek çok dinin karışımı bir dinin kurucusu kabul edilmektedir. Özellikle Çin'de Mânî'nin büyük tesiri olmuş ve bu sebeple Çinli Nakkaş olarak anılmıştır. Divan şiirinde ise daha çok resim sanatındaki yeteneğiyle anılmaktadır. Onunla ilgili şiirlerde geçen Nigâristan ise Çin'de duvarları onun resimleriyle donatılmış olduğu söylenen yerin adıdır.²⁴⁵

Bâkî de bir beytinde baharı Mânî'ye, gül bahçesini ise Nigâristan'a teşbih eder. Bülbülde renkli çığlıklar, güllerde ise Çin sûreti ya da çatıklık, buruşukluk vardır. Yani bülbül şakır, güller ise kaşlarını çatar:

Bülbülde savt-ı rengîn güllerde sûret-i Çin

Fasl-ı bahâr Mânî gül-şen Nigâr-hâne

Bâkî/G470/3

3.3.47- Gül-Ma'ârif:

Gül ile soyut kavramlar arasında ilgi kurulduğunu daha önce de söylemiştik. Somut olan bir şey teşbih yoluyla soyutlaştırılır ya da soyut olan bir kavram yine aynı

²⁴⁴ Onay, a.g.e. s. 282.

²⁴⁵ Tökel, a.g.e. s. 232-233-236; Ayrıca bkz. Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 297.

yolla somutlaştırılır. Bazı beyitlerde gül ile bilgi, kültür anlamına gelen ma'ârif arasında ilgi kurulmuştur.

Teşbih sanatında tarafları birbirine bağlama yolları vardır. Taraflar arasındaki ilgi benzeyenle kendisine benzetilenin maddî olması; benzeyenin maddî kendisine benzetilenin mânevî olması; her iki tarafında mânevî olması ya da benzeyenin maddî, kendisine benzetilenin ise mânevî olması şeklindedir.²⁴⁶ Usûlî'nin beyti bu yollardan ikincisine örnek teşkil eder. Zirâ gül somut, ma'ârif ise soyuttur. Gül, bilime, kültüre benzetilir. İrfan sahiplerinin ayağının altında toprak olunca, gül bahçesine benzeyen sînede bilim gülleri açılır:

Açılır gülzâr-ı sînemde ma'ârif gülleri

Ehl-i irfân ayacı altında olursan türâb

Usûlî/G7/2

3.3.48- Gül-Matla-ı Envâr / Mahzen-i Esrâr:

Bazı beyitlerde gonca ile *Mahzen-i Esrâr*, gül ile *Matla-ı Envâr* arasında teşbih yoluyla ilgi kurulmuştur. *Mahzen-i Esrâr*, aslen Türk olduğu halde eserlerini Farsça kaleme alan 12. yüzyılın hamse sahibi şairlerinden Genceli Nizâmî'nin²⁴⁷ hamsesi içinde (*Mahzenü'l-Esrâr-Husrev ü Şîrîn-Leylâ vü Mecnun-Heft Peyker-İskendernâme*) yer alan tasavvufî bir eseridir.²⁴⁸ Edebiyatımızda *Mahzenü'l-Esrâr*'a nazire olarak yazılan birçok eser vardır. Ma'nevî'nin *Mahzenü'l-ibrâr*'ı; Ahmed-i Rıdvân'ın *Mahzenü'l-esrâr*'ı; Taşlıcalı Yahyâ'nın *Gülşen-i Envâr*'ı bunlardan bazılarıdır.²⁴⁹

Matla-ı Envâr ise eserlerini Farsça kaleme alan ve bir Türk şairi olan Husrev'in ahlâkî-dinî bir manzumesidir. Ayrıca bu eser, Nizâmî'nin *Mahzen-i Esrâr*'ına bir naziredir.²⁵⁰

²⁴⁶ Bilgegil, a.g.e. s. 150.

²⁴⁷ Genceli Nizâmî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kanar, Mehmet, "Nizâmî-i Gencevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2002, s. 183-184 vd.

²⁴⁸ Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 2001, s. 196-197.

²⁴⁹ Şentürk-Kartal, a.g.e. s. 75.

²⁵⁰ Gökyay, a.g.e. s. 104-105.

Hayâlî, bir beytinde gül bahçesindeki her yaprak bir nüktedir yani herkesin anlayamadığı ince mânâlar taşır; gonca Mahzen-i Esrâr, gül de Matla-ı Envâr'dır, demektedir:

Her varak bir nüktedir gülşende fehm et olalı

Mahzen-i Esrâr gonca Matla-ı Envâr gül

Hayâlî/K12/6

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki “Matla-ı Envâr”, “billûr kadeh” mânâsına da gelmektedir. Onay'ın Nuhbe-i Vehbî'den aktardığı bilgiye göre “envâr”, “çiçekler” demek olan ezhâr mânâsına da gelmektedir. “Billûr kadehe konulan renk renk şarabın kadehten aksi türlü çiçeklere benzediği için kadehe ebu'l-envâr” da denilmektedir.²⁵¹

Taşlıcalı Yahyâ'nın beytinde de benzer bir kullanım söz konusudur:

Gül gibi gonca gibi mahzen-i esrâruz biz

Bâg-ı cennet gibi envâr ile hem-vâruz biz

Taşlıcalı Yahyâ/G182/1

Gül, gonca çocuklarına sanki Gülistan öğretir; bazen de Bostan ve Mahzenü'l-esrâr öğretir:

Gonce etfâlına gûyâ gülsitân ta'lîm ider

Bûstân gâh öğredür geh mahzenü'l-esrâr gül

Muhibbî/G1665/5

3.3.49- Gül (Gonca)-Mehdî:

Mehdî, kıyamet gününden önce ortaya çıkarak halkı mutluluğa kavuşturacağına inanılan kişidir.²⁵² Aynı zamanda Mehdî, lâkap olarak da kullanılır. Divan şiirinde övülen kişi Mehdî olarak vasıflandırılmaktadır.²⁵³

²⁵¹ Onay, a.g.e. s. 97.

²⁵² Hançerlioğlu, a.g.e. s. 306.

Fuzûlî de her bir imamın bir çiçeğe benzetildiği kasidesinde ise goncayı Mehdî'ye benzetir:

Vakt oldu gonce açıla gül hurdesin zâhir kıla

Mehdi zuhûrunu bile fâş ede sırrını kazâ

Fuzûlî/K8/26

3.3.50- Gül-Mi'mâr:

Fuzûlî, bir beytinde gülü, gül ağacında çalışan bir mimara benzetir. Mimar, ma'mûr eden, bir yeri bayındır hâle getiren, ömür veren anlamlarına gelmekle birlikte divan şiirinde mi'mâr denilince akla -ünlü bir mi'mâr olan- Ferhâd gelmektedir.²⁵⁴

Koymayıp devrinde vîrân kâr-gâh-i gül-bünü

Bir ayağ üzre durup olmuş ona mi'mâr gül

Fuzûlî/K9/51

3.3.51- Gül-Mushaf:

Gülün, beyitlerde yaprakları bakımından mushaf (sayfalar), aynı zamanda Mushaf adıyla zikredilen Kur'ân-ı Kerîm ile ilişkilendirildiği de görülür. Gül yaprakları, Kur'ân-ı Kerîm sayfasına benzetilir. Bâkî bir beytinde bülbüle gül mushafından aşk ayetini okutur. Şair, bahar mevsimi âyet âyet sevgilinin güzelliğini yazarken *bülbül de gül Mushafı'ndan ders ders bu güzelliği okur yeryüzü sayfasında*²⁵⁵ demektedir:

Yazdı bahâr âyet-i hüsnün varak varak

Gül mushafından okudu bülbül sebak sebak

Bâkî/G242/1

Nev'î ise bir beytinde sevgilinin güzellik unsurları ile Kur'ândaki çeşitli unsurlar arasında ilgi kurmaktadır:

²⁵³ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 301-302.

²⁵⁴ Zavotçu, a.g.e. s. 333.

²⁵⁵ Kaplan, Mahmut, *Bâkî Güzellik-Aşk-Şiir*, Öncü Kitap, Ankara 2010, s. 11.

Sünbül sıfat-ı besmele-i nüsha-i gülşen

Gül hâtime-i mushaf-ı ruhsâr-ı çemenzâr

Nev'î/KXIX/9

Sefercioğlu, beyti şöyle yorumlar: “Mushafta yer alan yazı, nokta, tezyînât vb. unsurlar ile sevgilinin yüzündeki güzellik unsurları arasında ilgi kurulur. Mushafta ilgi kurulan bir başka unsur, aynı zamanda yüz ile de ilgi kurulan gülşen ve çemenzârdır. Sünbül Mushaf'ın başında bulunan besmele, gül de sonunda bulunan hâtime olarak tasavvur edilir. Bu tasavvurda şekil benzerliği yanında Sünbül'ün önce, gül'ün daha sonra açan bir çiçek oluşu da düşünülmüştür.”²⁵⁶

3.3.52- Gül-Padişah:

Daima çiçeklerin sultanı olarak anılan gül, en değerli çiçek olması hasebiyle padişaha teşbih edilmiştir. Gül (gonca), mutluluk gül bahçesinin padişahıdır:

Sensin ol gülşen-i sa'âdet kim

Oldu ol gülşene şehân gonca

Hayâlî/K13/15

Fuzûlî ise Gül Kasidesi'nde kendisini dikene, padişahı (Kanunî) ise güle benzetmiştir:

Gerçi yoktur i'tibarın medhin et izhâr kim

Âdet-i devr-i zamândır hâre olmak yâr gül

Fuzûlî/K9/59

Gece ve gündüz bir olup bahar günleri eriştiğinde, güller başına altın tâc giyip padişah olur:

Gice vü gün bir olup irişdi eyyâm-ı bahâr

Başına zer-tâc giydi güller oldı tâc-dâr

²⁵⁶ Sefercioğlu, a.g.e. s. 24.

3.3.53- Gül-Pamuk (Penbe):

Pamuk anlamına gelen “penbe” kelimesi beyitlerde hem renk hem de pamuk anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır. Âşığın bedeni pembe güller ya da pamuktan güller gibi baştan aşağı yaradır, ancak âşık yine de Allah’a şükreder, çünkü sevgilinin gamıyla âşığın bedeni, adeta gül bahçesine dönmüştür. Beyitte yara üzerine basılan kanlı pamuk, dolayısıyla gül, pamuğa benzetilmektedir.²⁵⁷

Açılmış penbeden güller ser-â-ser cismi dâg ancak

Bihamdi’llah gamunla ‘âşık dâg üstü bâg ancak

Nev’î/G227/1

Âşığın gözyaşları sel olur, akar, sanki bir nehirden gülen gülün yaprağı akar. Yara üzerine basılan pamuk, gül yaprağına benzetilir:

Aldı gitdi penbe-i dağım Hayâlî seyl-i eşk

Gûyiyâ bir cuydan berg i gül-i handân akar

Hayâlî/G57/5

3.3.54- Gül-Peykân:

Fuzûlî, bir beytinde okun ucundaki sivri demir anlamında gelen peykân ile gül arasında ilgi kurarak peykânı taze gül yaprağına benzetir. Tarlan’a göre bu ilgi okun küçük bir yaprağına benzemesi ve kanlı olduğu için kırmızı olması dolayısıyladır. Tarlan, beyti şu şekilde nesre çevirmiştir: “Senin kana bulanmış temreninin hayali daima gözümün önünde. Ben bununla bahtiyarım. Sanki o temrenlerin her biri taze bir gül yaprağıdır.”²⁵⁸

Gözde hûn-âlûde peykânın hayâliyle hoşum

Her biri gûyâ ki bir berg-i gül-i terdir bana

²⁵⁷ Sefercioğlu, a.g.e. s. 440.

²⁵⁸ Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, s. 86-87.

3.3.55- Gül-Sâhib-i Esrâr:

Gül, Hayâlî'nin bir beytinde sır sahiplerine benzetilmektedir. Şair, gül, tecrid içinde sır sahibi olduğundan beri, goncanın cür'adanını sır sahiplerine açmaz, diyor.²⁵⁹ Beyitte aynı zamanda gonca, cür'adana benzetilmiştir:

Cür'adanın goncanın açmaz meger râz ehline

Olalı tecrîd içinde sâhib-i esrâr gül

Hayâlî/K12/3

3.3.56- Gül-Sâkî:

Şairler tarafından bazı beyitlerde de gül ile sâkî arasında “**sâkî-i gül-çihre, sâkî-i gül-ruh**” gibi tamlamalar oluşturularak ilgi kurulmuştur. Çoğu zaman sevgilinin yerini tutan veya bizzat sevgili olan, bezme neşe ve canlılık veren sâkînin görevi, içki dağıtmaktır. Güzelliği en önemli özelliklerinden biri olan sâkî, âşığı bazen içkiden bazen de güzelliğinden mest eder.²⁶⁰ Tasavvufta ise Allah sevgisini onu isteyenlere sunan mürşid, sevgili anlamlarına da gelmektedir.²⁶¹

Sâkî, kadeh sunan kişidir ve beyitlerin birçoğunda gül yanaklı ve gül çehreli olarak vasıflandırılmaktadır. Çünkü sevgili sâkî sayılmaktadır. Konuyla ilgili olan bazı beyitleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Sohbet-i meyde nihânî zâhid-i güstâhı gör

Sâkî-i gül-çihrenün câm-ı musaffâsın çeker

Taşlıcalı Yahyâ/G140/4

Bir kadeh bâdeyle aklın aldı sohbet ehlinin

²⁵⁹ Cür'adan, “Abdalların kemerlerine astıkları üzeri çifte ‘Yâ Ali!’ işlemeli sahtiyan esrar mahfazası demektir.” Onay, a.g.e. s. 96; Burhân-ı Katı'ya göre ise cür'adan “Bakiyye-i bâde dökecek zarftır. Âmme cüreden tâbir ederler” şeklinde açıklanmıştır. Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Hazırlayanlar: Mürsel Öztürk-Derya Örs, İstanbul 2009, s. 125.

²⁶⁰ Canım, a.g.e. s. 14.

²⁶¹ Genç, a.g.e. s. 116.

Sakî-i gülçehrenin bulunmaz ayağın çeker

Hayâlî/G132/3

Bûy-i bahâr u zülf-i nigâr u kenâr-ı cû

Sâkî-i gül-ruh ile husûsâ ola sebû

Nev'î/G383/1

Pây-bûsın isteyen ol **sâkî-i gül-çihrenün**

Kendüyi nergis gibi mest-i ser-endâz eylesün

Bâkî/G388/4

İster isen olasın sen gussa vü gamdan ırag

Meclise bir **sâkî-i gül-ruh** getir sunsun ayag

Muhibbî/G1356/1

3.3.57- Gül-Servi:

Fuzûlî, Kanunî'ye sunulan Gül Kasidesi'nde, gülün, serviye âşık olduğunu söyler. Bu beyitte açık istiare yoluyla gül ile âşık; “serv-i hoş-reftâr” yani güzel yürüyüşlü servi ile de sevgili kastedilmektedir. Âşık, sevgili için bağrını parça parça etmiştir. Gül, kat kat yapraklarıyla ve kırmızı rengiyle yarayı anımsatmaktadır:

Âşık olmuş hüsnüne ey serv-i hoş-reftâr gül

Çâk çâk etmiş senin çün sîne-i efgâr gül

Fuzûlî/K9/22

3.3.58- Gül-Sevgili:

Şairler tarafından çoğu zaman sevgili, güle benzetilmektedir. Taradığımız Divanlarda konuyla ilgili tespit ettiğimiz beyitlerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Hayâtum hâsılum ‘ömrüm şarâb-ı kevserüm ‘adnüm

Bahârum behcetüm rûzum gülüm ey verd-i handanum

Muhibbî/G1848/2

Sohbetimden âr edip ey gül beni terk etme kim

Gül olur efsürde terk-i sohbet-i hâr eylegeç

Fuzûlî/G51/3

Süzme ey gül nergis-i mestânun öldürdün beni

Çözme bu zülf-i ‘âbîr-efşânun öldürdün beni

Zatî/G1497/1

Bilsem ne gülşenün gülisin sen ki her demün

Vakt-i gül ü benefşe karanfûl zamânıdır

Nev’î/G52/3

Kendü güller gibi handân lîk çeşm-i ‘âşıkı

Dem-be-dem ebr-i bahârî gibi giryân itmede

Bâkî/G414/3

Ebr gibi aglasın çeşmim ko hergiz gülmesin

Ey gül-i bâg-ı letâfet tek cihânda sen şen ol

Usûlî/G75/2

3.3.59- Gül-Sevgilinin Kirpikleri:

Sevgilinin ok gibi yaralayıcı kirpikleri dolayısıyla can alıcı bakışları vardır. Nev’î, bir beyitte sevgilinin kirpiklerini gülfidanına teşbih eder. Âşığın canı bir gül bahçesidir ve âşık bu bahçeye kalbe batan okları yani kirpikleri tıpkı bir gülfidanı gibi dikmek ister:

Nihâl-i gül gibi gülzâr-ı cânuma dikeyin

Bu cism-i hâkûme gönder o tîr-i dil-dûzı

Nev'î/G470/3

3.3.60- Gül-Sırlar Hazinesi (Gencîne-i Esrâr):

Gül, güzelliği ile ârifleri kendine hayran bırakır ve irfan sahiplerine de sırların hazinelerini açar. Ayrıca beyitte “ârif” ve “irfân” kelimeleriyle iştikak sanatı yapılmıştır.

Sûret-i hâline hayrân eyledi ârifleri

Açtı irfân ehline gencîne-i esrâr gül

Fuzûlî/K9/13

3.3.61- Gül-Siper (Kalkan):

Divan şiirinde gülün kalkana benzetildiği beyitler de karşımıza çıkmaktadır. Mesela Bâkî, bir beytinde bahar askeri, kış memleketine saldırdı; güller ise kalkanlarıyla filori altını paylaştılar diyerek gülü kalkana, gülün ortasındaki sarı kısmı ise altına teşbih etmiştir:

Güller siperler ile üleşdi filoriyi

Mülk-i şitâyı gâret idüp leşger-i bahâr

Bâkî/G130/3

Hayâlî'nin beytinde ise kırmızı gül, kalkana teşbih edilmiştir. Savaş meydanı, düşmanların kanıyla adeta tâze bir gül bahçesine dönmüştür; siperler ise kırmızı gül, mızraklar gül bahçesinin servisidir:

Dem-i a'dâ ile meydân-ı rezmün tâze gülşendir

Siperler kırmızı gül nîzeler serv-i gülistanî

Hayâlî/K22/14

3.3.62- Gül-Şehbâz (Doğan):

Gül, doğan olup halkın elinde gezdiğinden beri sümbülün gönlü perişandır, lâlenin ise boynunda bağ vardır:

Sümbülün gönli perîşân lâlenün boynında bâğ

Halk elden ele gezdürür olup şehbâz gül

Muhibbî/G1753/3

3.3.63- Gül-Şiir:

Divan şairleri, şairliklerini övmek için gül ile şiir arasında da ilgi kurmuşlardır. Mesela Nev'î, bir beytinde şiirlerini bir cennet gülü olarak vasıflandırmış; âhir zamanda gelecek olan Deccal'i²⁶² ise şiirlerinde kusur arayan ve eşeğe benzetilen rakipleri için sıfat olarak kullanmıştır:²⁶³

Gül-i bihişt iken eş'ârumuz kıyâmetdür

Ayıklamakda 'alef gibi her har-ı deccâl

Nev'î/Muk2/7

Muhibbî ise şiir poetikasıyla ilgili görüşlerini beyân ettiği bir beytinde tatlı şekerle bal hiç bir olur mu, diyerek ateşli ve yakıcı şiirlerini güle, başkalarınınkini ise laleye benzetir.

Şi'r-i pür-sûzum benüm gül lâledür eş'âr-ı gayr

Şekker-i şîrîn ile kande bir ola engübîn

Muhibbî/G2278/3

Hayâlî'nin kendi şiirleri için kullandığı teşbihlerden biri de “gül efsûn” dur:

Nazm-ı renginimle vasf ettim şarâb-ı lâ'lini

²⁶² Arapça “aldatan” anlamına gelen Deccâl, insanları dinden saptırmak için kıyametten önce ortaya çıkacağına inanılan, alının ortasında tek gözü bulunan, kızıl saçlı, iriyarı bir kişi olarak tanımlanmaktadır. Hançerlioğlu, a.g.e. s. 66.

²⁶³ Sefercioğlu, a.g.e. s. 38.

Sâhir-i nazmem anınçün ey gül efsûn eyledim

Hayâlî/G366/3

3.3.64- Gül-Tâcir:

Muhibbî, bir beyitte ise gül ile tâcir (tüccar) arasında ilgi kurmuş ve çaresiz bülbülün sabır malını almak için gül tüccarının gonca heybesini açarak altın (gülün içindeki sarı tohumlar) gösterdiğini söylemiştir.

Almaga sabrı metâ‘ın bülbül-i bî-çârenün

Gonce hemyânın açup gül tâciri zer gösterür

Muhibbî/G875/3

3.3.65- Gül-Tef/Talebe:

Beyitlerde gül ile vurmali çalgılardan biri olan tef arasında şekil bakımından ilgi kurulmuştur. Gül de tef gibi yuvarlaktır. Gül, sanki eline tef almış gibi mecliste çalgıcı olmak için bülbülden her sabah ders alır. Bülbül öğretmen, gül ise ondan ders alan bir talebedir:

Olmak için mutrib-i bezmi tutup bir dâ‘ire

Öğrenir her subh bülbülden fen-i edvâr gül

Fuzûlî/K9/46

Zatî‘nin beytinde ise peşpeşe teşbihler sıralanmıştır. Şöyleki beyitte gül tefe; gonca dümbeleğe; bülbül ise neyzene benzetilmiştir:

Def tutar gül gonca düblek nây-zendür ‘andelîb

Dumrısuz oynadur ey Zâtî bu demler şâ‘iri

Zatî /G1815/7

3.3.66- Gül-Tuzak (Dâm):

Gül, Hayâlî'nin bir beytinde tuzak kuran birine benzetilmektedir. Gül, bülbülü avlamak için eline darı almıştır. Gül, halka halka olan şekliyle bülbülün tuzağı olmuştur.²⁶⁴

Erzen almıştır eline bülbülü sayd etmege

Halka halka cismini kıldı serâser dâm gül

Hayâlî/G314/2

3.3.67- Gül-Tûfî:

Divan şiirinde gülün, papağana benzetildiği de görülmektedir. Gül, kendinden geçerek sarhoş olmuş bülbülle aynı mecliste bulununca o da sarhoş olur ve kırmızı papağanlar gibi uçmak ister:

Olmuş iken bülbül-i mest ile işret sâz gül

Al tûtiler gibi etmek diler pervâz gül

Hayâlî/G307/1

3.3.68- Gül-Yatak (Pister / Bister):

Beyitlerde gülün yumuşaklığı ile yatak arasında da teşbih yoluyla ilgi kurulur. Gülden yatakta uyuyanlar rahat bir hayat içerisinde. Ancak bu rahatlık geçicidir. Çünkü gülün goncası, şaire göre okun ucundaki sivri demir gibidir. Nev'î'nin beytinde aynı zamanda gülün goncası peykâna benzetilir ve sonunda ulaşılabilecek rahatsızlıkları ifâde eder.²⁶⁵

Pister itsen her kimün cismine dehrün güllerin

Çeşmine her goncasın peykân idersin 'âkıbet

Nev'î/Mus6/63

²⁶⁴ Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*, s. 515.

²⁶⁵ Sefercioğlu, a.g.e. s. 440.

Muhibbî'ye göre ise gül döşeginde her şeyden elini eteğini çekerek naz uykusuna yatan birinin, aşk ehlinin hâlini bilmemesi ayıplanmamalıdır. Çünkü gülden yatakta uyuyanlar, âşıkların halinden anlayamaz:

Pister-i gülde ferâgatle süzen nâz uyhusın

Bilmeye tan mı ki 'ışk ehli ne hâl üstindedür

Muhibbî/904/4

3.3.69- Gül-Yıldız (Encüm / Kevkeb / Pervîn):

Gül, bazı beyitlerde ise rengi ve parlaklığı dolayısıyla yıldızlarla ilişkilendirilmiştir. Mesela Fuzûlî'nin bir beytinde sabah rüzgârı, gül yaprağını yeşilliklerin üzerinde gezdirir. Yeşillik gökyüzüdür, gül de gökyüzünde dolaşan bir yıldız gibidir. Dolayısıyla yeşillik gökyüzüne, gül de yıldıza benzetilmiştir. Sabah rüzgârının esintisiyle dökülen gül yaprakları bahçede uçarken ortaya çıkan manzara, gökyüzünde yıldızların dolaşmasını hatırlatır:²⁶⁶

Sebze üzre gezdirir bâd-i sabâ gül bergini

Sanki sebze âs-mândır kevkeb-i seyyâr gül

Fuzûlî/K9/14

Parlayan yıldızlar adeta gül gibi açılır:

Bezendi bir gice çarh-ı felek gülistânı

Açıldı gül gibi her encüm-i dıraşânı

TaşlıcalıYahyâ/Mus6-I/1

Sabahleyin güllerin üstündeki çiy taneleri, gülleri adeta parlayan bir yıldıza dönüştürür:

Seyyâre olun eyledi nev-rûz yiri gök

Şeb-nem seherî gülleri itdi yine Pervîn

²⁶⁶ Kortantamer, Tunca, "Gül Kasidesi", *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*, s. 416.

Zatî /G1174/5

3.3.70- Gül-Yuva:

Bazı beyitlerde gül ile âşiyân (yuva) arasında da ilgi kurulmuştur. Mesela Nev'î, bir beytinde can ile bülbül; gül ile de yuva arasında ilgi kurmuştur. Gül, can bülbülünün yuvasıdır. Eğer gül bahçesinde gonca dudaklı sevgili olmazsa, âşık orada durmaz:

Gülşende sensüz itmeye ey gonca-leb karâr

Cân bülbüline olsa eger âşiyâne gül

Nev'î/G276/3

Zatî ise Mecnun'un başında kuşların yuva yapmasına telmihte bulunarak onun kuş yuvasını, Leylâ zannedip başının üstünde gül gibi taşıdığını söyler:

Âşiyân-ı murgı hâr-ı gülşen-i Leylî sanub

Başı üzre gül gibi yir eyledi Mecnûn ana

Zatî/G49/2

3.3.71- Gül-Zengin:

Fuzûlî, bir beytinde gül ile zengin kişi arasında ilgi kurmuştur. Bir çalı bitkisi olan gül, sebepsiz yere dikenden yüz çevirerek ondan ayrılmak ister, zengin bir kişi gibi aslından utanır. Şair, bu beyitte hüsn-i ta'lille gülün, bir tarafa bükülerek duruşunu dikenden yüz çevirmesi olarak tasavvur etmiş ve onu aslından utanan bir zengine benzetmiştir:

Yüz çevirmiş hârdan ayrılmak ister bî-sebep

Mün'am-i nâkes kimi aslından eyler âr gül

Fuzûlî/K9/16

Buraya kadar maddeler hâlinde verdiğimiz gül ile ilgili hayal ve tasavvurların dağılımını taranan Divanlara göre vermek istiyoruz:

Tablo-3: Taranan Divanlara Göre Gül ile İlgili Hayal ve Tasavvurlar

Bâkî	yüz, yanak, dudak, gelin, sîne, âşık, gözyaşı, pîrâhen, dâmen, câme, libâs, kabâ, şarap, kan, gönül, ateş, la'l, defter, evrak, göz, kadeh, kebûter (güvercin), dil, Hüsrev, kâğıt, kulak, kuş, kulak memesi (binâgûş), la'l tac, micmer, para, tabak, yara, Attâr, Mânî / Nigârîstan, ayna, Mushaf, sâkî, Divan, dünya, endam, Hz. Yusuf
Fuzûlî	yüz, yanak, dudak, gözyaşı, pîrâhen, dâmen, câme, şarap, kan, ateş, şem', la'l, evrak, göz, gönül, kadeh, tef/talebe, kâğıt, kitap, mecmûa, dil (zebân), peykân, otağ, minber, sikke, âşık, attâr, ayyâr, çivi, dilenci, duvar, gönül, Hz. Muhammed, Hz. İsa, Hz. Yusuf, Mehdî, Rüstem Paşa, İbrahim Paşa, Kanunî Sultan Süleyman, Ayas Paşa
Hayâlî Bey	yüz, yanak, dudak, sevgili, gelin, yara, gözyaşı, pîrâhen, dâmen, kabâ, köpek izi, kan, kadeh, ateş, ay, defter, mecmûa, el, kanlı kelle, kulak, la'l tac, sikke, âşık, attâr, Attâr, Ayâz, câmi, çadır, defterdar, dilenci, dünya, güneş, Hz. Yusuf, kazasker, komutan, Matla'ı Envâr, padişah, pamuk, Sâhib-i Esrâr, sâkî, tuzak, tûtî
Muhibbî	yüz, yanak, dudak, yatak (pister), şiir, beyit, yara, gözyaşı, kadeh, pîrâhen, divan, yaka, defter, sâkî, tüccar, şehbâz (doğan), çeşme-i hayvân, Hz. Muhammed, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Ayâz, evrak, ateş, kulak, dâmen, padişah, kan, el, gazel, endam, otağ, mânâ
Nev'î	yüz, yanak, dudak, gelin, âşık, pîrâhen, destâr, dâmen, libâs, girîbân, kabâ, şarap, kan, ateş, mum, defter, el, evrak, göz, kadeh, kulak, para, nüsha, süpürge, tabak, tarak, yara, Attâr, ayna, çivi, çocuk, defterdar, devşirme, dünya, gazel, güneş, sâkî, pamuk, mushaf, kaside, komutan, Lücetü'l-ebrâr, yatak, şiir, yuva, Hz. Muhammed, Hz. İsa, Hz. Süleyman, Hz. Yusuf
Taşlıcalı Yahyâ	yüz, yanak, dudak, pîrâhen, tûlbend, câme, libâs, girîbân, kemhâ, ateş, el, kulak, yara, çadır, dünya, güneş, Hz. Yusuf, komutan, ma'ârif, mahzen-i esrâr, sâkî, yıldız, âlim -kâmil, Leylâ
Usûlî	yüz, yanak, tûlbend, dâmen, kan, evrak, kitap, mecmûa, dünya, Hz. Yusuf, kefen, ma'ârif

Zâtî	yüz, yanak, dudak, âşık, gözyaşı, pîrâhen, câme, şarap, kan, ateş, ay, el, evrak, göz, kadeh, kulak, kuş, la'l tac, tabak, yara, divan, dünya, endam, Hz. Yusuf, hokka, külhân, tef, yıldız
------	---

Görüldüğü gibi, şairlerimizin gül ile ilgili hayal ve tasavvurları oldukça zengindir.

Taranan Divanlara göre ise gülün ilişkilendirildiği şahıslar, uzuvlar, soyut ve manevî kavramlar, doğal ve kozmik ögeler ile eşyanın dağılımı ise şöyledir:

Tablo-4: Taranan Divanlara Göre Gülün Anlam Çerçevesi

Şahıslar	Uzuvlar	Soyut ve Manevî Kavramlar	Doğal ve Kozmik Ögeler	Eşya
sevgili, şâhid, gelin, 'arûs, sâkî, çocuk (tıfl), âşık, şair, adû, hokkabaz, mi' mâr, attâr, dilenci, sultân, şâh, pâdişâh, tâcdâr, tâcir, Kanunî Sultan Süleyman, İbrahim Paşa, Ayas Paşa, Rüstem Paşa, Ayâz, serdâr, defterdâr, asker, sipâh, devşirme, Hz. Muhammed,	yanak, ruh, ruhsâr, 'izâr, 'ârız, hadd, yüz, rû, rûy, çihre, didâr, yüz, dudak, ağız, dehen, leb, la'l, dehân, sevgilinin sînesi, girîbân (yaka), âşığın sînesi, endam, göz, beden, ten, el, kulak, kirpik, dil (zebân), kelle-i adû (düşmanın kellesi), kol kanat (bâl ü per),	cennet, cinân, behişt, duâ, Mushaf, câmi, minber, kalender, âlim - kâmil, mâtem, sır, esrâr, murad, mânâ, maksûd, gönül, şiir, nazm, beyit, dîvân, anlam (mânâ), mecmû'a, defter, çeşme-i hayvân, kaside, gazel, nüsha, kâğıt...	gül mevsimi (devr, fasl, vakt), ateş, şebnem, gülâb, güneş, ay, kamer, yıldız, necm, encüm, servi, dünya, gökyüzü, semender, şehbâz (doğan), âşiyân, köpek izi, tûfî (papağan), kebûter (güvercin)...	ayna (âyîne, mir'ât), tabak, süpürge (cârûb), sofra (süfre), tarak (şâne), pamuk (penbe), kandil, çerâğ, şem', mum, kadeh, câm, sâgar, sahbâ, şarâb, mey, bâde, yatak (bister, pister), elbise (câme, kabâ, libâs, gülgûnî), kumaş (kemhâ), kefen, çivi (mîh,

Hız. Yûsuf, Hız. İsâ, Hız. Meryem, Hız. Süleyman, Hız. Mûsâ, Mehdî, Behzâd, Ehl-i beyt, Leylâ, Hüsrev, Mânî...	eşk (gözyaşı), kan, hûn, göğüs (pistân), kulak memesi (binâgûş), yara, zahm, dâğ...			mismâr), siper, peykân, otağ, değerli taşlar (lâ'l, zer), tâc, tef (def), tuzak, dâm, tuğla (hişt), gülâc (güllaç)...
---	--	--	--	---

Ayrıca Yavuz Bayram'ın taramasından da anlaşıldığı üzere bütün çiçeklerin toplamının güle yetişemediği görülmektedir. Söz konusu çalışmada verilen bilgilere göre gül, taranan divanlarda (Şeyhî, Cem Sultan, Karamanlı Aynî, Mesîhî, Mihrî Hatun, Adlî, Necâtî, Amrî, Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Helâkî, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Zâtî, Nef'î, Nâbî, Mezâkî, Kafzâde Fâ'izî, Fehîm-i Kadîm, Neşâtî, Sükkerî, Şeyhülislâm Es'ad, Şeyhülislâm İshâk, Nedim, Şeyh Gâlip) tek başına toplam 6206 kez kullanılarak en çok adı geçen çiçek olurken, diğer çiçeklerin (nesrîn, nesteren, lâle, şakâyık, sümbül, nergis, yâsemin, menekşe, reyhân, sûsen, erguvân, karanfil, nilüfer, şebbûy, za'ferân/safran, zambak, buhûr-ı meryem, leylâk, mercânköşk, sedâb/sedefotu, lisânüssevr/sığırdili) hepsinin toplamının ise 3478 olduğu görülmektedir. Ayrıca Bayram'ın, tablo ve grafik verilerine göre çiçeklerden en çok 16. yüzyılda bahsedilmiştir.²⁶⁷

²⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram, Yavuz, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", Turkish Studies, C. 1, Volume 2/4 Fall 2007, s. 217-218.

SONUÇ

Kültürümüzde önemli bir yeri olan gül; kısa ömürlü olması, dikenli olması, gonca hâlinde olması gibi özellikleriyle şairlerimizin çok çeşitli ve özgün imgeler meydana getirmelerine olanak sağlamış; gül çevresinde oluşan duygu ve hayal dünyası oldukça zenginleşmiştir.

Şiirlerde çoğu zaman çiçeklerin sultanı olarak anılan gül; şekli, hoş kokusu, rengi ve dikenli olması gibi özelliklerinin yanı sıra hikemî açıdan da beyitlerde sık sık konu edilmiştir. Gülün bu sayılan tüm özellikleri divan şiirinde birbirinden farklı tasavvur ve kullanımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Genel olarak taranılan Divanlarda gül, daha çok istiare ile sevgiliyi, onun yanağını ve yüzünü sembolize etmektedir. Söz konusu divanlarda bu durum çok net bir şekilde görülmektedir. Özellikle binlerce gazel kaleme alan Muhibbî divanında pek çok beyitte sevgilinin yüzü, gül ile ilişkilendirilmiş; şair sevgiliye pek çok yerde “gül yüzlü” diye hitap etmiştir. Taranılan diğer divanlarda da benzer şekilde gül ile daha ziyade sevgilinin yüzü, yanağı, dudağı ve endâmı arasında ilgi kurulmuştur. Öte yandan şairler birbirinden farklı söyleyişlerle, ince hayallerle güle yepyeni anlamlar kazandırmıştır. Gülün gerek gonca hâli gerekse açıldıktan sonra şekli itibarıyla kat kat yaprakları olması çeşitli hayallere konu olmuştur. Gül, yaprakları dolayısıyla kitaba, kâğıda, deftere, mecmuaya ve Kur’ân-ı Kerîm sayfasına benzetilmiştir. Ayrıca kat kat oluşuyla sarığa; kırmızı rengi dolayısıyla da kana, kanlı gömleğe, ateşe, şaraba, âşığın kanlı gözyaşına; beyaz renginden ötürü ise kefene benzetilmiştir. Pîrâhen, destâr, dâmen, câme, kabâ, kemhâ gibi elbise ve kumaşlar ise gül renkli olarak tasvir edilmiştir.

Gül, pek çok beyitte ise çiçeklerin en değerlisi sayıldığı için sultan olarak anılmaktadır. Ayrıca gül, güzelliğiyle ve kokusuyla Hz. Muhammed’e benzetilmiştir. Aynı zamanda beyitlerde beyaz eli dolayısıyla Hz. Musa; güzelliği ve gömleğinin yırtılmasına nispetle Hz. Yusuf; çiçeklerin sultanı olması yönüyle Hz. Süleyman ve Hz. İsa gibi peygamberler ile gül arasında da ilgi kurulmuştur. Öte yandan Hz. İbrahim’in içine atıldığı ateşin gül bahçesine dönüşmesine de birçok beyitte telmihte bulunulmuştur.

Sevgilinin dudağı, kırmızılığı dolayısıyla gonca ve gül olarak tasavvur edilmiştir. Öte yandan goncanın henüz açılmamış hâli, onun yüreği dar, sıkıntılı ve kederli olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. Gül, sevgilinin yanı sıra kimi zaman din büyüklerinin kimi zaman da padişahın ya da dönemin devlet adamlarının benzetilene olmuştur. Şahıslar, uzuvlar, soyut ve manevî kavramlar, doğal ve kozmik öğeler ve eşyalar gülün anlam çerçevesini oluşturan unsurlardır. Bu unsurlar arasında gül, daha ziyade şahıslar, uzuvlar ve eşya ile ilişkilendirilmiştir.

Biz de yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışmada, gülün çeşitli özelliklerinin yanı sıra gülün güzelliğini gören, kokusunu duyan Divan şairlerimizin hayal iklimlerinde meydana getirdikleri özgün mısraları, gül ile ilgili hayal ve tasavvurları tespit etmeye, maddeler halinde vermeye çalıştık. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki taranılan Divanlar, geniş bir kültüre sahip olan Divan şairlerimizin halktan hiçbir zaman kopmadığını ortaya koyan örneklerle doludur. Bu bağlamda diyebiliriz ki şairlerimiz kıssaları, hikâyeleri; kurban kesilince alınına bir parmak kan sürmek, düğünlerde gelinin başına hediyeler saçmak, Mevlid törenlerinde gül suyu dağıtılması gibi gelenekleri şiirlerinde imgeleştirmiş, öte yandan dinî-tasavvufî, tarihî şahıs isimlerine şiirlerinde yer verirken basit bir telmihten ziyade yoğun bir ifadeye ulaşmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin altın çağı olarak dünya tarihine geçen 16. yüzyılda kaleme alınan sekiz Divan'ın taranmasıyla hazırlanan bu çalışmada sonuç olarak gülün, en çok sevgilinin benzetilene olarak Divan Edebiyatı'nda yaygın bir kullanım sahasına sahip olduğunu ve gül etrafında teşbih, teşhis, istiare, tenasüp, telmih, hüsn-i talil gibi sanatlar vasıtasıyla oluşturulan çok zengin bir hayal dünyası bulunduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri-Toplum Hayatı*, Hazırlayanlar: Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, C. 1-2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

Ahmet Mermer, Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

Ak, Coşkun, *Muhibbî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Akalın, L. Sami, *Türk Folklorunda Kuşlar*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993.

Akar, Metin, *Su Kasidesi Şerhi*, Tükiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

Akarsu, Kâmil, *Adına Aşk Dediler*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

Akdemir, M. Sadık, “Isparta’da Gül ve Gülcülüğün Tarihi”, *Gül Kitabı, Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editörler: Bilal Kemikli, Selami Turan, Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları:1, Isparta 2010.

Akyüz, Kenan- Beken, Süheyl- Yüksel, Sedit- Cunbur, Müjgan, *Fuzûlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.

Andı, M. Fatih, “Modern Türk Şiirinde Gül İmajı”, *Gül Kitabı, Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editörler: Bilal Kemikli, Selami Turan, Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları:1, Isparta 2010.

Arseven, Celâl Esad, *Sanat Ansiklopedisi*, C. 2, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1965.

Arslan, Mehmet, *Türk Edebiyatında Manzum Surnâmeler (Osmanlı Saray Düşünleri ve Şenlikleri)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Atsız, Hüseyin Nihal, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden Seçmeler I*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Ayvazoğlu, Beşir, *Güller Kitabı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1992.

Banarlı, Nihad Sâmî, *Şiir ve Edebiyat Sohbetleri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1982.

Banarlı, Nihad Sâmî, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 2001.

Bardakçı, Mehmet Necmettin, “Müzeyyel Gazelde Gül”, *Gül Kitabı, Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editörler: Bilal Kemikli, Selami Turan, Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları:1, Isparta 2010.

Bayraktar, Fulya, “Mevlânâ'da Ayna Metaforu”, *Mevlânâ Mesnevi ve Mevlevihaneler Sempozyumu* (30 Eylül-01 Ekim 2006), Manisa 2007.

Bayram, Yavuz, “Burdur'un ve Divanların Gülü”, I. Burdur Sempozyumu, 16-19 Kasım 2005, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Burdur 2007.

Bayram, Yavuz, “Divan Şiirinde Tarımsal Ürünler”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Sayı*, Ankara 2007.

Bayram, Yavuz, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, *Turkish Studies*, C. 1, Volume 2/4 Fall 2007.

Baytop, Turhan, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

Birri Mehmed Dede, *Bülbülîyye*, Hazırlayanlar: Adnan Çağlı-Vicdan Özdingiş, Akademi Kitabevi, İzmir 2004.

Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1999.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. 8, Gelişim Yayınları, 1986.

Can, Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, tarihsiz.

Canım, Rıdvan, *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

Ceyhan, Âdem, “Atalardan Kalma Meseller”, *Ayla Demiroğlu Kitabı*, Hazırlayan: Âdem Ceyhan, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2006.

Ceylan, Ömür, *Kuşlar Dîvânı, Osmanlı Şiir Kuşları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.

Coşkun, Menderes-Öbek, Ali İhsan-Bayram, Yavuz, *Gazel Şerhleri*, Kriter Yayınları, İstanbul 2009.

Çalışkan, Âdem, *Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Şerhi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Çavuşoğlu, Mehmed, *Yahyâ Bey-Dîvanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

Çavuşoğlu, Mehmed, *Divanlar Arasında*, Umran Yayınları, Ankara 1981.

Çavuşoğlu, Mehmed- Tanyeri, M. Ali, *Zatî Divanı*, C. III

, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987.

Çavuşoğlu, Mehmed, *Necâti Bey Divanı'nun Tahlili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.

Çavuşoğlu, Mehmed, *Bâkî ve Divânından Örnekler*, Kitabevi, İstanbul 2001.

Çavuşoğlu, Mehmed, “Divan Şiiri”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417/ Temmuz-Ağustos-Eylül 1986.

Çelebioğlu, Amil, Öksüz-Yusuf Ziya *Türk Bilmeceler Hazînesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995.

Çelebioğlu, Amil, *Türk Ninniler Hazînesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995.

Çöm, Erol, “Nev’î Divanı’nda Günlük Hayat”, Çöm, Erol, “Nev’î Divanı’nda Günlük Hayat”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 11, Bahar 2002.

David, Burnie, *Bitkiler*, Görsel Kitaplar, Çeviren: Ebcioğlu, Nejat, İstanbul 1996.

Demirel, Şener, “Ateş Redifli İki Matla Beytinin Karşılaştırmalı Tahlil Denemesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 2, 2000.

Derdiyok, İ. Çetin, “Gül-i Sad-Berk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2002.

Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

Dilçin, Cem, “Divan Şiirinde Gazel”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417/ Temmuz-Ağustos-Eylül 1986.

Ebcioğlu, Nejat, *Sevgili Bahçem*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2008.

Elçin, Şükrü, *Türk Edebiyatında Tabiat*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1993.

Erdoğan, Kenan, *Fuzûlî Dîvânı’nda Kozmoğrafya ve Tabiat*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana 1989.

Erdoğan, Mehtap, “Divan Şiirinde Mahallileşme Kavramı ve Bâkî Divanı’nda Bazı Mahallî Unsurlar”, *Turkish Studies*, Volume 4/ 5, Summer 2009.

Erdoğan, Murat, “Bâkî Dîvânı’nda Bitkiler ve Çiçekler”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ 2007.

Eyuboğlu, İsmet Zeki, *Anadolu Halk İlaçları*, Geçit Kitabevi, İstanbul 1987.

Genç, İlhan, *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi-Giriş*, kendi yayını, İzmir 2007.

Gökyay, Orhan Şaik, *Güçlük Nerede Seçme Makaleler 3*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2004.

Grimal, Pierre, *Mitoloji Sözlüğü Yunan Roma*, Çeviren: Sevgi Tamgüç, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1997.

Güftâ, Hüseyin, *Divan Şiirinde İlim*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Hançerlioğlu, Orhan, *İslâm İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.

Hans Christian Andersen, *Andersen'den Masallar*, Koran Yayınları, İstanbul 1990.

Hayat Ansiklopedisi, “Gül”, C. 3, Hayat Yayınları, 1962.

Işık, İhsan, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, Ankara 2002.

İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnâmesi'nden Seçmeler*, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1986.

İpek, Abdulmuttalip, “*Klâsik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler*”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ 2008.

İsen, Mustafa, *Usûlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.

İz, Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nazım 2*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

Kanar, Mehmet, “*Nizâmî-i Gencevî*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2002.

Kaplan, Mahmut, *Divan Şiirinin Kıyısında*, Kaşgar Neşriyat, Ankara 2003.

Kaplan, Mahmut, *Bâkî Güzellik-Aşk-Şiir*, Öncü Kitap, Ankara 2010.

Kaplan, Mahmut, *Aşkın Sultanı, Muhibbî Kanunî'yi Anlatıyor*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2012.

Kartal, Ahmet, *Klâsik Türk Şiirinde Lâle*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

Kemikli, Bilal, “Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi”, *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 1, 2007.

Kestelli, Raif Necdet, *Resimli Türkçe Kamus*, Hazırlayanlar: Recep Toparlı-Belgin Tezcan Aksu- Canan Selvi Kanoğlu- Seyfullah Türkmen, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Kortantamer, Tunca, “Gül Kasidesi”, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

Kudret, Cevdet, *Divan Şiirinde Üç Büyükler 2, Bakî*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1985.

Kurnaz, Cemal, “Gül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996.

Kurnaz, Cemal, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.

Küçük, Sabahattin, *Bakî Divânı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Külekçi, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

Levend, Agâh Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.

Macit, Muhsin, *Gelenekten Geleceğe*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.

Macit, Muhsin, *Kırklar Divanı Divan Şiiri Üzerine Denemeler*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.

Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, “Gül”, C. 5, Meydan Yayınevi, İstanbul 1971.

Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

Muallim Nâcî, *Lûgat-i Nâcî*, Hazırlayan: Ahmet Kartal, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Hazırlayan: Cemâl Kurnaz, Ankara 1986.

Muslu, Ramazan, “Tarikat Gülleri ve Sembolik Anlamları” *Gül Kitabı Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editörler: Bilal Kemikli-Selami Turan, Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2010.

Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, Hazırlayanlar: Mürsel Öztürk-Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2009.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süfilik: Kalenderîler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Hazırlayan: Cemâl Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

Okuyucu, Cihan, *Divan Edebiyatı Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010.

Öge, Hatif R., *Çiçekler*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1990.

Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halkbilimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1977.

Özkan, Mustafa, “Gül ü Bülbül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996.

Özkan, Ömer, “Bir Tedavi Bitkisi Olarak Gül’ün Divan Şiirindeki Görünümleri”, *Gül Kitabı Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editörler: Bilal Kemikli, Selami Turan, Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları:1, Isparta 2010.

Özkırımlı, Atilla, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, “Gül”, C. 2, Cem Yayınevi, 1982.

Özkırımlı, Atilla, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2004.

Öztekin, Nezahat, “Eski Türk Edebiyatında Gül”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S. 4, Ekim 2005.

Öztekin, Nezahat, *Bekâyî'nin Gül ü Bülbül'ü ile Fazlî'nin Gül ü Bülbül'ünün Karşılaştırılması*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2000.

Öztelli, Cahit, *Halk Türküleri*, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul 1983.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

Pala, İskender, "Ah O Lirizm", *Türk Edebiyatı*, S. 357, Temmuz 2003.

Pala, İskender, *Gül Şiirleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

Pala, İskender, *Muhteşem Şair Muhibbî*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.

Parlak, Mustafa, "Gül'ün Kültürümüzdeki Çağrışımları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 9, 2000.

Pekolcay, Neclâ- Eraydın, Selçuk-Tahralı, Mustafa-Uzun, Mustafa- Subaşı, M. Husrev, *İslâmî Türk Edebiyatı Giriş*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981.

Reşîdüddîn Vatvat, *Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü (Gül-i Sad-Berg)*, Çeviren: Hocazâde Abdülaziz Efendi, Hazırlayan: Âdem Ceyhan, Buhara Yayınları, İstanbul 2011.

Saraç, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, Gökkuşbucağı Yayınları, İstanbul 2010.

Sarı, Nil, "Attar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991.

Sefercioğlu, M. Nejat, *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.

Sinan Nizam, Betül, "Divan Şiirinin Alegorik Âşık ve Maşuklarından Gül ü Bülbül", *Turkish Studies*, Volume 5/3 Summer 2010.

Süleyman Çelebi, *Mevlid*, Hazırlayan: Neclâ Pekolcay, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992.

Şahinoğlu, M. Nazif, “Ferîdüddîn Attâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.

Şentürk, Ahmet Atillâ, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Râkîb'e Dair*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

Şentürk, Ahmet Atillâ- Kartal, Ahmet, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.

Tanç, Nilüfer, “Rifâî'den Oscar Wilde'a Gül ü Bülbül”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı, S. 39, Erzurum 2009.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2001.

Tarlan, Ali Nihat, *Zatî Divanı* C. I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1967.

Tarlan, Ali Nihat, *Zatî Divanı*, C. II, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.

Tarlan, Ali Nihat, *Hayâlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.

Tarlan, Ali Nihat, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.

TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1973.

Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

Tulum, Mertol- Tanyeri, M. Ali, *Nev'î Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

Türk Ansiklopedisi, “Gül”, C. XVIII., Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1970.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.

Yeniterzi, Emine, *Dîvan Şiirinde Na't*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

Yeniterzi, Emine, “Dîvan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1998.

Yıldırım, Ali, “Renk Simgeciliği ve Şeyh Gâlib’in Üç Rengi”, *Millî Folklor*, 2006.

Yılmaz, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002.

Yılmaz, Kâşif, “Gül”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 3, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979.

Yurdaydın, Hüseyin Gazi, “Matrakçı Nasuh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003.

Wilde, Oscar, *Nar Bahçesinde Gezinti*, Öteki Yayınevi, Ankara 1999.

Zavotçu, Gencay, “Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Zavotçu, Gencay, *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006.

Zavotçu, Gencay, *Ben Bülbül Hayatım Roman*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2011.

<http://www.gulevi.net/gul/sdamlalari.htm> (Erişim tarihi: 16/03/2012)

<http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-40623/eski2yeni.html> (Erişim tarihi:

16/03/2012

<http://www.bahcebitkileri.org/wp-content/uploads/2011/10/G%C3%9CL.pdf>.

(Erişim tarihi: 16/03/2012)

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/nejat_sefercioglu_nevi_iki_gazel.pdf (Erişim tarihi: 24/09/2012)

SÖZLÜK

A

A'dâ: Düşmanlar.

Âb: Su.

Âdân: Adet.

Adû: Düşman.

Âfitâb: Güneş.

Agyâr: Yabancılar.

Ahdar: Yemyeşil.

Âhir-i kâr: Neticede.

Ahmer: Kırmızı, kızıl.

Akıbet: Son.

Âlim ü kâmil: Bilgin.

Âlî-şân: Şanı yüce.

Allâme: Büyük bilgin.

Andelîb: Bülbül.

Âr: Utanma, ar.

Arak: 1. Ter. 2. Rakı.

Ârâm: Dinlenme.

Ârız: Yanak.

Arş: 1. Gök. 2. Taht.

Arûs: Gelin.

Âsmân: Gökyüzü.

Âsân: Kolay.

Âsâr: İzler, nişâneler.

Âşkâr: Açık, belli, aşikâr.

Âşûb: 1. Kargaşa. 2. Karıştııcı.

Âşüfte: Perişan.

Attâr: Güzel kokular, iğne iplik vesâire satan; aktar.

Âteş-bâz: Fişekçi.

Âteş-pâre: Kıvılcım.

Âvâze: 1. Bağırma. 2. Ün.

Ayak: Kadeh.

Ayş: Yaşama, keyif alma, gününü gün etme.

Ayyâr: 1. Kurnaz. 2. Düzenbaz.

Âzürde: İncinmiş, gücenmiş.

B

Bâb: Bölüm.

Bâd: Rüzgâr, yel.

Bâde: 1. İçki. 2. Şarap.

Bâd-i sabâ: Doğudan esen hafif, hoş rüzgâr.

Bâğ-bân: Bahçıvan.

Bâkî: Kalıcı, ölümsüz.

Bâl: Kanat.

Bâr: Yük.

Bârân: Yağmur.

Bekâ: Kalıcılık.

Belâbil: Bülbüller.

Berg: Yaprak.

Berg ü sâz: Malzeme, mal mülk.

Ber-hurdâr: Mutlu, muradına ermiş.

Bes: 1. Yeterli. 2. Çok.

Bezm: 1. Eğlence meclisi. 2. İçki meclisi.

Bî-endâze: Ölçüsüz, aşırı.

Bî-hûş: Şaşkın, sersem, deli.

Bîmâr: Hasta.

Bî-mecâl: Takatsiz, dermansız.

Binâgûş: Kulak memesi.

Bîrûn: 1. Dış. 2. Dışarı.

Bister: Yatak.

Bû: Koku.

C

Câdu: Büyücü.

Câm: 1. Kadeh.

Câme: Giysi.

Cânib: Taraf.

Can-perver: Gönül açan.

Cârûb. Süpürge.

Cây: Yer.

Cebel: Dağ.

Cebîn: Alın.

Cefâ: Üzme, eziyet etme.

Cerre çıkma: Eskiden medrese talebesinin, mübârek üç aylarda köylere dağılıp halka, dînî öğütlerde bulunmak, namaz kıldırmak veyâ müezzinlik etmek sûretiyle para ve erzak toplaması.

Cevelân: Dolaşma, gezinti.

Cevr: Haksızlık, üzme, üzülme, zulüm.

Cû: Irmak.

Cûd: Cömertlik.

Cûy: Çay, ırmak.

Cûy-bâr: Irmak.

Cüllâb: Gül suyu.

Cünûn: Delirme, çıldırma, delilik.

Cür'a-dân: 1. İçki kadehinin dibinde kalan kısım. 2. Şarap artıklarının döküldüğü kap.

Ç

Çâk: Yırtık.

Çarh: Felek.

Çâr-sû: Çarşı.

Çemenzâr: Çimenlik.

Çerâğ: 1. Mum. 2. Kandil

Çeşm: Göz.

Çi: Ne.

D

Dâğ: 1. Yara. 2. Kızgın demirle vurulmuş işaret.

Dâm: Tuzak, kapan.

Dâmân: Etek.

Dây: Duvar sırası, kur.

Dehân: Ağız.

Dehr: 1. Dünya. 2. Devir, zamane.

Dellâl: Komisyoncu, tellal.

Dem: 1. Zaman. 2. Nefes. 3. İçki.

Dem-beste: Nefesi bağlanmış, susmuş, soluğu kesilmiş.

Der-kenâr: Kenar yazısı.

Deryûze: Dilencilik.

Destâr: Sarık.

Devr: Dönme, bir şeyin etrafını dolaşma.

Devrân: Felek, zamane.

Dırâz: Uzun.

Dîbâ: İpekli kumaş.

Dîdâr: Yüz.

Dîde: Göz.

Dil: Gönül.

Dil-ber: Gönül alan, güzel, sevgili.

Dil-efrûz: Gönül aydınlatan, sevgili.

Dil-güşâ: İç açıcı, ferahlık verici.

Dil-rübâ: Gönül hırsızı, gönül çalan.

Dil-teng: Yüreği daralmış, sıkıntılı.

Dînâr: Eski zamanın çeyrek lirası değerinde bulunan bir nevî altın parası.

Dirahşân: Parlak, parlayan.

Direm: Dirhem, akçe, gümüş para.

Direng: Bekleme, gecikme.

Dûd: Duman.

Dumru: Tef.

Dûzah: Cehennem.

Düblek: Küçük davul, dümbelek, darbuka.

Dürr: İnci.

Düşvâr: Güç, zor.

E

Ebr: Bulut.

Ecrâm: Cansız varlıklar.

Edvâr: Devirler, çağlar.

Efgân: Feryat etme, figan etme.

Efgâr: Yaralı, sakat, kötürüm.

Eflâk: Gökler, felekler.

Efrûz: Aydınlatan, parlatan, yakan.

Efsürde: 1. Donuk. 2. Üzgün, moral çöküntüsü içinde. 3. Duygusuz.

Ehl-i temkîn: Ağırbaşlı.

Eknâf: Yerler, yöreler, taraflar.

Elgıyâs: Yardım.

Enâr: Nar.

Encümen: Topluluk

Engübîn: Bal.

Enhâr: Nehirler, ırmaklar.

Envâr: Işıklar.

Erbâb: Usta.

Ergavan: Kırmızı çiçek.

Eş'âr: Şiirler.

Eşcâr: Ağaçlar.

Eşk: Gözyaşı.

Evsâf: Sıfatlar.

Eyvân: Büyük sofa, divanhâne, salon.

Eyyâm: Günler.

Ezhâr: Çiçekler.

F

Fânî: Ölümlü.

Fâriğ: 1. Boş. 2. Rahat, huzurlu. 3. Vazgeçen.

Fark: Başın tepesi.

Fazl: İyilik, erdem.

Fem: Ağız.

Fenâ: Yokluk.

Ferâmûş: Unutma.

Ferdâ: Yarın.

Ferrâş: Hizmetkâr.

Feşân: Saçan, saçıcı, serpen.

Fetvâ: Kadının verdiği şer'î karar.

Fevt: 1. Geçip gitme. 2. Ölüm.

Fi'l-mesel: Örneğin, örnekte olduğu gibi.

Filori: Üzeri zambak çiçekli altın para.

Firdevs: 1. Cennet. 2. Bahçe.

Firkat: Ayrılık.

Fülfül: Karabiber.

Füls-i ahmer: Kızıl mangır, bakır sikke.

G

Ganî: Zengin.

Gâret: Yağma.

Gark: 1. Boğulma, suda boğulma. 2. Batırma.

Garrâ: Parlak.

Genc: Hazine.

Gencîne: Hazine.

Gerd: Toz.

Gerdân: Dönen.

Girîbân: Yaka.

Giyâh: Bitki, ot.

Gonce-dehân: Küçük ağızlı, gonca ağızlı.

Güftâr: Söz.

Gûş: Kulak.

Gûşe: Köşe.

Gûş-vâre: Küpe.

Gûy: Acemlere mahsus bir çeşit oyun topu; yuvarlak şey.

Güft ü gû: Dedikodu.

Gül-bün: 1. Gül ağacı. 2. Güllük.

Gül-fâm: Gül renkli.

Gül-gûn: 1. Gül renkli. 2. Pembe.

Gül-i ra'nâ: Güzel gül; dışı sarı, içi kırmızı renkte olan bir çeşit gül.

Gül-i sad-berk: Yüz yapraklı gül.

Gül-istân: Gül bahçesi, güllük.

Gül-izâr: Gül yanaklı, pembe yanaklı.

Gül-nâr: Nar çiçeği.

Gül-zâr: Güllük, gül bahçesi.

Günbed: Kümbet.

Güstâh: 1. Küstah. 2. Cesur.

Güşâde: Açılmış, açık, ferah, şen.

H

Habâb: Hava kabarcığı.

Hacel: Utanma, utanıp şaşırma.

Hacîl: Utangaç.

Hadd. Yanak.

Hâk: Toprak.

Hâkister: Kül.

Hâlet: 1. Hal. 2. Nitelik.

Halvet: 1. Tenha. 2. Başbaşa kalma.

Hamrâ: Kırmızı, kızıl.

Handân: Güleç, gülen.

Hânüman: Ev bark, yurt.

Hâr: Diken.

Hâre: Granit, sert taş.

Har-geh: Büyük çadır.

Hâr u has: Çalı çırpı, çerçöp.

Hâşâk: Çerçöp.

Hâtem: 1. Mühür. 2. Yüzük.

Hazîn: Hüzün dolu.

Hem-sâye: Komşu.

Hengâme: Kargaşa.

Hevâ-dâr: İstekli, taraftar.

Hezâr: 1. Bin. 2. Bülbül.

Hılât: Bir şey başka şeye karışma.

Hızane: Medresede verilen sütanalık dersi.

Hicrân: 1. Ayrılık. 2. Ayrılık acısı.

Hikmet: 1. Bilgelik. 2. Sebep.

Hişt: Tuğla.

Hûb: 1. Güzel. 2. İyi.

Hulk: Huy, tabiat.

Hûn: Kan.

Hûn-bâr: Kan yağdırıcı.

Hûn-hâr: Kan içen.

Hûrşîd: Güneş.

Hürrem: Şen, sevinçli, güleryüzlü, gönül açan; tâze.

Hüsn: Güzellik.

I

Işk: Aşk.

İ

İbret-nümâ: İbret gösteren, ibret olan.

İhtirâz: Kaçınma, çekinme, uzak durma, geri durma.

İlenç: 1. Beddua. 2. Azarlama.

İntizâr: Bekleme, bekleyiş.

İstiğnâ: 1. Kimseye muhtaç olmama. 2. Eyvallah etmeme.

İstihzâr: 1. Hazırlama. 2. Hazırlanma. 2. Huzura çağırma.

İşret: 1. İçki. 2. İçki âlemi.

İzâr: Yanak.

İzhâr: Gösterme.

J

Jâle: Çiy, şebnem.

K

Kabâ: Cübbe.

Kadd: Boy.

Kâmet: Boy.

Kâr-gâh: İşlik, iş yeri.

Karîb: Yakın.

Kasr: Kasır, köşk.

Katre: Damla.

Kebk: Keklik.

Kebûd: Mavi.

Kemhâ: İpek kumaş.

Kevkeb: Yıldız.

Key: Ne vakit.

Kûh-sâr: Dağlık; dağ tepesi.

Külbe: Kulübe.

Külhân: Hamamlarda ısınmayı sağlayan kapalı büyük ocak.

L

La'l: 1. Al. 2. Lal taşı. 3. Kırmızı dudak.

Lahza: An, lahza.

Latif: Hoş, yumuşak.

Leb: Dudak.

Leşker: 1. Asker. 2. Ordu.

Letâfet: 1. Hoşluk. 2. Yumuşaklık. 3. Güzellik.

Libas: Giysi.

Licâm: Gem.

Lîk: Ama ancak.

Lu'b: Oyun, eğlence.

Lü'lü': İnci.

M

Maârif: 1. Bilimler. 2. Kültür.

Mahbûb: 1. Sevilen. 2. Sevgili.

Mah-ı tâbân: Parlayıcı, parlak Ay.

Mâh-rû: Ay yüzlü, güzel yüzlü.

Mahtûn: Sünnet.

Makbere: Mezar.

Makdem: Gelme, geliş.

Mâlik: Sahip.

Mazmûn: 1. Kavram. 2. İnce söz.

Mehcûr: 1. Hecrolunmuş, terk olunmuş, bırakılmış, kullanılmaz olmuş, unutulmuş. 2. Uzaklaşmış, ayrılmış.

Mengûş: Küpe.

Meh-peyker: Güzel yüzlü, parlak yüzlü.

Mekr: Hile.

Melahat: Yüz güzelliği.

Melâl: Sıkıntı, usanma.

Melâmet: Ayıplama, kınama.

Memdûh: Övülmüş.

Menâbir: Minberler.

Menâr: Nur, ışık yeri.

Menba': 1. Kaynak. 2. Pınar.

Menfûr: Nefret edilen.

Merdüm: Göz bebeği.

Mergub: Rağbet edilen, aranılan, istenilen.

Metâ: Mal, eşya.

Me'vâ: Yurt, mesken.

Mevzûn: 1. Biçimli, düzgün. 2. Vezinli.

Mey-hâre: İçkici.

Mezâd: Arttırma ile yapılan satış.

Mezîd etmek: Arttırmak, çoğaltmak.

Micmer: Buhurdan.

Mihnet: Sıkıntı, acı, dert.

Mînâ: Şarap şişesi.

Mir'ât: Ayna.

Mismâr: Çivi, mih.

Mîzan: 1. Terazî. 2. Ölçü.

Mû: Kıl, saç.

Muanber: Güzel kokulu.

Muattar: Güzel kokulu.

Mugaylân: Deve dikenî.

Muhayyem: Kurulmuş çadır.

Mukayyed: Kayıtlı, bağlı, bağlanmış.

Murg: Kuş.

Musaffâ: Arıtılmış, tasfiye edilmiş.

Muteber: Saygın.

Mutrib: 1. Çalgıcı. 2. şarkıcı.

Mübhem: Belirsiz.

Müdâm: Devam eden, süren, sürekli.

Müferrih: Ferahlık veren, iç açan, iç açıcı.

Müje: Kirpik.

Müjgan: Kirpikler.

Mükâhhal: Sürme çekilmiş.

Mükedder: Kederli.

Mül: Şarap.

Münevver: Nurlandırılmış, parlatılmış.

Müstağrak: Batmış.

Müşg: Misk.

Müttakî: 1. İttika eden, sakınan, çekinen. 2. Allah'tan korkan.

N

Nâ-gâh: Ansızın.

Nahl: Hurma ağacı.

Nakd: 1. Nakit. 2. Madeni para.

Nâ-kes: 1. Soysuz, işe yaramaz. 2. Pinti, nekes.

Nâlân: İnleyen.

Nâle. İnilti.

Nâ-tüvân: Güçsüz, zayıf.

Necm: Yıldız.

Nemed-pûş: Derviş.

Nesîm: Meltem, esinti.

Nev:1. Yeni. 2. Taze, körpe.

Nevâl: 1. Talih, kısmet. 2. Bahşış, bağış.

Nev-bahâr: İlkbahar.

Nev-res: Yeti yetişmiş.

Nev-reste: Yeni bitmiş, yeni yetişmiş, yeni meydana gelmiş.

Nev-rûz: Yeni gün.

Nihâl: Fidan.

Nisâr: Saçma.

Nîze: 1. Mızrak. 2. Süngü.

Nukl: Meze, çerez.

Nûş: 1. Tatlı; bal. 2. İçki, iştret.

Nücûm: Yıldızlar.

Nüzûl: İnme.

O

Od: Ateş

P

Pâ-mâl: Çiğnenmiş.

Pây-bûsî: Ayak öpen.

Penbe: 1. Pamuk. 2. Pembe.

Perde-der: Perde yırtan, hayasız.

Pervâz: 1. Uçma. 2. Saçak.

Perver: Yetiştiren, eğiten, büyüten, besleyen.

Perverd-gâr: Allah.

Peykân: Temren.

Peymâne: Büyük kadeh.

Pinhân: Gizli, saklı.

Pîrâhen: Gömlek, mintan.

Pîrâye: Süs.

Piyâle: 1. Kadeh. 2. Şarap kadehi.

Pûte: Pota.

R

Râh: Yol.

Râz: Sır.

Reftâr: Gidiş, yürüyüş, hareket; salınarak edâlî yürüyüş.

Reh: Yol.

Reşk: Kıskanma.

Revac: Yaygınlık, revaç, sürüm.

Revân: 1. Giden. 2. Akan.

Revnağ-ı bahâr: Baharın güzelliği, tâzeliği.

Revzen: Pencere.

Reyâhîn: Fesleğenler.

Rezm: Kavga, savaş, cenk.

Rişte: İplik.

Rû: Yüz, çehre.

Ruh: Yanak, yüz.

Ruhsâr: Yüz.

Rûy-i zemin: 1. Yeryüzü. 2. Yer.

Rûz: 1. Gün. 2. Gündüz.

S

Sabâ: Meltem, gündoğusunden esen yel.

Sad-pâre: Yüz parça; parça parça olmuş.

Sadr: 1. Göğüs. 2. Baş. 3. Sadrazam.

Sâgar: Kadeh, içki kadehi.

Sahbâ: Şarap.

Sâhir: Büyücü, büyüleyici.

Sahn: Avlu.

Sahrâ: Kır, ova.

Saîd: Mutlu, uğurlu.

Sâil: Dilenci.

Sanem: 1. Put. 2. Put kadar güzel.

Sanevber: Sevgilinin boyu bosu.

Savt: Ses.

Sâye: Gölge.

Sebak: Ders.

Sebât: Yerinden kımıldamama, kararından vazgeçmeme.

Sebû: Testi.

Sebze: 1. Çimenlik. 2. Sebze.

Sehâb: Bulut.

Selsebîl: Tatlı su.

Semend: Güzel ve çevik at.

Semender: Ateşte yaşayan bir masal hayvanı.

Seng: Taş.

Ser: 1. Baş. 2. Uç.

Ser-âmed: Başta bulunan, ileri gelen.

Ser-â-ser: Baştan başa, büsbütün.

Serây: Saray.

Ser-endâz: Korkusuz.

Serîr: Taht.

Serv -i hırâmân: Salınarak yürüyen sevgili.

Serv-kadd: Servi boylu.

Seyyâre: Gezegen.

Sidre: En yüksek makam.

Sîm-ten: Gümüş tenli.

Sîne-bend: Göğüs.

Sipeh: Asker.

Sipih: Gökyüzü.

Sîr-âb: 1. Suya kanmış. 2. Tâze, körpe.

Sirişk: Gözyaşı.

Sitâm: Altınla gümüşle işlemeli at başlığı.

Siyeh-çer: Esmer.

Siyeh-kâr: Günaha giren.

Subh: Sabah.

Sûdâ': Baş ağrısı.

Suffe: Sofa.

Suhan: Söz.

Sûrî: Düğüne ait, düğünle ilgili.

Sûsen: Susam.

Sûz: 1. Yanma. 2. Yakma. 3. Ateş. 4. Yakan.

Sükûn: Sakinlik, hareketsizlik.

Sürh: Kırmızı, kızıl.

Ş

Şâd-mân: Sevinçli.

Şâhid: Sevgili.

Şâne: Tarak.

Şeb: Gece.

Şebîh: Benzer, benzeyen.

Şeb-külâh: Gecelik külâh.

Şebnem: Çiy.

Şem: Mum.

Şemşîr: Kılıç.

Şerer: Kıvılcımlar.

Şerm-sâr: Utangaç.

Şevk: 1. Çok isteme. 2. Sevinç.

Şeydâ: Aşktan aklını kaybetmiş, dîvâne, düşkün, şaşkın.

Şikest: Kırık.

Şirret: 1. Kötülük. 2. Kötü insan.

Şitâ: Kış.

Şive: Naz.

Şu'le: Alev, şule.

Şûh: Oynak ve neşeli.

Şûrîde: 1. Perişan. 2. Karasevdalı.

Şükûfe: Çiçek.

T

Ta'n: Ayıplama, kınama, kötüleme, suçlama.

Tab': Huy, yaratılış.

Tâb: Işık.

Tâb-dâr: 1. KIVRIM KIVRIM, kıvrık. 2. Parlak.

Tâc-dâr: Taç sahibi, padişah.

Tâk: Asma, asma kütüğü.

Tâk: Kemer.

Târ: 1. Tel. 2. Saç teli. 3. Karanlık.

Tarâvet: Tazelik.

Tây: Denk, eşit.

Ta'yîb: Ayıplama.

Tebdîl: Değiştirme, dönüştürme, değişiklik.

Tebhâle: Uçuk.

Tecrîd: Soyutlama.

Tekellüm: Konuşma.

Temâşâ: Seyretme.

Terennüm: 1. Şarkı söyleme, şakıma. 2. Dile getirme.

Teskîn: Yatıştırma, sakinleştirme.

Tıfl: Küçük çocuk.

Tîğ: Kılıç.

Tîr: 1. Ok. 2. Sevgilinin kirpiği.

Tuğra: Tura.

Tuhfe: Hediye.

Tulû: Doğuş.

Tûmâr: Tomar, dürülmüş nesne.

Turfa: Yeni.

Tûtî: Papağan, dudu kuşu.

Türâb: Toprak.

U

Uçmag: Cennet.

Uluv: Büyüklük, yücelik.

Ûd: 1. Öd ağacı. 2. Ud.

Uşşâk: Âşıklar.

V

Vâlâ: Yüksek, yüce.

Vâlih: Şaşkın.

Varak: 1. Yaprak. 2. Kâğıt.

Vasl: 1. Ulaşma. 2. Kavuşma, vuslat.

Veh: Vâh!

Vehm: Korku, şüphe.

Verd: Gül.

Visâl: 1. Ulaşma, varma. 2. Kavuşma, vuslat.

Vüs'at: Genişlik, bolluk.

Y

Yed-i Beyzâ: Hz. Musa'nın Fir'avuna karşı; mûcize olarak ışıklı görünen parlak eli.

Yeksân: 1. Bir şekilde. 2. Birlikte.

Z

Zâğ: Karga.

Zâhid: Aşırı dindar, zühd ile uğraşan.

Zâr: 1. Perişan, ağlayan, inleyen. 2. İnilti.

Zebân: Dil.

Zer: 1. Altın. 2. Akçe.

Zerd: Sarı.

Zer-efşân: Altın saçıcı.

Zer-kâr: Altın işleme, sırma ile işlenmiş.

Zerrin: Altından.

Zevrak: Kayık.

Zeyn: Süs.

Zîbâ: Güzel.

Zihî: Ne güzel, bravo.

Zuhûr: Ortaya çıkma, görünme.

Zü'l-celâl: Celâl, ululuk sahibi olan Allah.

Zülûf: Zülûf, iki yandaki lüleli saç.